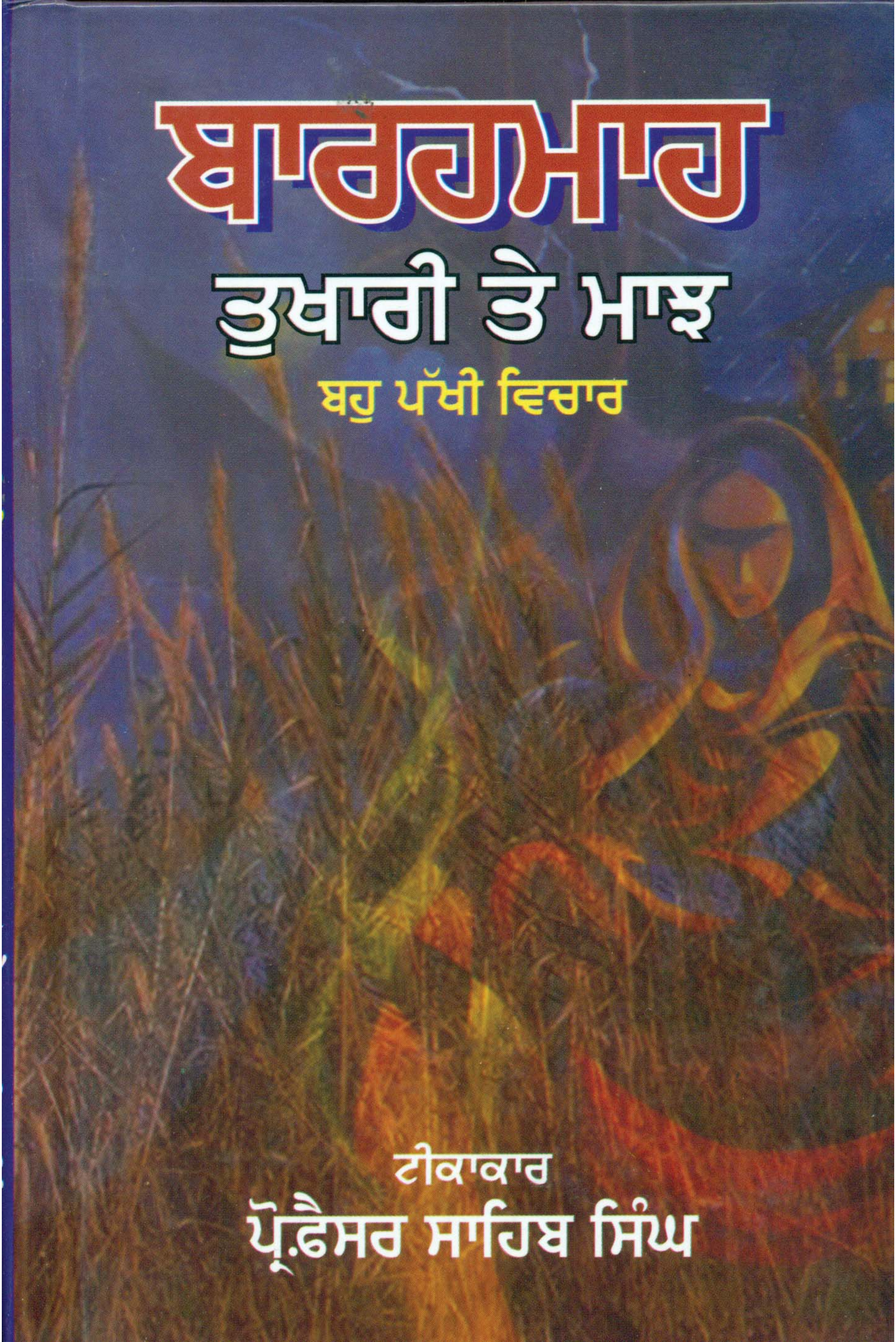

ਬਾਰਹਮਾਹ

ਤੁਖਾਰੀ ਤੇ ਮਾਝ

ਬਹੁ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰ

ਟੀਕਾਕਾਰ

ਪ੍ਰੋ. ਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ਕ੍ਰਿਤ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਤੇ ਮਾਝ

[ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰ]

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
ਡੀ.ਲਿਟ.

ਤੇ

ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ISBN 81-7205-030-5

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਨਵਰੀ 1972
ਦਸਵੀਂ ਵਾਰ ਅਗਸਤ 1999
ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਵਾਰ ਜੁਲਾਈ 2002
ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਵਾਰ ਜੁਲਾਈ 2003
ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਵਾਰ ਨਵੰਬਰ 2006
ਚੌਦ੍ਹਵੀਂ ਵਾਰ ਜਨਵਰੀ 2011

ਮੁੱਲ : 45-00 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼

ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 143 006

S.C.O. 223-24, ਸਿਟੀ ਸੈਂਟਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 143 001

E-mail : singhbro@vsnl.com
Website : www.singhbrothers.com

ਛਾਪਕ :

ਪ੍ਰਿੰਟਵੈੱਲ, 146, ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਫ਼ੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਤਤਕਰਾ

ਮੁਖਬੰਧ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਠੀਕ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪਰਜ੍ਵਲਤ ਰਖ ਸਕਣਾ ਬਿਖੜਾ ਪੈਂਡਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਪਤਨ ਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗ਼ਲਤ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਅਕੀਦੇ ਅਪਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨਾ ਡਾਢਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ-ਸਾਹਿੱਤ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸਮਝਣ-ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਾਲਣਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ-ਪੰਧ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰਾ ਬਣਾ ਸਕਣਾ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅੰਤਮ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਲ, ਹਰ ਘੜੀ, ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਲੇਖੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਚੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ ਇਸੇ ਆਸ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਬੜੇ ਸਾਦੇ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿਖ-ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਕੁੱਝ ਗ਼ਲਤ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਈ ਠੀਕ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਸੇਧ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

੧੯੬੪ ਤੋਂ ੧੯੬੬ ਤਕ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ 'ਮਾਸਟਰ ਆਫ਼ ਡਵਿਨਟੀ' (Master of Divinity) ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਓਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ। ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਨਿਯਮ ਅਪਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਰਸਮੀ ਜੀਵਨ

ਤੋਂ ਉਹ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਥਾਂ-ਪਰ-ਥਾਂ ਝਲਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਵਾਲੇ ਲੇਖ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਟਾਕਰਾ, ਪਉੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ, ਪਦ-ਅਰਥ, ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਅੰਤਿਕਾ ਆਦਿ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਚਿਤ ਹਨ।

ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਪੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ੪੨ ਪੰਨੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿੱਤਕ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅੰਗਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

ਪ੍ਰੋ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੀਡਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੋਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹਾਂ। ਡਾਕਟਰ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਥਿੰਦ' ਨੇ ਵੀ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਸੇਧ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਪ੍ਰੋ. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ 'ਸਾਰਸਵਤ' ਜੀ ਤੋਂ ਵੀ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਸਜਣਾਂ ਦਾ ਤਹਿ-ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ,
ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਬਾਰਹਮਾਹ

ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਦੇਸੀ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਬਿਰਹਨੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਤੇ ਹਿਰਦੇ-ਵੇਧਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਜੋਗ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸੁਖਾਂਤਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਜੋਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੁਖ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੱਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਵਿਜੋਗ-ਸਥਿਤੀ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਇਕ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾ ਨੂੰ ਬਿਰਹਾ-ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਦਗਧ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[੧]

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ

ਸੂਫ਼ੀ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਬਿਰਹਾ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਕਿਹਾ ਹੈ।[੨] ਬਿਰਹਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗ਼ਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਗ਼ਮ, ਜੋ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਿੱਠਾ ਗੀਤ ਹੈ।[੩] ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਵਿਜੋਗ ਅਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਵਰਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਿਰਹੁ-ਕੁਠੀ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਦੰਪਤੀ-ਪਿਆਰ

---

੧. *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ*, ਪੰਨਾ ੬੦

੨. ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ, ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ॥
ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਊਪਜੈ, ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਨੁ ॥ —*ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੧੩੭੯*

੩. Our Sweetest songs are those that tell of saddest thought.
—*P.B. Shalley*

ਦੀ ਆਦਰਸ਼ਕਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਕ ਸੱਜ-ਧੱਜ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਰਹਾ-ਵਰਣਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰਮਈ ਕਿੱਸੇ, ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਥਵਾ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ[੧], ਇਸ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਰੂਪਕ ਪੱਖ

ਆਮ ਕਰਕੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦਾ ਅਰੰਭ ਚੇਤਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ਼ਵਾਰ ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਈ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਹਮਾਹੇ ਸਾਵਣ ਅਤੇ ਹਾੜ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੀਆਂ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਸਚਿਤ 'ਛੰਦ' ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਇਸ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਨਿਸਚੇ-ਪੂਰਬਕ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਈ ਵਿੰਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ 'ਖੱਟ ਰਿਤੂ' ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਖੱਟ ਰਿਤੂ' ਦਾ ਹੀ ਲੌਕਿਕ ਰੂਪ ਬਾਰਹਮਾਹ ਹੈ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਰੁੱਤ-ਵਰਣਨ ਦਾ ਹੀ ਵਿਗਸਿਆ ਰੂਪ ਬਾਰਹਮਾਹ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।[੨] ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ 'ਖੱਟ ਰਿਤੂ' ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਨੇ ਲੈ ਲਈ, ਕਿਉਂਜੁ 'ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਮਾਨਸਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਸਥਾਰ ਚਿਤਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਰੁੱਤ-ਵਰਣਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ।[੩] ਖੱਟ ਰਿਤੂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਵਖਰਾ-ਪਨ ਛੇ ਰੁਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਬਿਹਬਲਤਾ ਅਤੇ ਤੜਪ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ 'ਖੱਟ ਰਿਤੂ' ਵਰਣਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਵੀ

---

੧. ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਥਿੰਦ—*ਲੋਕ ਯਾਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ* (ਟਾਈਪਡ), ਪੰਨਾ ੨੩੭

੨. *ਆਲੋਚਨਾ*, ਜੂਨ ੧੯੫੫, ਪੰਨਾ ੭੬

੩. ਉਹੀ

ਕਾਲੀ ਦਾਸ ਦਾ ਰਚਿਆ 'ਰਿਤੂ-ਸੰਹਾਰ' ਹੈ। 'ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼-ਸਾਹਿੱਤ' ਵਿਚ ਅਬਦੁੱਰ-ਰਹਿਮਾਨ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦਾ 'ਸੰਦੇਸ਼ ਰਾਸਕ' ਵੀ 'ਖੱਟ ਰਿਤੂ' ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਸੂਫ਼ੀ ਕਵੀ ਮਲਿਕ ਮੁਹੰਮਦ ਜਾਇਸੀ ਤੇ ਕੇਸ਼ਵ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ।[1] ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਜਾਇਸੀ ਦੇ ਪਦਮਾਵਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਗੰਗ ਭਟ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।[2] ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਇਹ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਲਗ ਭਗ ਸਭ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਮਰਾਠੀ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੀਆਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ।

ਭਗਤੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਇਸ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਭਗਤੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਭਗਤਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ। ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸਰਗੁਣੀ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਚੈਤੰਨ ਮਹਾ-ਪ੍ਰਭੂ, ਕਵੀ ਬਲਰਾਮ ਦਾਸ, ਮਰਾਠੀ ਦੇ ਸੰਤ ਨਾਮ ਦੇਵ, ਏਕ ਨਾਥ, ਤੁਕਾ ਰਾਮ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਭਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੇ ਰਾਧਾ ਦੇ ਸਰਗੁਣ-ਉਪਾਸ਼ਕ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੂਰਦਾਸ ਅਤੇ ਮੀਰਾ ਬਾਈ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਰੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਰਚਿਤ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਇਸੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ।

---

੧. ਪ੍ਰਿੰ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, *ਆਲੋਚਨਾ*, ਜੂਨ ੧੯੫੫, ਪੰਨਾ ੭੬

੨. *ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਰਾਂਮਾਹੇ*, ਪੰਨਾ ੩੯

ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਤੇ ਨਾਇਕਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਆਲੋਚਕਾਂ ਨੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਆਵੱਸ਼ਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੇ ਸਥਾਈ ਮਨੋ-ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਨੋ-ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।[1] ਸ਼ਿੰਗਾਰਕ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੇਠ ਰਚੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਵਿਜੋਗ ਅਤੇ ਸੰਜੋਗ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਲੀਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਗਤੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਏਥੇ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਲਿਆਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਅਤੇ ਨਾਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਂ-ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਸਿਰਜਿਆ।[2] ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਮਹਾਂ-ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਹੈ।

ਬਾਰਹਮਾਹ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ

ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਕੁਦਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਭਾਵਕ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੁਹਾਵਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੱਕ ਕੇ ਉਹ ਨਚ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਗ ਜਾਂ ਉਦਾਸੀ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ੈ ਗ਼ਮਗੀਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ-ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਉੱਦੀਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵਰਣਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਉੱਦੀਪਤ ਰੂਪ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹੋਏ ਸਮਝਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੜਪ ਤੇ ਬਿਹਬਲਤਾ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਬਾਰਹਮਾਹ ਨੇ ਹੀ ਠੀਕ ਢੰਗ ਵਿਚ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ-ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਵਰਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਰਬ ਸਾਂਝੇ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਬੋਲੀ ਦਾ ਹੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜੁ ਸਾਂਝਾ ਹੈ।

---

੧. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ, *ਖੋਜ ਪਤ੍ਰਿਕਾ*, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅੰਕ, ਨਵੰਬਰ ੧੯੬੯, ਪੰਨਾ ੨੧੨
੨. ਉਹੀ

ਪੰਜਾਬੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਬਾਰਹਮਾਹ-ਪਰੰਪਰਾ

ਪੰਜਾਬੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਖੇ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਅਜ ਤਕ ਆਪਣੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਅਨੂਪਮ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਇਕ ਹੋਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚੰਗਾ ਰੰਗ ਜਮਾਇਆ। ਬਾਰੰਹਮਾਹ ਲਿਖਣ ਦੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਪਰੰਪਰਾ ਚੱਲ ਪਈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਪਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਰਚੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਪ੍ਰਿੰ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ:

> ਬਿਰਹੋਂ ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ—ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਤੀ ਲਈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਭਗਤੀ, ਯੋਗ, ਵੇਦਾਂਤ, ਰਹੱਸਵਾਦ, ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਰਾਮਾਹਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿਭਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਿੱਸੇ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।[੧]

ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਉਥੇ ਹੀ ਕੇਵਲ ਵਧੇਰੇ ਰਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰੰਗੀਨਤਾ ਅਤੇ ਬਿਰਹੁੰ-ਵਿਰਲਾਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਇਆ ਹੈ। ਮਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪਿਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਰਵਾਇਤ ਹੀ ਬਣ ਗਈ; ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮੌਲਿਕ ਕ੍ਰਿਤ ਉਪਜ ਸਕੀ। ਢੇਰ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਇਸ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਹੇਠ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੀਨ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾ. ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਰਚੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

---

੧. *ਆਲੋਚਨਾ*, ਜੂਨ ੧੯੫੫, ਪੰਨਾ ੭੭

ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਰਹਮਾਹੇ

ਇਕ ਪਰਿਚਯ

ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਅੰਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਾਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇੰਨੀ ਬਹੁਤੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੀ 'ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਵੰਡਾਂ' 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਹੈ।[1] ਪਹਰੇ, ਦਿਨ ਰੈਣਿ, ਥਿੱਤੀ, ਸਤਵਾਰੇ, ਰੁੱਤਾਂ ਅਤੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਆਦਿ ਕੁੱਝ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੰਨਗੀਆਂ, ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਵਾਸ ਸਵ੍ਹਾਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੇ ਲੇਖੇ ਲਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਰਲੱਭ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਦਾ ਲਾਹਾ ਤਾਂ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਜੀਵ ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਵਿਅਰਥ ਨਾ ਗਵਾਵੇ। ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਣੀ ਰਚੀ।

ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦੋ ਬਾਰਹਮਾਹੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਰਚਿਆ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬਾਰਹਮਾਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਰਚਿਤ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਵਿਲਕਦੀ ਅਤੇ ਲਿਲੜੀਆਂ ਭਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਮ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਵਿਚੋਂ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਉੱਚਤਮ ਸਰੂਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਹੈ।

---

੧. *ਬਾਰਹਮਾਹ ਦਰਪਣ*, ਪੰਨਾ ੪

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ

ਸਾਹਿੱਤਕ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਉਥਾਨਕਾ

ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੋਇਆ ਦਸਿਆ ਹੈ:

> ਤਬ ਸੰਗਤਿ ਲਗੀ ਸਬਦੁ ਗਾਵਣਿ ਅਲਾਹੁਣੀਆ। ਤਬ ਬਾਬਾ ਬਿਸਮਾਦ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ। ਤਿਤੁ ਮਹਲਿ ਹੁਕਮੁ ਹੋਇਆ, ਰਾਗੁ ਤੁਖਾਰੀ ਕੀਤਾ, ਬਾਬਾ ਬੋਲਿਆ ਬਾਰਹ ਮਾਹ, ਰਾਤਿ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਹੋਆ, ਚਲਾਣੈ ਕੇ ਵਖਤਿ।[1]

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਬਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਵੀ ਪਰਤੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਿੱਜਤਵ ਦੀ ਪੀੜਾ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਉਮਾਹ ਅਤੇ ਚਾਅ ਵੀ ਉਮ੍ਹਲ-ਉਮ੍ਹਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਪੇਕੇ ਘਰ ਦੀ ਹਰ ਵਸਤੂ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦਾ ਅਨੰਦ ਵੀ ਉਪਜਦਾ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।[2]

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜ਼ੀਵ-ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ

---

੧. *ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ*, ਪੰਨਾ ੨੦੩, ਦਸੰਬਰ ੧੯੬੭ (ਛੇਵੀਂ ਛਾਪ)।

੨. *ਸ਼ਬਦਾਰਥ*, ਪੰਨਾ ੧੧੦੭

ਅਸਲੇ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਤੁਛਤਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ।[੧] ਉਹ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮ-ਸ਼ੁਧੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇਵਲ ਮਿਹਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ-ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਬਿਹਬਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੁਹਾਵਣਾ ਮੌਸਮ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ; ਚਮਕਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਤੇ ਵਰ੍ਹਦੇ ਬੱਦਲ ਡਰਾਉਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਡਦੇ ਭੌਰੇ ਉਸ ਦੀ ਬਿਰਹੁੰ-ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕੱਲ੍ਹਾਪਨ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੁੰਨੀ ਸੇਜਾ ਸੂਲੀ ਵਾਂਗ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਇਕੱਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ, ਕਿਉਂਜੁ ਇਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਿਲ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ। ਮੌਸਮਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਗਰਮੀ ਬਾਅਦ ਸਰਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਠੰਢੀ ਬਰਫ਼ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਨਸਪਤੀ ਕੁਮਲਾਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸਤ੍ਰੀ-ਮਨ ਵਿਚ ਬਿਰਹੁੰ ਦੀ ਅਗਨੀ ਹੋਰ ਭੜਕ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਇਆ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਿਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਵੇ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਸ਼ਰਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਦਗੁਣਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਵਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਮਹੀਨੇ, ਰੁੱਤਾਂ, ਥਿੱਤਾਂ, ਘੜੀਆਂ, ਪਹਿਰ ਚੰਗੇ ਲਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਨੰਦ-ਦਾਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਥਿਰ-ਸੋਹਾਗ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।[੨]

ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਤੱਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਰਾਮ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕੁਝ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹਉਮੈ

---

੧. ਘਰਿ ਆਉ ਪਿਆਰੇ, ਦੁਤਰ ਤਾਰੇ,
ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਅਢੁ ਨ ਮੋਲੋ॥ —ਪੰਨਾ ੧੧੦੮

੨. ਘਰਿ ਸੇਜ ਸੁਹਾਵੀ ਜਾ ਪਿਰਿ ਰਾਵੀ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੋ॥
ਨਾਨਕ ਅਹਿਨਿਸਿ ਰਾਵੈ ਪ੍ਰੀਤਮੁ, ਹਰਿ ਵਰੁ ਥਿਰੁ ਸੋਹਾਗੋ॥ —ਪੰਨਾ ੧੧੦੯

ਹੈ।[1] ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜੀਵ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।[2] ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਜੀਵ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ, ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਖੇ।[3] ਇਸ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਕਿਰਪਾ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਲੋੜ ਹੈ।

ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭਗਤੀ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਯੋਗ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਵਾਂਗ ਇਕੋ ਸੰਗਮ 'ਤੇ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਵਧੇਰੇ ਉਘੜਦਾ ਹੈ। ਜਗਿਆਸੂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਿਰਹੁੰ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਇਕ-ਮਿਕਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਲੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਭਗਤੀ-ਰਸ ਵਾਲੀ ਉੱਚਤਾ ਸਿਰਜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਰ, ਪਿਆਰਾ, ਸਾਜਨ, ਢੋਲਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਵਰ, ਸਹੁ ਅਤੇ ਰਸੀਆ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਗਿਆਸੂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਿਆਰ-ਕੁਠੀ ਬਿਰਹਨ, ਸਾਧਨ, ਦੋਹਾਗਣ, ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ, ਦੁਹੇਲੀ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਾਲੀ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਰੂਪ

ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਜਸ ਵਧੇਰੇ ਗਾਇਆ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇਵ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਜਪੁ ਜੀ ਵਾਂਗ ਬੌਧਿਕ ਮੰਡਲਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਹੈ। ਸਰਗੁਣ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਜੀਵ ਸਮਝ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ, ਮਾਲਕ, ਦਾਤਾ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨਾਲੋਂ ਕੰਤ ਵਾਲਾ ਸਰੂਪ ਵਧੇਰੇ ਉਘੜਿਆ ਹੈ।

---

੧. ਭਾਦਉ ਭਰਮਿ ਭੁਲੀ ਭਰਿ ਜੋਬਨਿ ਪਛੁਤਾਣੀ॥ —ਪੰਨਾ ੧੧੦੮

੨. ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ, ਧਨ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ, ਬਿਰਹਿ ਬਿਰੋਧ ਤਨੁ ਛੀਜੈ॥ —ਪੰਨਾ ੧੧੦੮

੩. ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਨਾ, ਅੰਤਰਿ ਮਾਨਾ, ਹਰਿ ਕਾ ਮਹਲੁ ਪਛਾਨਾ॥ —ਪੰਨਾ ੧੧੦੮

ਕਲਾ ਪੱਖ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇਕ ਮਹਾਨ ਵਿਅੱਕਤੀ ਸਨ। ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਕ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਮਿਲ਼ਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਦਾ ਕਮਾਲ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਏਥੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਪੂਰਨ ਸੁਮੇਲ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ

ਕਿਸੇ ਉਚੇਚੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਜੇ ਢੁਕਵੀਂ ਅਤੇ ਯੋਗ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਹੀ ਸੁਹਜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਤੱਤ ਮੰਨੇ ਹਨ : ਬੁੱਧੀ, ਭਾਵ ਅਤੇ ਸੁਹਜ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸ਼ੈਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਤੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਇਕ-ਪਾਸੜ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੁਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੌਧਿਕ ਸ਼ੈਲੀ, ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਕਾਰਨ ਭਾਵਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਅਖਵਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਬੁਧੀ-ਤਤ ਨਾਲੋਂ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦਾ ਭੀ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਭਾਵਾਤਮਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਰੋਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਭਾਵਕਤਾ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਮਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਬੜੇ ਸੁਹਜਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਬਿਆਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵਾਤਮਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਅੰਤਰੀਵ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਭਾਵਕ ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਸ

ਸਾਹਿੱਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਰਸ-ਰਾਜ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦਾ ਵੀ ਅਗੋਂ ਵਿਜੋਗ-ਪੱਖ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੰਗਣ ਹੇਠ ਵਿਜੋਗ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਕਰੁਣਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਰਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਵੇਖੋ:

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ, ਘਣ ਵਰਸਹਿ, ਰੁਤਿ ਆਏ॥
ਮੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸਹੁ ਭਾਵੈ, ਪਿਰ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਏ॥
ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ, ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ, ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਏ॥
ਸੇਜ ਇਕੇਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ, ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ॥
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ, ਕਾਪੜੁ ਤਨਿ ਨ ਸੁਖਾਵਏ॥
ਨਾਨਕ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਕੰਤੀ, ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ॥੯॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)*

ਏਥੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ; ਸੁਹਾਗਣ ਲਈ ਕੰਤ ਆਲੰਬਣ ਹੈ। ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਭਾਵ, ਸਾਵਣ ਦੀ ਵਰਖਾ, ਸੇਜ ਦਾ ਇਕਲਾਪਾ ਆਦਿ ਉੱਦੀਪਨ ਵਿਭਾਵ ਹਨ, ਜੋ ਬਿਰਹਨੀ ਦੀ ਤੜਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੀਬਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਰਲੇ ਲੈਣੇ, ਭੁੱਖ ਮਿੱਟਣੀ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵਲੋਂ ਅਰੁਚੀ ਆਦਿ ਅਨੁਭਾਵ ਹਨ। 'ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ' ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਉਠਣੇ, ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ਹਨ।

ਏਥੇ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਤੋਂ ਭਗਤੀ-ਰਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਵਾਲੀ ਤੜਪ ਤੇ ਕਸਕ ਮਿਟ ਕੇ, ਠਰ੍ਹੰਮੇ ਤੇ 'ਦੀਰਘ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ' ਵਾਲੀ ਸੂਝ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਦੈਵੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਮਹਾਂ ਰਸ' ਕਿਹਾ ਹੈ। ਦੰਪਤੀ ਦੇ ਕੰਤ-ਮਿਲਾਪ ਵਾਲੇ ਸੁਖ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਵਹਿਣ ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਿੰਬ

ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, "ਬੁਰਸ਼ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਚਿੱਤਰ ਹੈ, ਕਾਵਿ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਹ ਬਿੰਬ ਹੈ।"[੧] ਬਿੰਬ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸੁਹਜ-ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰਿਆਵੀ ਬੋਧ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।[੨] ਅਮੂਰਤ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਰਤ ਕਰ ਕੇ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸੱਜਰਾਪਨ ਤੇ ਗਾੜ੍ਹਾਪਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਬਿੰਬ ਦੋਹਰਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੀ ਅਸਮਰਥਾ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।[੩]

ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਿੰਬ, ਪ੍ਰਭਾਵ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਿੰਬ, ਰਸ-ਅਧਾਰਤ ਬਿੰਬ, ਪ੍ਰਤੀਕ-ਮੂਲਕ ਬਿੰਬ, ਚਿੰਨ-ਮੂਲਕ ਬਿੰਬ, ਰੂਪਕ-ਮੂਲਕ ਅਤੇ ਉਪਮਾ-ਮੂਲਕ ਬਿੰਬ ਆਦਿ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹਨ।

ਨਵੀਨ ਆਲੋਚਕਾਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੁਹਜ, ਬਿੰਬ ਉਪਰ ਅਧਾਰਤ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਬਿੰਬ-ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਬਦ, ਰੂਪ, ਰਸ ਦੇ ਸਜੀਵ ਬਿੰਬ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਸਾਲ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੁਦਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਉਪਰ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਚਿੱਤਰ ਬਿੰਬ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਲਭਦੇ ਹਨ। ਦੰਪਤੀ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਬਿੰਬ ਇਸ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਉਸਾਰਿਆ ਹੈ। ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿੰਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

---

੧. *ਖੋਜ ਪਤ੍ਰਿਕਾ*, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅੰਕ (ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ), ਪੰਨਾ ੨੨੦, ਨਵੰਬਰ ੧੯੬੯।

੨. An image is a word which arouses ideas of sensory perception. *The Poetic Pattern.* —*Robin Skelton*

੩. ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ, *ਕਾਵਿ ਦੇ ਤੱਤ*, ਪੰਨਾ ੧੧੮,
An image is always ready to hand to illustrate, illuminate or symbolize an idea.

ਰੂਪ ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਬਿੰਬ

ਚੇਤੁ ਬਸੰਤੁ ਭਲਾ, ਭਵਰ ਸੁਹਾਵੜੇ ॥
ਬਨ ਫੂਲੇ ਮੰਝ ਬਾਰਿ ਮੈ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਬਾਹੁੜੈ ॥
ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ, ਧਨ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ, ਬਿਰਹਿ ਬਿਰੋਧ ਤਨੁ ਛੀਜੈ ॥
ਕੋਕਿਲ ਅੰਬਿ ਸੁਹਾਵੀ ਬੋਲੈ, ਕਿਉ ਦੁਖੁ ਅੰਕਿ ਸਹੀਜੈ ॥
ਭਵਰੁ ਭਵੰਤਾ ਫੂਲੀ ਡਾਲੀ, ਕਿਉ ਜੀਵਾ ਮਰੁ ਮਾਏ ॥
ਨਾਨਕ ਚੇਤਿ ਸਹਜਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ, ਜੇ ਹਰਿ ਵਰੁ ਘਰਿ ਧਨ ਪਾਏ ॥੫॥

ਇਸ ਪਦੇ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਚੇਤ ਦੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦਾ ਬਿੰਬ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰੂਪ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ, ਘਣ ਵਰਸਹਿ ਰੁਤਿ ਆਏ ॥
ਮੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸਹੁ ਭਾਵੈ, ਪਿਰ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਏ ॥
ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨ੍ਹੀ ਆਵੈ, ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ, ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਏ ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਾਵਣ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਬਿੰਬ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਵਰ੍ਹਣਾ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਚਮਕਣਾ, ਸੁੰਦਰ ਬਿੰਬ ਉਸਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਬਿੰਬ ਵੀ ਬੜੇ ਕਲਾਮਈ ਅਤੇ ਸਫਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਕੋਇਲ, ਡੱਡੂ, ਪਪੀਹਾ, ਭਵਰਾ, ਮੱਛਰ, ਬੀਂਡਾ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ ਵੀ ਆਏ ਹਨ। ਬਿੰਬ-ਉਸਾਰੀ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹਾ ਵਰਣਨ ਕਾਵਿ-ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਵੰਨਗੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਹਨ :

(ੳ) ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਚਵੈ ਬਬੀਹਾ ਬੋਲੇ ਭੁਇਅੰਗਮ ਫਿਰਹਿ ਡਸੰਤੇ ॥੧੦॥
(ਅ) ਕੋਕਿਲ ਅੰਬਿ ਸੁਹਾਵੀ ਬੋਲੈ......੫॥
(ੲ) ਰਥੁ ਫਿਰੈ ਛਾਇਆ ਧਨ ਤਾਕੈ ਟੀਡੁ ਲਵੈ ਮੰਝਿ ਬਾਰੇ ॥੮॥

ਵਿਜੋਗ ਬਿੰਬ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਈ ਪਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕਸਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ :

(ੳ) **ਘਰਿ ਘਰਿ ਕੰਤੁ ਰਵੈ ਸੋਹਾਗਣਿ, ਹਉ ਕਿਉ ਕੰਤਿ ਵਿਸਾਰੀ ॥੪॥**

(ਅ) **ਸੇਜ ਇਕੇਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ, ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ ॥੯॥**

(ੲ) **ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ, ਕਾਪੜੁ ਤਨਿ ਨ ਸੁਖਾਵਏ ॥੯॥**

ਸੰਜੋਗ ਬਿੰਬ

ਛੇਕੜ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਹੀ ਗਿਆ, 'ਥਿਰ ਸੋਹਾਗ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਦੰਪਤੀ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਲਗਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਸੁਖਾਵਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਉਸਰਿਆ :

(ੳ) **ਘਰਿ ਸੇਜ ਸੁਹਾਵੀ, ਜਾ ਪਿਰਿ ਰਾਵੀ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੋ ॥**

(ਅ) **ਨਾਨਕ ਅਹਿ ਨਿਸਿ ਰਾਵੈ ਪ੍ਰੀਤਮੁ, ਹਰਿ ਵਰੁ ਥਿਰੁ ਸੋਹਾਗੋ ॥੧੭॥**

ਪ੍ਰਤੀਕ

ਕਾਰਲਾਈਲ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਸੁਚੇਤ ਤੇ ਅਚੇਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਉਂਦਾ ਤੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।[੧] ਪ੍ਰਤੀਕ ਆਪਣੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਦੀ ਦੇਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਮੇਂ ਜਣਾਇਕ ਵਸਤੂ ਬਾਰੇ ਤੁਰੰਤ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਮੂਰਤ ਨੂੰ ਸਮੂਰਤ ਅਤੇ ਅਸਪੱਸ਼ਟ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਕੇ ਸੁਹਜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਲੱਭਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹਵਾਦ ਵੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੋਣ

---

੧. It is in and through symbols that man consciously or unconsciously lives, works, and has his being.

ਤੋਂ ਛੁਟ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨਕ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗ ਢੰਗ ਵੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਵਕਤ ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਤਥਾ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ (ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ, ਕਾਰਨ, ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਪਰੇ) ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤਥਾ ਪਰਸੰਗਕ ਹੈ; ਦੋਹਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ।[੧]

ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਅਤੇ ਜੀਵ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ 'ਕੰਤ' ਅਤੇ 'ਪਤਨੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਆਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਧਨ, ਸਾਧਨ, ਸੇਜ, ਦੁਹਾਗਣ, ਸੁਹਾਗਣ, ਕੰਤ, ਭਤਾਰ, ਪਿਰ, ਸਹੁ, ਸੇਜ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਆਦਿ। ਇਹ ਕਹਿ ਲੈਣਾ ਅਢੁਕਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਇੰਨੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਤੁਕ ਵਿਚ ਕਈ ਕਈ ਪ੍ਰਤੀਕ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਵਰਤੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੰਗਣ ਦੇ ਕੇ ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਿਖਾਈ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਵੇਖੋ :

(ੳ) ਘਰਿ ਘਰਿ 'ਕੰਤੁ' ਰਵੈ ਸੋਹਾਗਣਿ, ਹਉ ਕਿਉ ਕੰਤਿ ਵਿਸਾਰੀ ॥੪॥

(ਅ) ਕੀਮਤਿ ਕਉਣ ਕਰੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵਾਂ, ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਵੈ 'ਢੋਲੋ' ॥੬॥

(ੲ) 'ਘਰਿ' ਆਉ ਪਿਆਰੇ, ਦੁਤਰ ਤਾਰੇ, ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਅਢੁ ਨ ਮੋਲੋ ॥੬॥

(ਸ) 'ਨਵ ਘਰ' ਥਾਪਿ, ਮਹਲ ਘਰੁ ਊਚਉ, ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸੁ ਮੁਰਾਰੇ ॥੨॥

(ਹ) 'ਸੇਜ' ਇਕੇਲੀ, ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ, ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ ॥੯॥

ਅਲੰਕਾਰ

ਕਾਵਿ ਵਿਚਲੀ ਸਜਾਵਟ ਅਲੰਕਾਰ ਹਨ। ਕਵੀ ਲਈ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਲੰਕਾਰ ਕਾਵਿ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਅਤੁੱਟ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ। ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ-ਮਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸੰਗੀਤਕ ਰਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਰਹੋਂ ਦੇ ਤੇਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ :

---

੧. *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਹੋਰ ਲੇਖ*, ਪੰਨਾ ੪੭, (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)।

ਅੰਤ-ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ

ਘਰਿ ਆਉ ਪਿਆਰੇ, ਦੁਤਰ ਤਾਰੇ, ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਅਢੁ ਨ ਮੋਲੋ ॥
ਕੀਮਤਿ ਕਉਣੁ ਕਰੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵਾਂ, ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਵੈ ਢੋਲੋ ॥...
ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਨਾ, ਅੰਤਰਿ ਮਾਨਾ, ਹਰਿ ਕਾ ਮਹਲੁ ਪਛਾਨਾ ॥
ਨਾਨਕ ਵੈਸਾਖੀ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਵੈ, ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਮਨੁ ਮਾਨਾ ॥੬॥

ਏਥੇ ਮੋਲੋ, ਢੋਲੋ; ਮਾਨਾ, ਪਛਾਨਾ, ਅੰਤ-ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਹਨ।

ਮਧ-ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ

ਬਾਬੀਹਾ ਪ੍ਰਿਉ ਬੋਲੇ, ਕੋਕਿਲ ਬਾਣੀਆ ॥
ਸਾਧਨ ਸਭਿ ਰਸ ਚੋਲੈ, ਅੰਕਿ ਸਮਾਣੀਆ ॥੨॥

ਏਥੇ ਬੋਲੇ, ਚੋਲੈ, ਮਧ-ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਹਨ।

ਉਪਮਾ ਅਲੰਕਾਰ

ਥਲ ਤਾਪਹਿ ਸਰ ਭਾਰ, ਸਾਧਨ ਬਿਨਉ ਕਰੈ ॥੭॥

ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ

ਦੀਪਕੁ ਸਹਜਿ ਬਲੈ, ਤਤਿ ਜਲਾਇਆ ॥
ਦੀਪਕ ਰਸ ਤੇਲੋ ਧਨ ਪਿਰ ਮੇਲੋ, ਧਨ ਓਮਾਹੈ ਸਰਸੀ ॥੧੨॥

ਲੋਕੋਕਤੀ ਅਲੰਕਾਰ

ਦਹਦਿਸਿ ਸਾਖ ਹਰੀ ਹਰੀਆਵਲ, ਸਹਜਿ ਪਕੈ ਸੋ ਮੀਠਾ ॥੧੧॥

ਯਮਕ ਅਲੰਕਾਰ

ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਚਵੈ ਬਬੀਹਾ ਬੋਲੇ, ਭੁਇਅੰਗਮ ਫਿਰਹਿ ਡਸੰਤੇ ॥੧੦॥

ਛੰਦ-ਪ੍ਰਬੰਧ

ਆਮ ਕਰਕੇ ਭਗਤੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਕ਼ਾਫ਼ੀ ਖੁਲ੍ਹਾਂ ਲਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਲਿਆ ਕੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ

ਖ਼ੂਬੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ 'ਛੰਤ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਛੰਦ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਲਾੜੇ ਵਲੋਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਹੈ, 'ਮੰਗਲ' ਅਤੇ 'ਵਿਜੋਗ' ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੇ ੧੭ ਪਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਪਦਿਆਂ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ ਵਜੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਹੈ, ਅਗਲੇ ੧੨ ਪਦਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਲੇ ਪਦੇ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਰ ਪਦੇ ਦੀਆਂ ਛੇ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਤਰਤੀਬ ਹੈ। ਹਰ ਪਦੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਕੁੰਡਲੀਏ ਛੰਦ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅੱਧ ਦਾ ਉਲਾਲਾ (ਜਾਂ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦਾ ਉਲਟਾ ਕੇ ਵਰਤਣਾ) ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਰੰਭ ਤੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਲਾਲਾ ਜਾਂ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਉਲਾਲਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਅੜਿਲ ਵਾਂਗ ੧੧+੧੦=੨੧ ਮਾਤਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਦਵੱਈਆ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ੧੬+੧੨=੨੮ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਵੱਈਏ ਵਾਲੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਦੋ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਬੜੀ ਖ਼ੂਬੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਬੋਲੀ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਂਗ ਡੂੰਘੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ; ਸਗੋਂ ਸਿਧੀ, ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵੇਗ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਬਿਰਹੋਂ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਮਲ, ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਨ ਦੇ ਤਰੰਗ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਬੋਲੀ ਕੁਝ ਔਖੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਸੂਤ੍ਰਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੈ। ਜਜ਼ਬਿਆਂ

ਦਾ ਸਹੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨ ਲਈ ਮਧੁਰ ਧੁਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਘਟ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚਿਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਘੜਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਜੜ੍ਹਤ ਵਿਚ ਸੁਹਜ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਪਰ-ਥਾਂ ਢੁਕਵੇਂ-ਫਬਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹੈ, ਕੇਵਲ 'ਪਤੀ' ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਹੀ ਪਿਰ, ਪ੍ਰਿਆਰਾ, ਸਹੁ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਰਮਈਆ, ਭਤਾਰ, ਸਾਜਨ, ਢੋਲਾ, ਵਰ, ਨਾਹ, ਆਦਿ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰੋਤੇ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਾਕ ਲੋਕ-ਮੁਹਾਵਰਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ:

ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ, ਸੂਰਜ ਗਗਨ ਤਪੈ, ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ, ਆਗੈ ਘਾਮ ਪਿਛੈ ਰੁਤਿ ਜਾਡਾ, ਏਕ ਘੜੀ ਖਟ ਮਾਸਾ, ਭਰਿ ਜੋਬਨ ਪਛੁਤਾਣੀ, ਆਦਿ।

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਿਆਨ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਿਰਹੋਂ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਤਿਖਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਬਦਲਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਖਿਚਿਆ ਹੈ, ਬਦਲਦੇ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਿਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ-ਪਰੰਪਰਾ ਵਾਂਗ ਚੇਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਿਰਹੋਂ-ਕੁਠੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੜੇ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹਰ ਰੁੱਤ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਖਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਮਹੀਨੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੁੱਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਸਲੀ ਮਜ਼ਮੂਨ ਬਿਰਹੋਂ, ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਂ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਚੇਤੁ ਬਸੰਤੁ ਭਲਾ ਭਵਰ ਸੁਹਾਵੜੇ॥
ਬਨ ਫੂਲੇ ਮੰਝ ਬਾਰਿ, ਮੈ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਬਾਹੁੜੈ॥੫॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦਾ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਉਲੀਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਵੈਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀਆਂ ਕੂਲੀਆਂ ਕੂਲੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਦਾ ਫੁਟ ਫੁਟ ਕੇ ਸੋਹਣੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਖਰਨ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਵੈਸਾਖੁ ਭਲਾ, ਸਾਖਾ ਵੇਸ ਕਰੇ ॥੬॥

ਫਿਰ ਹਾੜ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਆਸਾੜੁ ਭਲਾ, ਸੂਰਜੁ ਗਗਨਿ ਤਪੈ' ਅਤੇ 'ਧਰਤੀ ਦੂਖ ਸਹੈ' ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਵਣ ਅਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਦੀਆਂ ਝੜੀਆਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸਮੇਂ ਲੋਕ-ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭੌਰਿਆਂ, ਫੁੱਲਾਂ, ਕੋਇਲਾਂ, ਪਪੀਹਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ ਦੁਨਿਆਵੀ ਖਿੱਚ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਉੱਠ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਪਿਛੇ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤਮ ਨਿਰਣਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਭਾਵਾਤਮਕ ਪੱਖ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਾਰਹਮਾਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਰਹ-ਮਾਹਿਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਕਾਂਵਿ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਲਿਲੜੀਆਂ ਲੈਂਦੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਾਰਹਮਾਹ ਉੱਚਤਮ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ

ਸਾਹਿੱਤਕ ਮਹੱਤਤਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿੱਤਕ ਲੀਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚਲਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵਰੋਸਾਇਆ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵੀ ਤੁਖਾਰੀ ਦੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਲੋਚਦੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਗਾਇਆ ਪ੍ਰੀਤ-ਗੀਤ ਹੈ। ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰ ਕੇ ਅੰਤ ਬਿਰਹੋਂ-ਕੁਠੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਥਾਂ ਥਾਂ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਬਿਰਹੋਂ-ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹ 'ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ' ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਨਾਮ, ਸਤਿਸੰਗ ਅਤੇ ਸਾਧੂ-ਜਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਰਾਹੀਂ ਉਹ 'ਜਹ ਤੇ ਉਪਜੀ ਤਹ ਮਿਲੀ' ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਮੰਜ਼ਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਦਰਤ-ਵਰਣਨ ਨੂੰ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਸਿਰਜ ਕੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ ਅਤੇ ਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲੋਂ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਤੀਬਰ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਜੀਵ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਹਚਲ-ਧਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਰਜੋਈ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕਤਾ, ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦੱਸ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸਾਥ ਮੰਗਿਆ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ-ਸ਼ਾਲੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਆਸਰੇ ਨਿਸਫਲ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਖ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਛੇਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਹਾਰਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਸਤਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਬਿਨਸ ਜਾਣਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਅੱਠਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ। ਨੌਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰ ਦਰ ਭਟਕਦਿਆਂ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਦਸਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਯਾਰ੍ਹਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਸੰਜੋਗ ਦੇ ਨਿੱਘ ਰਾਹੀਂ ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਰਦੀ ਨੂੰ ਬੇ-ਅਸਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਹੈ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਸੰਜੋਗ ਸਮੇਂ ਮਨ ਵਿਚ ਉਠਦੇ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਮੰਗਲ-ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਚੌਦ੍ਹਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਵਡਿਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਲਈ ਸਾਰੇ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਮਹੂਰਤ ਆਦਿ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੁੰਦੇ ਦੱਸੇ ਹਨ।

ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਭੁਲੀ ਭਟਕੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਸ਼ਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਹਾਰਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ :

ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਮੇਲਹੁ ਰਾਮ॥
ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹਦਿਸ ਭ੍ਰਮੇ, ਥਕਿ ਆਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਾਮ॥੧॥

ਅੰਤ ਸਾਧ ਸੰਗਤ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਿਲਾਪ ਵਾਲੀ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ :

ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ ॥੧੪॥

ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਦਰਸਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚਲਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਰੂਪ

ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ[੧] ਤੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ[੨] ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।[੩] ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ 'ਬੰਦੀ-ਮੋਚ' ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ 'ਜਗ-ਜੀਵਨ ਪੁਰਖ' ਹੈ।

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਰਗੁਣ-ਮਈ 'ਕੰਤ' ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਰਗੁਣਤਾ ਨੂੰ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਾਂਗ 'ਕੰਤ' ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਘਾੜਿਆ।

ਜੀਵ

ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[੪] ਉਹ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜੰਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[੫] ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਢੂੰਡਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ,[੬] ਪਰ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੁਖੀ

---

੧. ਹਰਿ ਜੇਠਿ ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ ਜਿਸੁ ਅਗੈ ਸਭਿ ਨਿਵੰਨਿ ॥੪॥
੨. ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿਆ, ਰਵਿਆ ਵਿਚਿ ਵਣਾ ॥੨॥
੩. ਵਣੁ ਤਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ, ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖੁ ਅਪਾਰੁ ॥੬॥
੪. ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ.....॥੧॥
੫. ਹਰਿ ਸਾਜਨੁ ਪੁਰਖੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੈ, ਲਗੀ ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ ॥੩॥
੬. ਜਗ ਜੀਵਨ ਪੁਰਖੁ ਤਿਆਗਿ ਕੈ, ਮਾਣਸ ਸੰਦੀ ਆਸ ॥੫॥

ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਸੱਜਣ ਮਿੱਤਰ ਬੁਰੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।[1] ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ ਤੇ ਸ਼ੁਭ-ਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ।

ਆਚਰਨ ਦੀ ਉਚਤਾ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੀਵ ਦੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਾਧਨ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਜੋ ਲੋਕ ਉਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਥਾਇ ਅਪਣਾਇਆ ਰਵੱਈਆ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

> **ਜਨਮ ਕਰਮ ਮਲੁ ਉਤਰੈ, ਮਨ ਤੇ ਜਾਇ ਗੁਮਾਨੁ ॥**
> **ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ, ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਸੁਆਨੁ ॥**
> **ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ, ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ ॥੧੨॥**

ਭਗਤੀ

ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਤੀ, ਕੰਤ, ਨਾਹੁ, ਸਾਜਨ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਭਾਵਕ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸੁਹਾਗਣ ਤੇ ਦੁਹਾਗਣ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਚਿਤਰੇ ਹਨ। ਮਿਲਾਪ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਸੁਹਾਗਣ ਅਤੇ ਵਿਜੋਗ ਸਮੇਂ ਲੁਛ ਲੁਛ ਮਰਦੀ ਖੋਟੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਦੁਹਾਗਣ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਵਾਲੇ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਟਾਏ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਨੇ 'ਨਾਰਦ ਭਗਤੀ ਸੂਤ੍ਰ' 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ 'ਕਾਤਾ ਭਾਵ' ਵਾਲੀ ਭਗਤੀ ਕਿਹਾ ਹੈ।[2] 'ਕਾਤਾ-ਭਾਵ' ਵਾਲੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ-ਪੱਖ ਉਪ ਰੂਪ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ 'ਕਾਤਾ-ਭਾਵ' ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੱਛਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਲੀ ਸਰਗੁਣੀ

---

੧. ਸ੍ਰਬ ਸੀਗਾਰ ਤੰਬੋਲ ਰਸ, ਸਣੁ ਦੇਹੀ ਸਭ ਖਾਮ॥
ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਕੰਤ ਵਿਹੂਣੀਆ, ਮੀਤ ਸਜਣ ਸਭਿ ਜਾਮ॥੧॥

੨. *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ*, ਪੰਨਾ ੪੨੫।

ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਏਥੇ ਜਗਿਆਸੂ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਭਾਵਕ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਆਚਾਰ ਤੇ ਸਦ-ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ 'ਨਿਰਮਲ ਭਉ' ਦੀ ਹੱਦ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕੰਤ, ਸਾਜਨ, ਪੁਰਖ, ਸਹੁ ਅਤੇ ਹੁਰਿ ਨਾਹੁ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੱਕਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੁਹਾਗਣ ਤੇ ਸੁਹਾਗਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਜੋਗ-ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਵਿਜੋਗ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪੱਖ ਵੀ ਵਰਣਨ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਭਗਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਗੁਰੂ, ਸੰਤ, ਸਾਧੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਕੀਰਤਨ, ਚਰਨ-ਸੇਵਾ, ਸਤਿਸੰਗ, ਰਜ਼ਾ ਅਤੇ ਬੰਦਨਾ ਆਦਿ ਰੂਪ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

(ੳ) ਅਰਾਧਨਾ

ਚੇਤਿ ਗੋਵਿੰਦੁ ਅਰਾਧੀਐ, ਹੋਵੈ ਅਨੰਦੁ ਘਣਾ ॥੨॥

(ਅ) ਸਤਸੰਗ

ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਪਰਾਪਤੇ, ਨਾਨਕ ਰੰਗ ਮਾਣੰਨਿ ॥੪॥

(ੲ) ਚਰਨ ਨਿਵਾਸ

ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ ਦਰਸਨਿ ਲਗੜਾ ਸਾਹੁ ॥੧੧॥

(ਸ) ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ

ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਸੁਣਿ, ਸਭਨਾ ਨੋ ਕਰਿ ਦਾਨੁ ॥੧੨॥

(ਹ) ਹੁਕਮ (ਰਜ਼ਾ)

ਜੋ ਹਰਿ ਲੋੜੇ ਸੋ ਕਰੇ, ਸੋਈ ਜੀਅ ਕਰੰਨਿ ॥੪॥

(ਕ) ਸਾਧ-ਸੰਗ

ਮਾਘਿ ਮਜਨੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ, ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ ॥੧੨॥

(ਖ) ਸੰਤ

ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ, ਹਉ ਤਿਨ ਕੈ ਲਾਗਾ ਪਾਇ ॥੯॥

ਕਲਾ ਪੱਖ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਲੋਕ-ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਇਹ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲੀ, ਖ਼ਿਆਲਾਂ, ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੁਲਾਰਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕੋ ਦਿਨ ਵਿਚ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਕਰ ਲਈ ਸੀ।[੧] ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਠ ਤੋਂ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਉਚੇਰੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਕਲਾ-ਪੱਖ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ। ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਫਲ-ਸਰੂਪ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਹਰ ਦੇਸੀ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੈਲੀ

ਪ੍ਰੋ. ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।[੨] ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਆਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਬਾਰਹਮਾਹ ਨੂੰ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਤੇ ਸੰਜਮ ਹੈ; ਠਰ੍ਹੰਮਾ ਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ, ਭਾਵ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਮਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਮਾਨ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੀ ਸ਼ੈਲੀ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵਕਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਬੜੇ ਸੋਚੇ-ਸਮਝੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਹੱਸਮਈ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਾਦ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

---

੧. *ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕਵਿਤਾ*, ਸਫ਼ਾ ੧੧੪।

੨. *ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਾਹਿੱਤਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਹੋਰ ਲੇਖ*, ੧੯੭੦ (ਦੂਜੀ ਛਾਪ), ਪੰਨਾ ੧੩੨।

ਰਸ

ਚੈਤੰਨ-ਮਹਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਨੁਆਈ ਵੈਸ਼ਨਵ-ਆਚਾਰੀਆ ਨੇ ਭਗਤੀ ਰਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਰਸ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਰੂਪਗੋਸਵਾਮੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ *ਭਗਤੀ ਰਸਾਮਰਤ ਸਿੰਧੂ* ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਉਜਲ ਰਸ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ 'ਭਗਤੀ-ਰਸ' ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਰਸ ਦਾ ਗੌਣ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਰਸ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ-ਪੱਖ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ ਭਗਤੀ ਰਸ ਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਵੇਖੋ:

> **ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ॥**
> **ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਤਾ ਸਚ ਰੰਗਿ, ਇਕੋ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ॥**
> **ਬਿਖਿਆ ਰੰਗ ਕੂੜਾਵਿਆ, ਦਿਸਨਿ ਸਭੇ ਛਾਰੁ॥**
> **ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਪੀਵਣਹਾਰੁ॥**
> **ਵਣੁ ਤਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ, ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖੁ ਅਪਾਰੁ॥**
> **ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ, ਕਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ॥**
> **ਜਿਨੀ ਸਖੀਏ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ, ਹਉ ਤਿਨ ਕੈ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ॥**
> **ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜੀ ਮਇਆ ਕਰਿ, ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰੁ॥**
> **ਸਾਵਣੁ ਤਿਨਾ ਸੁਹਾਗਣੀ, ਜਿਨ ਰਾਮਨਾਮੁ ਉਰਿ ਹਾਰੁ॥੬॥**

ਉਪਰੋਕਤ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਲੰਬਨ ਵਿਭਾਗ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕੂੜਾਵਾਪਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਣ ਲਈ ਅਨਿੰਨ ਭਗਤੀ (ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ.....) ਆਦਿ ਅਨੁਭਾਵ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਗਤੀ-ਰਸ ਲਈ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ' ਤੇ 'ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ' ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਿਰਹੋਂ-ਵਰਣਨ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਵਿਜੋਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਉਥੇ ਬਿਰਹਨ ਦੀ ਬਿਹਬਲਤਾ ਤੇ ਕਸਕ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਥੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਇਥੇ ਵਿਜੋਗਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੰਭਲ ਸੰਭਲ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਠਰ੍ਹੰਮਾ ਤੇ

ਧੀਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਰੁਣਾਮਈ ਅਤੇ ਵਿਜੋਗ-ਵੇਦਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਾਲਾ ਇਕ-ਰਸ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਰਿ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਲੋਚਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਜਾਂ ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਤੇ ਉਪਾਅ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਕੇ, ਫਿਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਜੁ ਉਹ ਸੁਚੇਤ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ 'ਕਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ' ਹਨ।

ਬਿੰਬ ਵਿਧਾਨ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਸੁਹਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿੰਬਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਹੁ-ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿੰਬ ਉਸਾਰੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਹਜ-ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਰੂਪ, ਰਸ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਬਿੰਬ ਵਰਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿੰਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਬਿੰਬ ਥੋੜ੍ਹੇ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਸਰ੍ਰਿਆ ਹੋਇਆ ਦਿੱਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਬਿੰਬ, ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ।

ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੇ ਮੌਸਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ

(ੳ) ਆਸਾੜੁ ਤਪੰਦਾ ਤਿਸੁ ਲਗੈ, ਹਰਿ ਨਾਹੁ ਨ ਜਿੰਨਾ ਪਾਸਿ ॥੫॥
(ਅ) ਪੋਖਿ ਤੁਖਾਰੁ ਨ ਵਿਆਪਈ, ਕੰਠਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਨਾਹੁ ॥੧੧॥
(ੲ) ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ ॥੬॥

ਸੰਜੋਗ ਬਿੰਬ

(ੳ) ਸੇਜ ਸੁਹਾਵੀ ਸਰਬ ਸੁਖ, ਹੁਣਿ ਦੁਖਾ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥
ਇਛੁ ਪੁਨੀ ਵਡਭਾਗਣੀ, ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥੧੩॥
(ਅ) ਮੰਘਿਰਿ ਮਾਹਿ ਸੋਹੰਦੀਆ, ਹਰਿ ਪਿਰ ਸੰਗਿ ਬੈਠੜੀਆਹ ॥
ਤਿਨ੍ ਕੀ ਸੋਭਾ ਕਿਆ ਗਣੀ, ਜਿ ਸਾਹਿਬਿ ਮੇਲੜੀਆਹ ॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਮਉਲਿਆ ਰਾਮ ਸਿਉ, ਸੰਗਿ ਸਾਧ ਸਹੇਲੜੀਆਹ ॥੧੦॥

ਵਿਜੋਗ ਬਿੰਬ

ਜਿਤੁ ਘਰਿ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਨ ਪ੍ਰਗਟਈ, ਭਠਿ ਨਗਰ ਸੇ ਗ੍ਰਾਮ ॥
ਸ੍ਰਬ ਸੀਗਾਰ ਤੰਬੋਲ ਰਸ, ਸਣੁ ਦੇਹੀ ਸਭ ਖਾਮ ॥
ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਕੰਤ ਵਿਹੂਣੀਆ, ਮੀਤ ਸਜਣ ਸਭਿ ਜਾਮ ॥੧॥

ਮ੍ਰਿਤਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ

ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਦੇਹ ਬਿਨਸਸੀ, ਤਿਤੁ ਵੇਲੈ ਕਹਸਨਿ ਪ੍ਰੇਤੁ ॥
ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਨਿ ਦੂਤ ਜਮ, ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਨੀ ਭੇਤੁ ॥
ਛਡਿ ਖੜੋਤੇ ਖਿਨੈ ਮਾਹਿ, ਜਿਨ ਸਿਉ ਲਗਾ ਹੇਤੁ ॥
ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੇ, ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਆ ਸੇਤੁ ॥੭॥

ਸਦਾਚਾਰਕ ਪੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ

ਜਨਮ ਕਰਮ ਮਲੁ ਉਤਰੈ, ਮਨ ਤੇ ਜਾਇ ਗੁਮਾਨੁ ॥
ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ, ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਸੁਆਨੁ ॥
ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ, ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ ॥
ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ, ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ ॥੧੨॥

ਬਨਸਪਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ

(ੳ) ਜਲ ਬਿਨੁ ਸਾਖ ਕੁਮਲਾਵਤੀ, ਉਪਜਹਿ ਨਾਹੀ ਦਾਮ ॥੧॥
(ਅ) ਵਣੁ ਤਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ, ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖੁ ਅਪਾਰੁ ॥੬॥

ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਿੰਬ

ਇਛ ਪੁਨੀ ਵਡਭਾਗਣੀ, ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
ਮਿਲਿ ਸਹੀਆ ਮੰਗਲੁ ਗਾਵਹੀ, ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਅਲਾਇ ॥੧੩॥

ਪ੍ਰਤੀਕ

ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਅਵੱਸ਼ਕ ਅੰਗ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਵੇਖੋ :

(ੳ) 'ਪ੍ਰੀਤਮ' ਚਰਣੀ ਜੋ ਲਗੇ, ਤਿਨ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਸੋਇ ॥੩॥
(ਅ) 'ਰੈਣਿ' ਵਿਹਾਣੀ ਪਛੁਤਾਣੀ, ਉਠਿ ਚਲੀ ਗਈ ਨਿਰਾਸ ॥੫॥
(ੲ) ਇਛ ਪੁੰਨੀ 'ਵਡਭਾਗਣੀ', ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥੧੩॥
(ਸ) 'ਸੇਜ' ਸੁਹਾਵੀ ਸਰਬ ਸੁਖ, ਹੁਣਿ ਦੁਖਾ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥੧੩॥
(ਹ) ਮਾਘਿ 'ਮਜਨੁ' ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ, ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ ॥੧੨॥

ਅਲੰਕਾਰ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸਰਲ ਅਤੇ ਘਰੋਗੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਤੋਂ ਆਪ ਦੇ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ-ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਅੰਤ-ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਪਰਤੱਖ ਵਰਤਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਉਪਮਾ ਅਲੰਕਾਰ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਜੀਵ ਦੇ ਬਿਰਹੁੰ-ਕੁਠੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਤਪਦੇ ਭੱਠ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਇਆ ਹੈ :

ਜਿਤੁ ਘਰਿ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਨ ਪ੍ਰਗਟਈ, ਭਠਿ ਨਗਰ ਸੇ ਗ੍ਰਾਮ ॥੧॥

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਲੰਕਾਰ

ਇਸ ਅਲੰਕਾਰ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੀ ਵਿਛੋੜੇ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ (ਉਪਮੇਯ) ਨੂੰ ਨਿਸਫਲ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਦੁੱਧੋਂ ਭੱਜੀ ਗਊ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਸੜੀ-ਸੁੱਕੀ ਫ਼ਸਲ (ਉਪਮਾਨ) ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਜੀਵ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਉਚ-ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣੀ ਬੇਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ :

ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਮੇਲਹੁ ਰਾਮ ॥
ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹ ਦਿਸ ਭ੍ਰਮੇ, ਥਕਿ ਆਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਾਮ ॥

ਧੇਨੁ ਦੁਧੈ ਤੇ ਬਾਹਰੀ, ਕਿਤੈ ਨ ਆਵੈ ਕਾਮ॥
ਜਲ ਬਿਨੁ ਸਾਖ ਕੁਮਲਾਵਤੀ, ਉਪਜਹਿ ਨਾਹੀ ਦਾਮ॥੧॥

ਅਰਥਾਂਤਰ-ਨਿਆਸ ਅਲੰਕਾਰ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਡਿਆਇਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਦੀ ਭਟਕਦੀ ਅਤੇ ਦੁਖਾਂਤਮਈ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ :

(ੳ) **ਜਗ ਜੀਵਨ ਪੁਰਖੁ ਤਿਆਗਿ ਕੈ, ਮਾਣਸ ਸੰਦੀ ਆਸ॥**
ਦੁਯੈ ਭਾਇ ਵਿਗੁਚੀਐ, ਗਲਿ ਪਈਸੁ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ॥੫॥
(ਅ) **ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ, ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ॥**
ਵੇਮੁਖ ਹੋਏ ਰਾਮ ਤੇ, ਲਗਨਿ ਜਨਮ ਵਿਜੋਗ॥੬॥

ਵਿਅਤੀਰੇਕ ਅਲੰਕਾਰ

ਇਸ ਅਲੰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ; ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਸਾਰਕ ਪੁਰਸ਼ ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੇ ਤੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ :

ਹਰਿ ਜੇਹਾ ਅਵਰੁ ਨ ਦਿਸਈ,
ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਲਵੈ ਨ ਲਾਇ॥੧੩॥

ਉਤਪ੍ਰੇਖਿਆ ਅਲੰਕਾਰ

ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ ਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ :

ਜਿਨ੍ੀ ਰਾਵਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ, ਸੇ ਦਿਸਨਿ ਨਿਤ ਖੜੀਆਹ॥
ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ ਹਰਿ, ਕੰਠਿ ਤਿਨਾ ਜੜੀਆਹ॥੧੦॥

ਲੋਕੋਕਤੀ ਅਲੰਕਾਰ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਸਦਕਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲੇ ਵਾਕ

ਅਟੱਲ-ਸਚਾਈ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

(ੳ) **ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਮਥੈ ਜੋ ਲਿਖਿਆਸੁ ॥੫॥**

(ਅ) **ਜੇਹਾ ਬੀਜੇ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥੭॥**

ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰ

ਰੂਪਕ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੂਪਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਰੂਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣ ਪੇਸ਼ ਹਨ:

(ੳ) **ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ, ਉਨ ਲਗੈ ਨਾਹੀ ਸੰਨਿ ॥੪॥**

(ਅ) **ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਪੀਵਣਹਾਰੁ ॥੬॥**

(ੲ) **ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਗਤੀ, ਚਰਣ ਬੋਹਿਥ ਪ੍ਰਭ ਦੇਤੁ ॥੭॥**

(ਸ) **ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਰਖਿਅਨੁ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੈ ਧਾਇ ॥੧੩॥**

(ਹ) **ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਨਿਧਿ ਚਰਣ ਹਰਿ, ਭਉਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਤਰੇ ॥੧੪॥**

(ਕ) **ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ, ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਸੁਆਨੁ ॥੧੨॥**

(ਖ) **ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ, ਦਰਸਨਿ ਲਗੜਾ ਸਾਹੁ ॥੧੧॥**

ਛੰਦ-ਪ੍ਰਬੰਧ

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਦੀਆਂ ਚੌਦ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ ਵਜੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਅਗਲੀਆਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ ਦਰਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਸ ਹੈ, ਅਗੋਂ ਪਉੜੀ ਨੰਬਰ ਦੋ ਤੋਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਤਕ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੌਂ ਨੌਂ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਫਿਰ ਦਸ ਸਤਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਅਠ ਸਤਰਾਂ ਹੀ ਹਨ। ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚਾ ਛੰਦ ਕੇਵਲ 'ਦੋਹਰਾ' ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਰੇ ਦਾ ਰੂਪ ੧੩+੧੧=੨੪ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਕਾਵਿਕ-ਖੁੱਲ੍ਹ ਵਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਇਕ

ਦੋ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਤੁਕਾਂਤ-ਮੇਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ।

ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ, ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਾਰੇਂ ਵੇਰਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਪਰੰਤ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮੇਟਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬੜੇ ਸੰਖੇਪ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਪਦੇਸ਼-ਆਤਮਕ ਆਸ਼ੇ ਲਈ ਇਹ ਢੰਗ ਬੜਾ ਸਫਲ ਸਿਧ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਸਨ। ਇਸੇ ਨੇੜਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਂਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਢੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਿਤ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਬੋਲੀ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਠੇਠ, ਠੁਕਦਾਰ, ਸੌਖੀ, ਮਾਂਜੀ-ਸਵਾਰੀ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਕਾਰਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ-ਭਰੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕ ਪੱਖ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਾਵਿਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਧੇਨੁ, ਤੰਬੋਲੁ, ਗ੍ਰਾਮ, ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ, ਭਉਜਲੁ, ਸਰਮ, ਮਜਨ, ਮੰਗਲ ਅਤੇ ਸੁਆਨ ਆਦਿ। ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚਾਰ-ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਲਹਿੰਦੀ ਉਪ-ਬੋਲੀ ਦਾ ਅਸਰ ਵੀ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਪਈਸੁ, ਇਕਸੁ, ਲਿਖਿਆਸੁ, ਲੁਣੈ ਆਦਿ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧੇਰੇ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਹੇ ਕਈ ਵਾਕ ਲੋਕ-ਮੁਹਾਵਰੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

(ੳ) ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ ॥੯॥

(ਅ) ਸਚੇ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ, ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ ॥੧੨॥

ਕੁਦਰਤ ਵਰਣਨ

ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੇਵਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਆਇਆ ਹੈ। ਬੜੇ ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅੰਧਿਆਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ। ਏਥੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਾਂਗ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਲਟਕਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪੱਖ ਵਧੇਰੇ ਉੱਜਲ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਚੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਉਸੇ ਲੀਹ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਰੂਪ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਰਹੁੰ-ਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਵਿਚਰਦੀ ਬਿਰਹਨ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਹੈ। ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੋਵੇਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਲੋਕ-ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੰਗਣ ਦਿੱਤੀ।

ਸ਼ੈਲੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰਕ ਤੇ ਭਾਵਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰਹਮਾਹ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੋਮਾਂਚ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਸੂਤ੍ਰਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਰਸਾਉਣ ਕਾਰਨ ਬੌਧਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰੋਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ 'ਕਿਰਪਾ' 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ 'ਕਰਮ' ਅਤੇ 'ਸਾਧਨਾ' ਪੱਖ ਵਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਰਸ-ਵਰਣਨ ਸਮੇਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਰਸ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਹੈ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਰਸ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਵਿਜੋਗ ਪੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਰਹਮਾਹ

ਮਾਝ ਵਿਚ ਭਗਤੀ-ਰਸ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਹੁੰ-ਵਰਣਨ ਸਮੇਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਬਿਹਬਲਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਜੋਗ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਡਾਢੀਆਂ ਕਰੁਣਾਮਈ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨਾਲੋਂ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਮਨੋ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਧੇਰੇ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲੋਂ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ-ਚਿਤਰਨ ਸਮੇਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੁੱਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਕਈ ਰੰਗ ਨਿਖ਼ਾਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਇਸ ਉਸਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੰਖੇਪ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

> "ਇਸ ਬਾਰਾਂਮਾਹ ਵਿਚ ਸੁਹਣੇ ਭੌਰਿਆਂ, ਬਾਰ ਦੇ ਵਣਾਂ, ਅੰਬਾਂ ਉਤੇ ਬੈਠੀਆਂ ਕੋਇਲਾਂ, ਤਪਦੇ ਥਲਾਂ; ਭਖਦੀਆਂ ਅਗਨੀਆਂ, ਚਮਕਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀਆਂ, ਲਉਂਦੇ ਟੀਂਡਿਆਂ, ਮੋਰਾਂ ਤੇ ਡੱਡੂਆਂ, ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਕਰਦੇ ਪਪੀਹਿਆਂ, ਡਸਦੇ ਸੱਪਾਂ ਤੇ ਡੰਗਦੇ ਮੱਛਰਾਂ, ਜਗਦੇ ਦੀਵਿਆਂ, ਹਰੀਆਂ ਹਰਿਆਵਲਾਂ, ਸੁੱਕਿਆਂ ਸੋਕੜਿਆਂ ਤੇ ਤੁਖਰਾਈਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਆਪ-ਵੇਖਿਆ, ਜਾਣਿਆ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸਿਆ ਵਰਣਨ ਹੈ।"[੧]

ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੁਦਰਤ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਨ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਵਧੇਰੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਨਾਲ ਉਲ਼ੀਕੇ ਹਨ।

ਬੋਲੀ-ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਖੇਵਾਂ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਬਹੁਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰਤਾ ਔਖੀ ਤੇ ਭਾਵਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਮੂਕ ਵੇਦਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸੁਖੈਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੈ। ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਵਿਚ ਸਮਾਸ-ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ (ਬਿਰਹੁ ਬਿਰੋਧ, ਕਿਰਤ ਕਰੰਮਾ, ਗੁਣ ਗਹਿਲੀ) ਦੀ ਬੋਝਲਤਾ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ ਪਰਚਲਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੜ੍ਹਤ ਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਚੋਣ ਢੁਕਵੀਂ-ਫਬਵੀਂ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਹੈ। ਅਲੰਕਾਰਾਂ

---

੧. *ਆਲੋਚਨਾ*, ਜੂਨ ੧੯੫੫, ਪੰਨਾ ੯੩।

ਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸੁਹਜ ਤੇ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਬਾਰਹਮਾਹ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਾਹਿੱਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਖ਼ੂਬੀਆਂ ਕਾਰਨ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਉਤੇ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਦੋਵੇਂ ਬਾਰਹਮਾਹੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਸਾਹਿੱਤ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਾਹਿੱਤ ਨੂੰ ਵਡਮੁੱਲੀ ਦੇਣ ਹਨ।

ਸੰਗਰਾਂਦ

ਭੈੜੀਆਂ ਰੂਹਾਂ

ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਉਹ ਸਮਾ ਭੀ ਆਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹਰੇਕ ਅੰਗ ਵਿਚ, ਧਰਤੀ ਹਵਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚ, ਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ, ਹਨੇਰੀ ਝੱਖੜਾਂ ਵਿਚ, ਕੜਕਦੀ ਬਿਜਲੀ ਤੇ ਭੁਚਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਵਿਚ, ਸੂਰਜ ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ, ਹਰ ਥਾਂ 'ਰੂਹਾਂ' ਹਨ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਹ ਵੱਡਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਰੂਹਾਂ' ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਸਤਾਣੋਂ ਰੁਕੀਆਂ ਰਹਿਣ।

ਭਲੀਆਂ ਰੂਹਾਂ

ਸਮਾ ਪੈਣ 'ਤੇ 'ਭੈੜੀਆਂ ਰੂਹਾਂ' ਦੇ ਨਾਲ ਦੇਵਤੇ ਭੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚ-ਦੇ ਜੰਗਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਭੀ ਚਲ ਪਈ। ਯੂਨਾਨ, ਚੀਨ, ਈਰਾਨ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ; ਪੁਰਾਣੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਪਰਚਲਤ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਕਿਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਕਿਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ, ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੁੱਖ ਦੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹਨ। ਭਲੀਆਂ ਰੂਹਾਂ (ਦੇਵਤਿਆਂ) ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੁਖ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਦਿਨ ਮਿਥੇ ਗਏ।

ਇਕੋ ਹੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸਿਰਜਣਹਾਰ

ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਕਿ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਰੂਹਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਸਾਰੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਣਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕੋ ਹੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਹ ਨਿਸਚਾ

ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮਨੁੱਖ ਹੋਰ ਹੋਰ ਪੂਜਾ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ; ਦੇਵਤੇ, ਦੈਂਤ ਆਦਿਕ ਵਿਸਰਦੇ ਗਏ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਾਸ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਦਿਨ ਭੀ ਭੁੱਲਦੇ ਗਏ। ਪਰ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲੋਂ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਵਧੀਕ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਦਿਹਾੜੇ ਅਜੇ ਤਕ ਆਪਣਾ ਪਰਭਾਵ ਪਾਈ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦਸ ਪੁਰਬ

ਸੂਰਜ ਚੰਦਰਮਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦਸ ਦਿਨ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ—ਸੂਰਜ-ਗ੍ਰਹਿਣ, ਚੰਦ-ਗ੍ਰਹਿਣ, ਮੱਸਿਆ, ਪੂੰਨਿਆ, ਚਾਨਣਾ ਐਤਵਾਰ, ਸੰਗਰਾਂਦ, ਦੋ ਇਕਾਦਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਦੋ ਅਸ਼ਟਮੀਆਂ।

ਇਹਨਾਂ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ 'ਪੁਰਬ' (पर्वन्) (ਪਵਿੱਤਰ ਦਿਨ) ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਜ-ਦੇਵਤੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਦਿਨ ਹਨ—ਸੂਰਜ-ਗ੍ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸੰਗਰਾਂਦ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਦਿਨ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਹਨ। 'ਚਾਨਣਾ ਐਤਵਾਰ' ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਵਧਣ 'ਤੇ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਦਸ ਪੁਰਬਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਅਜੇ ਤਕ ਜੋਬਨ 'ਤੇ ਹੈ।

ਇਸ ਪਰਭਾਵ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਜੋ ਲੋਕ 'ਅਨ-ਪੂਜਾ' ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਭੀ ਅਜੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਯਾਦ ਮਨਾਣੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕੇ।

ਸੰਗਰਾਂਦ ਕੀ ਹੈ ?

ਲਫ਼ਜ਼ ਸੰਗਰਾਂਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਸਾਂਕ੍ਰਾਂਤਿ (सांक्रान्ति) ਦਾ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਸੂਰਜ ਦਾ ਇਕ ਰਾਸਿ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਰਾਸਿ ਵਿਚ ਲੰਘਣਾ।' 'ਸਾਂਕ੍ਰਾਂਤਿ' ਉਹ ਦਿਨ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਨਵੀਂ ਰਾਸਿ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਕ੍ਰਮਾਜੀਤੀ ਸਾਲ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ

ਸੂਰਜ ਦੀ ਚਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਹਰ ਦੇਸੀ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਇਕ 'ਰਾਸਿ' ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਦੂਜੀ 'ਰਾਸਿ' ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹਨ ਤੇ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਾਸਾਂ ਹਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਹਰੇਕ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਦਾ ਦਿਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਸੂਰਜ-ਦੇਵਤਾ ਇਕ 'ਰਾਸਿ' ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਖ਼ਾਸ ਉਚੇਚਾ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੁ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਉਸ ਨਵੀਂ 'ਰਾਸਿ' ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਲਈ ਸਾਰਾ ਮਹੀਨਾ ਚੰਗਾ ਲੰਘਾਏ।

ਲੋਕ-ਗੀਤ

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੇ 'ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ' ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖੋ, ਜੀਵਨ-ਪੰਧ ਦੀ ਹਰੇਕ ਝਾਕੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ—ਘੋੜੀਆਂ, ਸੁਹਾਗ, ਕਾਮਣ, ਸਿੱਠਣੀਆਂ, ਗਿੱਧਾ, ਲਾਵਾਂ ਤੇ ਅਲਾਹਣੀਆਂ ਆਦਿਕ ਹਰੇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ 'ਗੀਤ' ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਬਦਲਣ 'ਤੇ ਭੀ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ 'ਲੋਕ-ਗੀਤ', ਹੋਲੀਆਂ, ਸਾਂਵਿਆਂ ਆਦਿਕ ਦੇ ਗੀਤ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਹੁਲਾਰੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ 'ਵਾਰਾਂ', 'ਸਿਹਰਫ਼ੀਆਂ' ਤੇ 'ਬਾਰਹਮਾਹ' ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਣਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਰਹਮਾਹ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਵਾਰਤਕ ਨਾਲੋਂ ਕਵਿਤਾ ਵਧੀਕ ਖਿੱਚ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਜੋ ਛੰਦ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਪਰਚਲਤ ਸਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹੀ ਵਰਤੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ 'ਬਾਰਹਮਾਹ' ਵੀ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੀ ਇਕ 'ਬਾਰਹਮਾਹ' ਲਿਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ 'ਬਾਰਹਮਾਹਾਂ' ਦਾ ਸੂਰਜ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਰਚਲਤ 'ਕਾਵਿ-ਛੰਦਾਂ' ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਿਸਮ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਐਸਾ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਾਰਨ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਦਿਨ ਦੇ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਦਸਿਆ ਹੋਵੇ।

ਇਕ ਭੁਲੇਖਾ

ਕਈ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਆਦਿਕ ਦਿਨ ਉਚੇਚੇ ਮਨਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੁ ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਭੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਸਮਾ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸਕਣ, ਜੋ ਅਗੇ-ਪਿਛੇ ਕਦੇ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ 'ਅਸਲਾ' ਉਸ ਦੇ ਨਿਰੇ ਬਾਹਰਲੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਦੀਵਾਨ ਆਦਿਕ ਦੇ ਸਮੇ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੰਥਕ ਕਾਰਜ ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਇਸ ਦਾਨ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਣਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮਾਪ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਉਤਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਧਨਾਢ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ੋਭਾ ਖੱਟਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਬਣਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਇਹ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦਾਨ ਉਸ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਰਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ। 'ਦਾਨ' ਆਦਿਕ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਦਾ ਅਸਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੈਸੀ ਉਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਨੀਅਤ ਹੋਵੇ।

ਉਚੇਚਾ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਦਿਹਾੜਾ

ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਇਕ ਉਚੇਚਾ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ੁਭ ਦਿਹਾੜਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਿਨ ਇਹ ਭੀ ਤਾਂਘ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਵਰ੍ਹੇ ਦਿਨ ਦੇ ਦਿਨ' ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗਾਂ। ਸੋ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ 'ਮਹੀਨਾ' ਸੁਣਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਸਾਰੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ-ਤਕਲੀਫ਼ ਆ ਪਏ ਤਾਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਐਤਕੀਂ 'ਵਰ੍ਹੇ ਦਿਨ ਦੇ ਦਿਨ' ਫਲਾਣਾ ਚੰਦਰਾ ਬੰਦਾ ਮੱਥੇ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਹਿਮ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਹਟਾਣ ਲਈ, ਜੋ ਵਿਤਕਰੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਸਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇਸ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਦੇ ਮਨਾਣ ਨਾਲ ਉਹ ਵਹਿਮ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੇ ਵਿਤਕਰੇ ਸਗੋਂ ਵਧਦੇ ਹਨ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਰਦਾਸ

ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹੈ,

ਤੇ ਹਰੇਕ ਦਿਨ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਸਮਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਦਿਹਾੜੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਇਉਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, 'ਸੇਈ ਪਿਆਰੇ ਮੇਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਚਿਤ ਆਵੇ।'

ਪਰਤੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ?

ਇਹ ਨਿਰੀ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਦੇ ਪਰਦੇ ਕਰਕੇ ਵਹਿਮ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਗਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੇਖੋ, ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਉਸ ਦਿਨ ਇਹ ਤਾਂਘ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ 'ਮਹੀਨੇ' ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਏ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਰਹਿਬਰੀ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਕੋ ਦਰਜਾ ਰਖਦੀ ਹੈ। 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਦੇ ਵਹਿਮ ਵਿਚ 'ਬਾਣੀ' 'ਬਾਣੀ' ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਲ ਨੀਅਤ 'ਬਾਣੀ' ਸੁਣਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਿਰਫ਼ 'ਮਹੀਨਾ' ਸੁਣਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਾ ਇਹੀ ਨਹੀਂ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਅਚਰਜ ਖੇਡ ਵਰਤਦੀ ਹੈ। 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ 'ਤੇ ਜਦੋਂ 'ਬਾਰਹਮਾਹ' ਵਿਚੋਂ 'ਮਹੀਨਾ' ਸੁਣਾਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਜੇਠ' 'ਹਾੜ' ਆਦਿਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਪਉੜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ। 'ਮਹੀਨਾ' ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਆਖਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸੰਗਤਾਂ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ

ਕਈ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਹਿਮ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਅਜੀਬ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਛਾਪੀਆਂ 'ਬੀੜਾਂ' ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਹਰ-ਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ 'ਬਾਰਹਮਾਹ' ਨੂੰ ਭੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਉਚੇਚੀ ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਹਰੇਕ ਰਾਗ ਦੇ ਅਰੰਭ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸੂਰਜ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਬੇ-ਮਲੂਮੇ ਜਿਹੇ

ਸੋ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਸੰਗਰਾਂਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਵਹਿਮ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ

ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਵੀਂ 'ਰਾਸਿ' ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਹਾੜਾ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਮਲੂਮੇ ਜਿਹੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਸੂਰਜ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਸੰਗਰਾਂਦ' ਦੇ ਭਰਮ ਤੋਂ ਹੀ, ਇਸ 'ਵਰ੍ਹੇ ਦਿਨ ਦੇ ਦਿਨ' ਦੇ ਵਹਿਮ ਤੋਂ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਹੋਰ ਭਰਮ ਵਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ 'ਵਰ੍ਹੇ ਦਿਨ ਦੇ ਦਿਨ' ਪਰਦੇਸ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਖ਼ਰਚਣੀ, ਇਤਿਆਦਿਕ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਅਜਿਹੇ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਮਨਮਤਿ ਦੱਸ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਸੀ ਫਿਰ ਓਧਰੇ ਪਰਤਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਾਂ। ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸਉਣ ਸਗੁਨ ਬੀਚਾਰਣੇ, ਨਉਂ ਗ੍ਰਹ 'ਬਾਰਹ ਰਾਸਿ' ਵੀਚਾਰਾ॥
ਕਾਮਣ ਟੂਣੇ ਔਸੀਆਂ, ਕਣਸੋਈ ਪਾਸਾਰ ਪਸਾਰਾ॥
ਗੱਦਹੁ ਕੁੱਤੇ ਬਿੱਲੀਆਂ, ਇੱਲ ਮਲਾਲੀ ਗਿੱਦੜ ਛਾਰਾ॥
ਨਾਰਿ ਪੁਰਖ ਪਾਣੀ ਅਗਨਿ, ਛਿੱਕ ਪੱਦ ਹਿਡਕੀ ਵਰਤਾਰਾ॥
ਥਿਤਿ 'ਵਾਰ' ਭੱਦ੍ਰਾ ਭਰਮ, ਦਿਸ਼ਾ ਸੂਲ ਸਹਸਾ ਸੰਸਾਰਾ॥
ਵਲ-ਛਲ ਕਰਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲੱਖ, ਬਹੁ ਚੁੱਖੀਂ ਕਿਉਂ ਰਵੈ ਭਤਾਰਾ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲ ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ॥੮॥੫॥

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ ਤੇ ਮਾਝ

ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬਾਰਹਮਾਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ। ਸਾਹਿੱਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਟਾਕਰਾ ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਹੋਵੇਗਾ।

ਦੋਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਟਾਕਰਾ

੧. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧

....ਕਿਰਤ ਕਰੰਮਾ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਇਆ॥
ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਸੁਖ ਸਹੰਮਾ......॥.......
ਪ੍ਰਿਅ ਬਾਝੁ ਦੁਹੇਲੀ, ਕੋਇ ਨ ਬੇਲੀ......॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੭)*

ਪਉੜੀ ਨੰ: ੩

ਨਾ ਕੋਈ ਮੇਰਾ, ਹਉ ਕਿਸੁ ਕੇਰਾ.....॥

ਪਉੜੀ ਨੰ: ੪

ਉਨਵਿ ਘਨ ਛਾਏ, ਬਰਸੁ ਸੁਭਾਏ......॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੭)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧

ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ.....॥
ਹਰਿ ਨਾਹ ਨ ਮਿਲੀਐ ਸਾਜਨੈ, ਕਤ ਪਾਈਐ ਬਿਸਰਾਮ॥....
ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਕੰਤ ਵਿਹੂਣੀਆ, ਮੀਤ ਸਜਣ ਸਭਿ ਜਾਮ॥
ਨਾਨਕ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀਆ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੀਜੈ ਨਾਮੁ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੩)*

੨. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੫

ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ, ਧਨ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ.....॥....
....ਚੇਤਿ ਸਹਜਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ, ਜੇ ਹਰਿ ਵਰੁ ਘਰਿ ਧਨ ਪਾਏ ॥੫॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੨

ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਜੀਵਣਾ, ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਜਣਾ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੩)*

ਚੇਤਿ ਗੋਵਿੰਦੁ ਅਰਾਧੀਐ, ਹੋਵੈ ਅਨੰਦੁ ਘਣਾ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੩)*

੩. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੬

ਵੈਸਾਖੁ ਭਲਾ, ਸਾਖਾ ਵੇਸ ਕਰੇ ॥
ਧਨ ਦੇਖੈ ਹਰਿ ਦੁਆਰਿ, ਆਵਹੁ ਦਇਆ ਕਰੇ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੩

ਵੈਸਾਖਿ ਧੀਰਨਿ ਕਿਉ ਵਾਢੀਆ, ਜਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਛੋਹੁ ॥.....
ਵੈਸਾਖੁ ਸੁਹਾਵਾ ਤਾਂ ਲਗੇ, ਜਾ ਸੰਤੁ ਭੇਟੈ ਹਰਿ ਸੋਇ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੩-੩੪)*

੪. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੭

ਮਾਹੁ ਜੇਠੁ ਭਲਾ, ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕਿਉ ਬਿਸਰੈ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੪

ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਪਰਾਪਤੇ, ਨਾਨਕ ਰੰਗ ਮਾਣੰਨਿ ॥
ਹਰਿ ਜੇਠੁ ਰੰਗੀਲਾ ਤਿਸੁ ਧਣੀ, ਜਿਸ ਕੈ ਭਾਗੁ ਮਥੰਨਿ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੪)*

੫. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੮

....ਸੂਰਜੁ ਗਗਨਿ ਤਪੈ ॥....
ਅਵਗਣ ਬਾਧਿ ਚਲੀ, ਦੁਖੁ ਆਗੈ, ਸੁਖੁ ਤਿਸੁ ਸਾਚੁ ਸਮਾਲੇ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੫

ਆਸਾੜੁ ਤਪੰਦਾ.....॥.....
ਦੂਯੈ ਭਾਇ ਵਿਗੁਚੀਐ.,....॥.....
ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਣੀ ਪਛੁਤਾਣੀ.....॥,....
ਆਸਾੜੁ ਸੁਹੰਦਾ ਤਿਸੁ ਲਗੈ, ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਹਰਿ ਚਰਣ ਨਿਵਾਸ ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੪)*

੬. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੯

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ.....॥....
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ....॥....
ਨਾਨਕ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਕੰਤੀ, ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੬

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ....॥....
ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ..... ॥.....
ਸਾਵਣੁ ਤਿਨਾ ਸੁਹਾਗਣੀ, ਜਿਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਰਿ ਹਾਰੁ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੪)*

੭. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੦

ਭਾਦਉ ਭਰਮਿ ਭੁਲੀ.....॥....
ਨਾਨਕ ਪੂਛਿ ਚਲਉ ਗੁਰ ਅਪੁਨੇ, ਜਹ ਪ੍ਰਭੁ ਤਹ ਹੀ ਜਾਈਐ॥
(ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੭

ਭਾਦੁਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀਆ..... ॥.....
ਸੇ ਭਾਦੁਇ ਨਰਕਿ ਨ ਪਾਈਅਹਿ, ਗੁਰੁ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਤੁ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੪)*

੮. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੧

ਅਸੁਨਿ ਆਉ ਪਿਰਾ, ਸਾਧਨ ਝੂਰਿ ਮੁਈ॥.....
....ਮਿਲਹੁ ਪਿਆਰੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਭਏ ਬਸੀਠਾ॥ *(੧੧੦੮-੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੮

ਅਸੁਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਉਮਾਹੜਾ ਕਿਉ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਜਾਇ॥...
ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ.....॥..... *(ਪੰਨਾ ੧੩੪-੩੫)*

੯. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੨

ਕਤਕਿ ਕਿਰਤੁ ਪਇਆ.....॥....
ਅਵਗਣ ਮਾਰੀ ਮਰੈ....॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੯

ਕਰਤਿਕਿ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ, ਦੋਸੁ ਨ ਕਾਹੂ ਜੋਗੁ॥
ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ, ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੫)*

੧੦. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੩

ਮੰਘਰ ਮਾਹੁ ਭਲਾ, ਹਰਿ ਗੁਣ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ॥
ਗੁਣਵੰਤੀ ਗੁਣ ਰਵੈ, ਮੈ ਪਿਰੁ ਨਿਹਚਲੁ ਭਾਵਏ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

...ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਦੁਖੁ ਭਾਗੈ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੦

ਮੰਘਿਰਿ ਮਾਹਿ ਸੁਹੰਦੀਆ, ਹਰਿ ਪਿਰ ਸੰਗਿ ਬੈਠੜੀਆਹ॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਮਉਲਿਆ ਰਾਮ ਸਿਉ....॥....
ਮੰਘਿਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਆਰਾਧਣਾ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੜੀਆਹ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੫)*

੧੧. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੪

ਪੋਖਿ ਤੁਖਾਰੁ ਪੜੈ, ਵਣੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਰਸੁ ਸੋਖੈ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੧

ਪੋਖਿ ਤੁਖਾਰੁ ਨ ਵਿਆਪਈ, ਕੰਠਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਨਾਹੁ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੫)*

੧੨. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੫

ਮਾਘਿ ਪੁਨੀਤ ਭਈ, ਤੀਰਥੁ ਅੰਤਰਿ ਜਾਨਿਆ॥.....
.....ਤੁਧੁ ਭਾਵਾ ਸਰਿ ਨਾਵਾ॥.....
.....ਹਰਿ ਜਪਿ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਤਾ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੨

ਮਾਘਿ ਮਜਨੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ, ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਸੁਣਿ.....॥.....
ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ....॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੫-੩੬)*

੧੩. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੬

ਫਲਗੁਨਿ ਮਨਿ ਰਹਸੀ.....॥.....
ਅਨਦਿਨੁ ਰਹਸੁ ਭਇਆ.....॥.....
ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਲਈ ਗੁਰਿ ਅਪਣੈ ਘਰਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਨਾਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੩

ਫਲਗੁਣਿ ਅਨੰਦ ਉਪਾਰਜਨਾ.....॥.....
ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਰਾਮ ਕੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੀਆ ਮਿਲਾਇ॥
.....ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੬)*

੧੪. (ੳ) ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੭

ਬੇ ਦਸ ਮਾਹ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ ਭਲੇ॥.....
ਘੜੀ ਮੂਰਤ ਪਲ.....॥.....
ਪ੍ਰਭ ਮਿਲੇ ਪਿਆਰੇ ਕਾਰਜ ਸਾਰੇ.....॥ *(ਪੰਨਾ ੧੧੦੯)*

(ਅ) ਮਾਝ ਮ: ੫, ਪਉੜੀ ਨੰ: ੧੪

....ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ॥....
ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ ਜਿਸ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ॥ *(ਪੰਨਾ ੧੩੬)*

ਨੋਟ : ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖ ਲੈਣਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਦਿਲ-ਤਰੰਗ ਔਖੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਦਿਲ-ਤਰੰਗ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਦੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਵਿਚ ਸੌਖੀ ਬੋਲੀ ਵਰਤ ਕੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਕਈ ਲਫ਼ਜ਼ ਭੀ ਸਾਂਝੇ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬੜਾ ਸਾਫ਼ ਪਰਤੱਖ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸੌਖੀ ਬੋਲੀ ਵਰਤ ਕੇ ਆਪਣਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਲਿਖਿਆ।

੦

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਰਚਿਤ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਤੁਖਾਰੀ

(ੳ) ਪਉੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ

(ਅ) ਪਦ-ਅਰਥ, ਅਰਥ ਤੇ ਭਾਵ

ਤੁਖਾਰੀ ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧ ਬਾਰਹਮਾਹ

ਪਉੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ

੧. ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਭੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੁਖੀ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ ਪੀ ਪੀ ਕੇ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਹੈ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ।

੨. ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ, ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਟਿੱਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੩. ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਸਾਥੀ ਹੈ।

੪. ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਖਿੱਚ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

੫. ਬਸੰਤ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੋਇਲ ਅੰਬ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਨਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਚੋਭਵਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਅੰਦਰਲੇ ਹਿਰਦੇ-ਕੌਲ-ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ

ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਜੀਉਣ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸੇ।

੬. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

੭. ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼-ਲੋ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

੮. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਜੀਵਨ-ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹਾੜ ਦੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਵਰਗਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

੯. ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਭੀ ਸਾਧਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧ੍ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

੧੦. ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਗਿੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

੧੧. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਝੂਠੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਅਡੋਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੧੨. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਚਾਨਣ ਦਾ, ਮਾਨੋ, ਦੀਵਾ ਜਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਇਕ ਘੜੀ-ਪਲ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਭੀ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

੧੩. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਪੱਕੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗੰਢ ਬੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਗਤ ਦਾ ਕੋਈ ਭੀ ਦੁੱਖ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

੧੪. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਇਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਰਾ-ਪਨ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੋਰਾ-ਪਨ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਸੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

੧੫. ਮਾਘੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲੋਕ ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਦਿਕ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਣੀ ਹੀ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ।

੧੬. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰੇ।

ਨੋਟ : ਇਸ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਪਉੜੀ ਨੰਬਰ ੧੭ ਵਿਚ ਹੈ।

੧੭. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਗਰਾਂਦ ਮੱਸਿਆ ਆਦਿਕ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਮਹੂਰਤ ਨਹੀਂ ਭਾਲਦਾ; ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ ਸਭ ਕੰਮ ਰਾਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਤੁਖਾਰੀ ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧ ਬਾਰਹਮਾਹ

ਤੂ ਸੁਣਿ ਕਿਰਤ ਕਰੰਮਾ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਇਆ॥
ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਸੁਖ ਸਹੰਮਾ ਦੇਹਿ ਸੁ ਤੂ ਭਲਾ॥
ਹਰਿ ਰਚਨਾ ਤੇਰੀ ਕਿਆ ਗਤਿ ਮੇਰੀ,
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਘੜੀ ਨ ਜੀਵਾ॥
ਪ੍ਰਿਅ ਬਾਝੁ ਦੁਹੇਲੀ ਕੋਇ ਨ ਬੇਲੀ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵਾਂ॥
ਰਚਨਾ ਰਾਚਿ ਰਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਪ੍ਰਭ ਮਨਿ ਕਰਮ ਸੁ ਕਰਮਾ॥
ਨਾਨਕ ਪੰਥੁ ਨਿਹਾਲੇ ਸਾਧਨ, ਤੂ ਸੁਣਿ ਆਤਮ ਰਾਮਾ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਤੂ ਸੁਣਿ—ਹੇ ਹਰੀ! (ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ) ਸੁਣ। ਕਿਰਤ—ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ਕਰੰਮਾ—ਕਰਮ, ਕੰਮ। ਪੁਰਬਿ—ਪੂਰਬਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ, ਪਹਿਲੇ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ। ਕਮਾਇਆ—ਕਮਾਈ। ਸਿਰਿ—ਸਿਰ ਉਤੇ। ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ—ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ। ਸਹੰਮਾ—ਸਹਿਮ, ਦੁਖ। ਤੂ ਦੇਹਿ—(ਜੋ) ਤੂੰ ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ। ਸੁ ਭਲਾ— ਉਹ (ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਵਾਸਤੇ) ਭਲਾ ਹੈ। ਗਤਿ—ਹਾਲਤ। ਦੁਹੇਲੀ—ਦੁਖੀ। ਬੇਲੀ—ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਗੁਰਮੁਖਿ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ—ਆਤਮ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਰਚਨਾ—ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ। ਸੁ ਕਰਮਾ—ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੰਮ। ਪੰਥੁ—ਰਸਤਾ। ਨਿਹਾਲੇ—ਤੱਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਧਨ—ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਆਤਮ ਰਾਮਾ—ਹੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ।

ਅਰਥ : ਹੇ ਹਰੀ! (ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ) ਸੁਣ, ਪੂਰਬਲੇ ਕਮਾਏ, ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਜੋ ਸੁਖ ਤੇ ਦੁਖ (ਝੱਲਣ ਲਈ) ਤੂੰ ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ ਉਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਹੇ ਹਰੀ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਰਚੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ (ਰੁੱਝਾ ਪਿਆ) ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਕੀ

ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ? ਤੈਥੋਂ ਬਿਨਾ (ਤੇਰੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਇਕ ਘੜੀ ਭੀ ਜੀਊਣਾ ਇਹ ਕੇਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ? ਹੇ ਪਿਆਰੇ ! ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, (ਇਸ ਦੁਖ ਵਿਚੋਂ ਕਢਣ ਵਾਸਤੇ) ਕੋਈ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਮਿਹਰ ਕਰ ਕਿ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ ਪੀਂਦਾ ਰਹਾਂ।

ਅਸੀ ਜੀਵ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਰਚੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪਏ ਹਾਂ (ਇਹ ਕਾਹਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ ?)। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਣਾ ਹੀ ਸਭ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੰਮ ਹੈ (ਇਹੀ ਹੈ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ)।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਆਖ—) ਹੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਤੂੰ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਅਰਜੋਈ) ਸੁਣ (ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ); ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇਰਾ ਰਾਹ ਤੱਕ ਰਹੀ ਹੈ।੧।

ਭਾਵ : ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਭੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਦੁਖੀ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਜਲ ਪੀ ਪੀ ਕੇ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਹੈ ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ।

ਬਾਬੀਹਾ ਪ੍ਰਿਉ ਬੋਲੇ ਕੋਕਿਲ ਬਾਣੀਆ ॥
ਸਾਧਨ ਸਭਿ ਰਸ ਚੋਲੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਣੀਆ ॥
ਹਰਿ ਅੰਕਿ ਸਮਾਣੀ ਜਾ ਪ੍ਰਭ ਭਾਣੀ, ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਰੇ ॥
ਨਵ ਘਰ ਥਾਪਿ ਮਹਲ ਘਰੁ ਊਚਉ,
ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸੁ ਮੁਰਾਰੇ ॥
ਸਭ ਤੇਰੀ ਤੂ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ, ਨਿਸਿ ਬਾਸੁਰ ਰੰਗਿ ਰਾਵੈ ॥
ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਚਵੈ ਬਬੀਹਾ,
ਕੋਕਿਲ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਵੈ ॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਬਾਬੀਹਾ—ਪਪੀਹਾ, ਚਾਤ੍ਰਿਕ। ਬਾਣੀਆ—ਮਿੱਠਾ ਬੋਲ। ਸਾਧਨ—ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਸਭਿ—ਸਾਰੇ। ਚੋਲੈ—ਖਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਾਣਦੀ ਹੈ। ਅੰਕਿ—ਅੰਕ ਵਿਚ, ਅੰਗ ਨਾਲ। ਪ੍ਰਭ ਭਾਣੀ—ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਸੋਹਾਗਣਿ—ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ। ਨਾਰੇ—ਨਾਰਿ, ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਨਵ ਘਰ—ਨੌਂ ਗੋਲਕਾਂ, ਨੌਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ। ਥਾਪਿ—ਟਿਕਾ ਕੇ, ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ। ਊਚਉ—ਉੱਚਾ। ਮਹਲ ਘਰੁ—ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਥਾਂ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ। ਨਿਜ ਘਰਿ ਮੁਰਾਰੇ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸ੍ਵੈ-ਸਰੂਪ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ। ਨਿਸਿ—ਰਾਤ। ਬਾਸੁਰ—ਦਿਨ। ਰੰਗਿ—ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਰਾਂਵੈ—ਮਾਣਦੀ ਹੈ, ਸਿਮਰਦੀ ਹੈ। ਸਬਦਿ—ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ। ਸੁਹਾਵੈ—ਸੋਹਣੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ : (ਜਿਵੇਂ) ਪਪੀਹਾ 'ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ' ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਇਲ ('ਕੂ ਕੂ' ਦੀ) ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ (ਤਿਵੇਂ ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ) ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ (ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ) ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ (ਸਰੀਰਕ ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ) ਜੁਗਤੀ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ (ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ) ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਉੱਚਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮੱਲ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ—ਇਹ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇਰੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਖਸਮ-ਸਾਈਂ ਹੈਂ। ਜਿਵੇਂ ਪਪੀਹਾ ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਇਲ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ ਕੇ) ਸੋਹਣੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।੨।

ਭਾਵ : ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ, ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ-ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤੂ ਸੁਣਿ ਹਰਿ ਰਸ ਭਿੰਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਪਣੇ ॥
ਮਨਿ ਤਨਿ ਰਵਤ ਰਵੰਨੇ ਘੜੀ ਨ ਬੀਸਰੈ ॥

ਕਿਉ ਘੜੀ ਬਿਸਾਰੀ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ,
ਹਉ ਜੀਵਾ ਗੁਣ ਗਾਏ ॥
ਨਾ ਕੋਈ ਮੇਰਾ, ਹਉ ਕਿਸੁ ਕੇਰਾ,
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਰਹਣੁ ਨ ਜਾਏ ॥
ਓਟ ਗਹੀ ਹਰਿ ਚਰਣ ਨਿਵਾਸੇ, ਭਏ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਰੀਰਾ ॥
ਨਾਨਕ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦੀਰਘ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ,
ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਮਨੁ ਧੀਰਾ ॥੩॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਹਰਿ ਰਸ ਭਿੰਨੇ—ਹੇ ਰਸ-ਭਿੰਨੇ ਹਰੀ ! ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਪਣੇ—ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਮਨਿ—(ਮੇਰੇ) ਮਨ ਵਿਚ। ਤਨਿ—(ਮੇਰੇ) ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਰਵਤ ਰਵੰਨੇ—ਹੇ ਰਮੇ ਹੋਏ ! ਨ ਬੀਸਰੈ—(ਮੇਰਾ ਮਨ) ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਂਦਾ। ਬਿਸਾਰੀ—ਬਿਸਾਰੀਂ, ਮੈਂ ਵਿਸਾਰ ਸਕਾਂ। ਹਉ—ਮੈਂ। ਗਾਏ—ਗਾਇ, ਗਾ ਕੇ। ਕੇਰਾ—ਦਾ। ਰਹਣੁ ਨ ਜਾਏ—ਮਨ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਫੜਦਾ। ਗਹੀ—ਫੜੀ। ਦ੍ਰਿਸਟਿ—ਨਜ਼ਰ। ਦੀਰਘ—ਲੰਮੀ। ਦੀਰਘ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ—ਲੰਮੀ ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ, ਲੰਮੇ ਜਿਗਰੇ ਵਾਲਾ। ਧੀਰਾ—ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ।

ਅਰਥ : ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਹੇ ਰਸ-ਭਿੰਨੇ ਹਰੀ ! ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤਨ ਵਿਚ ਰਮੇ ਹੋਏ ! ਤੂੰ (ਮੇਰੀ ਅਰਜੋਈ) ਸੁਣ, (ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੈਨੂੰ) ਇਕ ਘੜੀ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਭੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਮੈਂ ਇਕ ਘੜੀ ਭਰ ਭੀ ਤੈਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ (ਸਦਾ) ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਤੇਰੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਤੋੜ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ) ਨਾ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਹੀ (ਸਦਾ ਦਾ) ਸਾਥੀ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦਾ (ਸਦਾ ਦਾ) ਸਾਥੀ ਹਾਂ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੇਰਾ ਮਨ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਫੜਦਾ।

ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ ਵਸ ਪਏ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਲੰਮੇ ਜਿਗਰੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੩।

ਭਾਵ : ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉੱਚਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਨਿਭਣ ਵਾਲਾ ਸਾਥੀ ਹੈ।

ਬਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ ॥
ਸਾਜਨ ਮਿਲੇ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਣੀ ॥
ਹਰਿ ਮੰਦਰਿ ਆਵੈ ਜਾ ਪ੍ਰਭ ਭਾਵੈ ਧਨ ਊਭੀ ਗੁਣ ਸਾਰੀ ॥
ਘਰਿ ਘਰਿ ਕੰਤੁ ਰਵੈ ਸੋਹਾਗਣਿ,
ਹਉ ਕਿਉ ਕੰਤਿ ਵਿਸਾਰੀ ॥
ਉਨਵਿ ਘਨ ਛਾਏ ਬਰਸੁ ਸੁਭਾਏ, ਮਨਿ ਤਨਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਸੁਖਾਵੈ ॥
ਨਾਨਕ ਵਰਸੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ,
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਘਰਿ ਆਵੈ ॥੪॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਬਰਸੈ—ਵਰ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰ ਬੂੰਦ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮ-ਜਲ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਦੀ ਧਾਰ। ਸਹਜਿ—ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ (ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਨੂੰ), ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ (ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਨੂੰ)। ਸੁਭਾਇ—ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ (ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਨੂੰ)। ਸਿਉ—ਨਾਲ। ਮੰਦਰਿ—ਮੰਦਰ ਵਿਚ। ਜਾ—ਜਦੋਂ। ਪ੍ਰਭ ਭਾਵੈ—ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਧਨ—ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਊਭੀ—ਉੱਚੀ (ਹੋ ਹੋ ਕੇ), ਉਤਾਵਲੀ! ਸਾਰੀ—ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ। ਘਰਿ ਘਰਿ—ਹਰੇਕ ਹਿਰਦੇ-ਵਿਚ। ਕੰਤੁ—ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ। ਰਵੈ—ਰੰਗ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਹਉ—ਮੈਨੂੰ। ਕੰਤਿ—ਕੰਤ ਨੇ, ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੇ। ਉਨਵਿ—ਨਿਵ ਕੇ, ਲਿਫ ਕੇ, ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ, ਤਰਸ ਕਰ ਕੇ। ਘਨ—ਹੇ ਘਨ! ਹੇ ਬੱਦਲ! ਬਰਸੁ—ਵਰ੍ਹ, ਵਰਖਾ ਕਰ। ਸੁਭਾਏ—ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ। ਸੁਖਾਵੈ—ਸੁਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਘਰਿ—ਘਰ ਵਿਚ।

ਅਰਥ : (ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀਆਂ ਸੁਹਾਵਣੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਦੀ ਧਾਰ ਵਰ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਨੂੰ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਸੱਜਣ-ਪ੍ਰਭੂ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਉਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਦੇਵ ਦੇ ਟਿਕਣ ਲਈ ਮੰਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ

ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਉਤਾਵਲੀ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਂਦੀ ਹੈ, (ਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ—) ਹਰੇਕ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ? (ਉਹ ਤਰਲੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਇਉਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ—) ਹੇ ਲਿਫ ਕੇ ਘਟਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਬੱਦਲ ! ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਵਰ੍ਹ (ਹੇ ਤਰਸ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ! ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰ), ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਤਨ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ ਸੁਭਾਗ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪ ਉਥੇ ਆ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।੪।

ਭਾਵ : ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਖਿੱਚ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਚੇਤੁ ਬਸੰਤੁ ਭਲਾ ਭਵਰ ਸੁਹਾਵੜੇ ॥
ਬਨ ਫੂਲੇ ਮੰਝ ਬਾਰਿ, ਮੈ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਬਾਹੁੜੈ ॥
ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ, ਧਨ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ,
ਬਿਰਹਿ ਬਿਰੋਧ ਤਨੁ ਛੀਜੈ ॥
ਕੋਕਿਲ ਅੰਬਿ ਸੁਹਾਵੀ ਬੋਲੈ, ਕਿਉ ਦੁਖੁ ਅੰਕਿ ਸਹੀਜੈ ॥
ਭਵਰੁ ਭਵੰਤਾ ਫੂਲੀ ਡਾਲੀ, ਕਿਉ ਜੀਵਾ ਮਰੁ ਮਾਏ ॥
ਨਾਨਕ ਚੇਤਿ ਸਹਜਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ,
ਜੇ ਹਰਿ ਵਰੁ ਘਰਿ ਧਨ ਪਾਏ ॥੫॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਸੁਹਾਵੜੇ—ਸੁਹਾਵਣੇ, ਸੋਹਣੇ। ਬਨ—ਜੰਗਲ, ਬਨਸਪਤੀ, ਰੁੱਖ-ਬਿਰਖ, ਬੇਲ-ਬੂਟੇ। ਮੰਝ—ਵਿਚ। ਬਾਰਿ—ਜੂਹ, ਖੁਲ੍ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ। ਮੈ ਪਿਰੁ—ਮੇਰਾ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ। ਬਾਹੁੜੈ—ਆ ਜਾਏ। ਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ। ਬਿਰਹਿ—ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ। ਛੀਜੈ—ਛਿੱਜਦਾ ਹੈ, ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਬਿ—ਅੰਬ (ਦੇ ਰੁੱਖ) ਉਤੇ। ਅੰਕਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਮਰੁ—ਮੌਤ, ਆਤਮਕ ਮੌਤ। ਮਾਏ—ਹੇ ਮਾਂ ! ਵਰੁ—ਖਸਮ, ਪਤੀ। ਘਰਿ—ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ। ਧਨ—ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਪਾਏ—ਲੱਭ ਲਏ।

ਅਰਥ : ਚੇਤ (ਦਾ ਮਹੀਨਾ) ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, (ਚੇਤ ਵਿਚ) ਬਸੰਤ (ਦਾ ਮੌਸਮ ਭੀ) ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਮਹੀਨੇ) ਖੁਲ੍ਹੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ (ਫੁੱਲਾਂ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ) ਭਵਰ ਸੋਹਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। (ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਦਾ ਕੌਲ-ਫੁੱਲ ਭੀ ਖਿੜ ਪਏ, ਜੇ) ਮੇਰਾ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸੇ।

ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਵੱਸੇ, ਉਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ (ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ) ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ) ਹੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਚੇਤਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਕੋਇਲ ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖ ਉੱਤੇ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੀ ਹੈ, (ਵਿਜੋਗਣ ਨੂੰ ਇਹ ਬੋਲ ਮਿੱਠੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ, ਚੋਭਵੇਂ ਦੁਖਦਾਈ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ) ਦੁੱਖ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਹਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਹੇ ਮਾਂ ! ਮੇਰਾ ਮਨ-ਭੌਰਾ (ਅੰਦਰਲੇ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ-ਕਮਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੇ) ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਡਾਲੀਆਂ ਉਤੇ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਚੇਤਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ (ਬਸੰਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ) ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਏ।੫।

ਭਾਵ : ਬਸੰਤ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੋਇਲ ਅੰਬ ਉਤੇ ਬੈਠੀ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਨਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਚੋਭਵਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਅੰਦਰਲੇ ਹਿਰਦੇ-ਕੌਲ-ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਜੀਊਣ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਤਦੋਂ ਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸੇ।

ਵੈਸਾਖੁ ਭਲਾ, ਸਾਖਾ ਵੇਸ ਕਰੇ ॥
ਧਨ ਦੇਖੈ ਹਰਿ ਦੁਆਰਿ, ਆਵਹੁ ਦਇਆ ਕਰੇ ॥
ਘਰਿ ਆਉ ਪਿਆਰੇ ਦੁਤਰ ਤਾਰੇ, ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਅਢੁ ਨ ਮੋਲੋ ॥
ਕੀਮਤਿ ਕਉਣ ਕਰੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵਾਂ, ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਵੈ ਢੋਲੋ ॥

ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਨਾ ਅੰਤਰਿ ਮਾਨਾ, ਹਰਿ ਕਾ ਮਹਲੁ ਪਛਾਨਾ ॥
ਨਾਨਕ ਵੈਸਾਖੀ ਪ੍ਰਭੁ ਭਾਵੈ, ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਮਨੁ ਮਾਨਾ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਸਾਖਾ—ਸ਼ਾਖਾਂ, ਨਵੀਆਂ ਫੁੱਟੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ, ਲਗਰਾਂ। ਵੇਂਸ ਕਰੇ—ਸੋਹਣੇ ਕਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਨਰਮ ਨਰਮ ਕੂਲੇ ਕੂਲੇ ਪੱਤੇ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ। ਦੇਖੈ—ਵੇਖਦੀ ਹੈ, ਉਡੀਕਦੀ ਹੈ। ਦੁਆਰਿ—ਬੂਹੇ ਵਿਚ (ਖਲੋਤੀ)। ਕਰੇ—ਕਰਿ, ਕਰ ਕੇ। ਘਰਿ—ਘਰ ਵਿਚ। ਦੁਤਰ—ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਤਰ ਕੇ ਲੰਘਣਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ। ਤਾਰੇ—ਤਾਰਿ, ਪਾਰ ਲੰਘਾ। ਅਢੁ—ਅੱਧੀ ਕੌਡੀ। ਮੋਲੋ—ਮੁੱਲ। ਤੁਧੁ ਭਾਵਾਂ—ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਣ ਲਗ ਪਵਾਂ। ਦੇਖਿ—ਵੇਖ ਕੇ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ। ਦਿਖਾਵੈ—(ਮੈਨੂੰ ਭੀ) ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਦੇਵੇ। ਢੋਲੋ—ਢੋਲੇ ਦਾ, ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ ਦਾ। ਜਾਨਾ—ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ। ਮਾਨਾ—ਮੰਨਦੀ ਹਾਂ। ਮਹਲੁ—ਟਿਕਾਣਾ। ਪਛਾਨਾ—ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ। ਵੈਸਾਖੀ—ਵੈਸਾਖ ਵਿਚ। ਸਬਦਿ—ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ। ਮਾਨਾ—ਪਤੀਜ ਗਿਆ, ਗਿੱਝ ਗਿਆ।

ਅਰਥ : ਵੈਸਾਖ (ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਕੇਹਾ) ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ) ਲਗਰਾਂ (ਸੱਜ-ਵਿਆਹੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਕੂਲੇ ਕੂਲੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ) ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਇਹਨਾਂ ਲਗਰਾਂ ਦਾ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੀ ਨਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੀ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਧੂਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਵਿਚ ਖਲੋਤੀ ਰਾਹ ਤੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ-ਰਾਣੀ ਦਾ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਮਾਹ-ਭਰੀ) ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ (ਹਿਰਦੇ-) ਦਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀ ਹੈ (ਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ !) ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ (ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ) ਆਓ। ਹੇ ਪਿਆਰੇ ! (ਮੇਰੇ) ਘਰ ਵਿਚ ਆਓ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਿਖਮ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾ, ਤੈਥੋਂ ਬਿਨਾ ਮੇਰੀ ਕਦਰ ਅੱਧੀ ਕੌਡੀ ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਹੇ ਮਿੱਤਰ-ਪ੍ਰਭੂ ! ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਦੇਵੇ, ਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗ ਪਵਾਂ, ਤਾਂ ਕੌਣ ਮੇਰਾ ਮੁੱਲ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਫਿਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਾਪੇਂਗਾ, ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਉਸ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਵੱਸਦਾ ਹੈਂ।

ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਵੈਸਾਖ ਵਿਚ (ਕੁਦਰਤ-ਰਾਣੀ ਦਾ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ (ਦਾ ਮਿਲਾਪ) ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ

ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ (ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਹੀ) ਗਿੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੬।

ਭਾਵ : ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਗਿੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਹੁ ਜੇਠੁ ਭਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕਿਉ ਬਿਸਰੈ ॥
ਥਲ ਤਾਪਹਿ ਸਰ ਭਾਰ, ਸਾਧਨ ਬਿਨਉ ਕਰੈ ॥
ਧਨ ਬਿਨਉ ਕਰੇਦੀ ਗੁਣ ਸਾਰੇਦੀ, ਗੁਣ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਭ ਭਾਵਾ ॥
ਸਾਚੈ ਮਹਲਿ ਰਹੈ ਬੈਰਾਗੀ, ਆਵਣ ਦੇਹਿ ਤ ਆਵਾ ॥
ਨਿਮਾਣੀ ਨਿਤਾਣੀ ਹਰਿ ਬਿਨੁ, ਕਿਉ ਪਾਵੈ ਸੁਖ ਮਹਲੀ ॥
ਨਾਨਕ ਜੇਠਿ ਜਾਣੈ ਤਿਸੁ ਜੈਸੀ,
ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਗੁਣ ਗਹਿਲੀ ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਕਿਉ ਬਿਸਰੈ—ਕਿਵੇਂ ਵਿਸਰੇ? ਨਹੀਂ ਵਿਸਰਦਾ। ਤਾਪਹਿ—ਤਪਦੇ ਹਨ, ਭੱਖਦੇ ਹਨ। ਸਰ—ਵਾਂਗ। ਭਾਰ—ਭੱਠ। ਸਾਧਨ—ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਬਿਨਉ—ਬੇਨਤੀ। ਸਾਰੇਦੀ—ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ, ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ—ਮੈਂ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਭ ਭਾਵਾ—ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗ ਪਵਾਂ। ਮਹਲਿ—ਮਹਲ ਵਿਚ। ਬੈਰਾਗੀ—ਵਿਰੱਕਤ, ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ। ਆਵਣ ਦੇਹਿ—ਜੇ ਤੂੰ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇਂ। ਆਵਾ—ਮੈਂ (ਤੇਰੇ ਪਾਸ) ਆ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਮਹਲੀ—ਮਹਲਾਂ ਵਿਚ। ਕਰਮਿ—ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਨਾਲ। ਗਹਿਲੀ—ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ਜਾਣੈ—ਜਾਣ ਲਏ, ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਪਾ ਲਏ, ਸਾਂਝ ਪਾ ਲਏ। ਗੁਣ ਗਹਿਲੀ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ।

ਅਰਥ : ਜੇਠ ਮਹੀਨਾ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਿਸਰਦਾ। (ਜੇਠ ਵਿਚ ਲੋਆਂ ਪੈਣ ਨਾਲ) ਭੱਠ ਵਾਂਗ ਥਲ ਤਪਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤਪੜੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਕੇ) ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ (ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਤਪਸ਼ ਤੋਂ ਨਿਰਾਲਾ ਆਪਣੇ

ਸਦਾ-ਥਿਰ ਮਹਲ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਅੱਗੇ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਤਾਕਿ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗ ਪਵਾਂ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭੀ ਤੇਰੇ ਮਹਲ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵਾਂ (ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਤਪਸ਼ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਾਂ)।

ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰਹਿ ਕੇ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਨਾਲ) ਨਿਢਾਲ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਤਪਸ਼ੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਮਹਲ ਦਾ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕਦੀ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜੇਠ (ਦੀ ਸਾੜਦੀ ਲੋ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ (ਸ਼ਾਂਤ-ਚਿੱਤ ਪ੍ਰਭੂ) ਵਰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ-ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼-ਲੋ ਤੋਂ ਬਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ)।੭।

ਭਾਵ : ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼-ਲੋ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਸਾੜੁ ਭਲਾ, ਸੂਰਜੁ ਗਗਨਿ ਤਪੈ ॥
ਧਰਤੀ ਦੂਖ ਸਹੈ, ਸੋਖੈ ਅਗਨਿ ਭਖੈ ॥
ਅਗਨਿ ਰਸੁ ਸੋਖੈ, ਮਰੀਐ ਧੋਖੈ, ਭੀ ਸੋ ਕਿਰਤੁ ਨ ਹਾਰੇ ॥
ਰਥੁ ਫਿਰੈ, ਛਾਇਆ ਧਨ ਤਾਕੈ, ਟੀਡੁ ਲਵੈ ਮੰਝਿ ਬਾਰੇ ॥
ਅਵਗਣ ਬਾਧਿ ਚਲੀ ਦੁਖੁ ਆਗੈ, ਸੁਖੁ ਤਿਸੁ ਸਾਚੁ ਸਮਾਲੇ ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਨੋ ਇਹੁ ਮਨੁ ਦੀਆ,
ਮਰਣੁ ਜੀਵਣੁ ਪ੍ਰਭ ਨਾਲੇ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਆਸਾੜੁ—ਹਾੜ ਮਹੀਨਾ। ਗਗਨਿ—ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ। ਭਲਾ—ਚੰਗਾ, ਜੋਬਨ ਵਿਚ। ਸਹੈ—ਸਹਾਰਦੀ ਹੈ। ਭਖੈ—ਤਪਦੀ ਹੈ।

ਰਸੁ—ਜਲ। ਮਰੀਐ—ਮਰੀਦਾ ਹੈ, ਦੁਖੀ ਹੋਵੀਦਾ ਹੈ। ਧੋਖੈ—ਧੁਖ ਧੁਖ ਕੇ, ਕ੍ਰਾਹ ਕ੍ਰਾਹ ਕੇ। ਸੋ—ਉਹ ਸੂਰਜ। ਕਿਰਤੁ ਨ ਹਾਰੇ—ਕਰਤੱਬ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਫਿਰੈ—ਚੱਕਰ ਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਨ—ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਿੰਦ। ਤਾਕੈ—ਤੱਕਦੀ ਹੈ, ਭਾਲਦੀ ਹੈ। ਟੀਡੁ—ਬੀਂਡਾ। ਲਵੈ—ਲੌਂਦਾ ਹੈ, ਟੀਂ ਟੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਰੇ—ਜੂਹ। ਮੰਝਿ ਬਾਰੇ—ਖੁਲ੍ਹੀ ਜੂਹ ਵਿਚ। ਬਾਧਿ—ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ। ਚਲੀ—ਟੁਰਦੀ ਹੈ। ਆਗੈ—ਅਗਾਂਹ, ਸਾਹਮਣੇ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ। ਸਾਚੁ—ਸਦਾ-ਥਿਰੁ ਪ੍ਰਭੂ। ਸਮਾਲੇ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ। ਇਹੁ ਮਨੁ—ਸੱਚ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ਮਨ। ਮਰਣੁ ਜੀਵਣੁ—ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸਾਥ।

ਅਰਥ : (ਜਦੋਂ) ਹਾੜ ਮਹੀਨਾ ਚੰਗਾ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਤਪਦਾ ਹੈ। (ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੂਰਜ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਮੀ ਨੂੰ) ਸੁਕਾਂਦਾ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਦੁਖ ਸਹਾਰਦੀ ਹੈ। (ਧਰਤੀ ਦੇ ਜੀਅ-ਜੰਤ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਧਰਤੀ ਅੱਗ (ਵਾਂਗ) ਭਖਦੀ ਹੈ। (ਸੂਰਜ) ਅੱਗ (ਵਾਂਗ) ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਕਾਂਦਾ ਹੈ, (ਹਰੇਕ ਦੀ ਜਿੰਦ) ਕ੍ਰਾਹ ਕ੍ਰਾਹ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਸੂਰਜ ਆਪਣਾ ਕਰਤੱਬ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ (ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। (ਸੂਰਜ ਦਾ) ਰੱਥ ਚੱਕਰ ਲਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਿੰਦ ਕਿਤੇ ਛਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਬੀਂਡਾ ਭੀ ਬਾਹਰ ਜੂਹ ਵਿਚ (ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ) ਟੀਂ ਟੀਂ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਤਪਸ਼ ਤੋਂ ਜਾਨ ਲੁਕਾਂਦਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ)।

(ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤਪਸ਼ ਦਾ) ਦੁਖ ਉਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (ਭਾਵ, ਜੀਵਨ-ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ) ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ (ਦੀ ਪੰਡ ਸਿਰ ਉੱਤੇ) ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਆਤਮਕ ਆਨੰਦ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਸਾਥ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਨੂੰ ਹਾੜ ਦੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਵਰਗਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ)।੮।

ਭਾਵ : ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਜੀਵਨ-ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹਾੜ ਦੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਵਰਗਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸ ਮਨਾ, ਘਣ ਵਰਸਹਿ ਰੁਤਿ ਆਏ ॥
ਮੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸਹੁ ਭਾਵੈ, ਪਿਰ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਏ ॥
ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ, ਮਰੀਐ ਹਾਵੈ,
ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਿ ਡਰਾਏ ॥
ਸੇਜ ਇਕੇਲੀ ਖਰੀ ਦੁਹੇਲੀ, ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਦੁਖੁ ਮਾਏ ॥
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਨੀਦ ਭੂਖ ਕਹੁ ਕੈਸੀ, ਕਾਪੜੁ ਤਨਿ ਨ ਸੁਖਾਵਏ ॥
ਨਾਨਕ ਸਾ ਸੁਹਾਗਣਿ ਕੰਤੀ, ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਸਾਵਣਿ—ਸਾਵਣ ਵਿਚ। ਸਰਸ—ਰਸ ਵਾਲਾ ਹੋ, ਹਰਾ ਹੋ। ਘਣ—ਬੱਦਲ। ਆਏ—ਆਈ ਹੈ। ਮੈ ਭਾਵੈ—ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਿਰ—ਪਤੀ ਜੀ। ਸਿਧਾਏ—ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਹਾਵੈ—ਹਾਹੁਕੇ ਵਿਚ। ਦਾਮਨਿ—ਬਿਜਲੀ। ਚਮਕਿ—ਚਮਕ ਕੇ। ਖਰੀ—ਬਹੁਤ। ਦੁਹੇਲੀ—ਦੁਖਦਾਈ। ਮਾਏ—ਮਾਂ। ਕਹੁ—ਦੱਸੋ। ਤਨਿ—ਤਨ ਉੱਤੇ। ਸੁਖਾਵਏ—ਸੁਖਾਵੈ, ਸੁਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੰਤੀ—ਕੰਤ ਵਾਲੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੰਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਕਿ—ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ। ਸਮਾਵਏ—ਸਮਾਵੈ, ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ : (ਹਾੜ ਦੀ ਅੱਤ ਦਰਜੇ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਵਿਚ ਘਾਹ ਆਦਿਕ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਤਪਸ਼ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਾਵਣ-ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਘਟਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਘਾਹ ਭੀ ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬੋਲ ਉਠਦਾ ਹੈ—) ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ! ਸਾਵਣ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ (ਵਰਖਾ ਦੀ) ਰੁੱਤ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਬੱਦਲ ਵਰ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਭੀ ਹਰਾ ਹੋ (ਤੂੰ ਭੀ ਉਮਾਹ ਵਿਚ ਆ)।

(ਪਰਦੇਸ ਗਏ ਪਤੀ ਦੀ ਨਾਰ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤੜਪ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਉਮਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸਾਮਾਨ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਿਰਹੋਂ ਵਿਚ ਉਹ ਇਉਂ ਆਖਦੀ ਹੈ—) ਹੇ ਮਾਂ! (ਇਹ ਬੱਦਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ) ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਮਨ ਵਿਚ, ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਪਿਆਰਾ ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਜੀ ਤਾਂ ਪਰਦੇਸ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ। (ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ) ਪਤੀ ਘਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਮੈਂ ਹਾਹੁਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਰ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਕੇ (ਸਗੋਂ) ਮੈਨੂੰ ਡਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। (ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ

ਵਿਚ) ਮੇਰੀ ਸੱਖਣੀ ਸੇਜ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, (ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ) ਦੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ (ਬਰਾਬਰ) ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਬਿਰਹਣੀ ਨਾਰ ਵਾਂਗ) ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਾ ਨੀਂਦ ਹੈ, ਨਾ ਭੁੱਖ; ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੱਪੜਾ ਭੀ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦਾ (ਸਰੀਰਕ ਸੁਖਾਂ) ਦੇ ਕੋਈ ਭੀ ਸਾਧਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧ੍ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਉਹੀ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।੯।

ਭਾਵ : ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਭੀ ਸਾਧਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧ੍ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

ਭਾਦਉ ਭਰਮਿ ਭੁਲੀ ਭਰਿ ਜੋਬਨਿ ਪਛੁਤਾਣੀ ॥
ਜਲ ਥਲ ਨੀਰਿ ਭਰੇ, ਬਰਸ ਰੁਤੇ ਰੰਗੁ ਮਾਣੀ ॥
ਬਰਸੈ ਨਿਸਿ ਕਾਲੀ, ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਬਾਲੀ, ਦਾਦਰ ਮੋਰ ਲਵੰਤੇ ॥
ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਚਵੈ ਬਬੀਹਾ ਬੋਲੇ, ਭੁਇਅੰਗਮ ਫਿਰਹਿ ਡਸੰਤੇ ॥
ਮਛਰ ਡੰਗ, ਸਾਇਰ ਭਰ ਸੁਭਰ,
ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ॥
ਨਾਨਕ ਪੂਛਿ ਚਲਉ ਗੁਰ ਅਪੁਨੇ,
ਜਹ ਪ੍ਰਭੁ ਤਹ ਹੀ ਜਾਈਐ ॥੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਭਰਮਿ—ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ। ਭੁਲੀ—ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਈ। ਭਰਿ ਜੋਬਨਿ—ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਵਿਚ, ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਸਮੇ। ਨੀਰਿ—ਪਾਣੀ ਨਾਲ। ਬਰਸ ਰੁਤੇ—ਵਰਖਾ ਦੀ ਰੁੱਤੇ। ਰੰਗੁ ਮਾਣੀ—ਰੰਗ ਮਾਣਦੀ। ਨਿਸਿ—ਰਾਤ ਵੇਲੇ। ਦਾਦਰ—ਡੱਡੂ। ਲਵੰਤੇ—ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਚਵੈ—ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਭੁਇਅੰਗਮ—ਸੱਪ। ਡਸੰਤੇ—ਡੰਗ ਮਾਰਦੇ। ਸਾਇਰ—ਸਮੁੰਦਰ, ਸਰੋਵਰ, ਤਲਾਬ। ਭਰ ਸੁਭਰ—ਨੱਕਾ-ਨੱਕ ਭਰੇ ਹੋਏ। ਚਲਉ—ਮੈਂ ਚੱਲਾਂ। ਜਹ—ਜਿਥੇ। ਤਹ—ਤਿਥੇ।

ਅਰਥ : ਭਾਦਰੋਂ (ਦਾ ਮਹੀਨਾ) ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਟੋਏ

ਟਿੱਬੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਪਰ) ਜਿਹੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਭਰ-ਜੋਬਨ ਵਿਚ (ਜੋਬਨ ਦੇ ਮਾਣ ਦੇ) ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤੀ ਖਾ ਗਈ, ਉਸ ਨੂੰ (ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ) ਪਛਤਾਣਾ ਹੀ ਪਿਆ (ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਰ-ਭਰੇ ਥਾਂ ਚੰਗੇ ਨਾ ਲੱਗੇ)।

ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਡੱਡੂ ਗੁੜੈਂ ਗੁੜੈਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੋਰ ਕੂਹਕਦੇ ਹਨ, ਪਪੀਹਾ ਭੀ 'ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ' ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਪਰ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ) ਨਾਰ ਨੂੰ (ਇਸ ਸੁਹਾਵਣੇ ਰੰਗ ਤੋਂ) ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ (ਭਾਦਰੋਂ ਵਿਚ ਇਹੀ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਸੱਪ ਡੰਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਮੱਛਰ ਡੰਗ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਚੁਫੇਰੇ ਛੱਪੜ-ਤਲਾਬ (ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ) ਨੱਕਾ-ਨੱਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। (ਬਿਰਹਣੀ ਨਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ)।

(ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਆਖ-) ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ (ਉਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਉਤੇ) ਤੁਰਾਂਗੀ, ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਜਾਵਾਂਗੀ।੧੦।

ਭਾਵ : ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਗਿੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਅਸੁਨਿ ਆਉ ਪਿਰਾ ਸਾਧਨ ਝੂਰਿ ਮੁਈ ॥
ਤਾ ਮਿਲੀਐ ਪ੍ਰਭ ਮੇਲੇ, ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਈ ॥
ਝੂਠਿ ਵਿਗੁਤੀ ਤਾ ਪਿਰ ਮੁਤੀ, ਕੁਕਹ ਕਾਹ ਸਿ ਫੁਲੇ ॥
ਆਗੈ ਘਾਮ ਪਿਛੈ ਰੁਤਿ ਜਾਡਾ, ਦੇਖਿ ਚਲਤ ਮਨੁ ਡੋਲੇ ॥
ਦਹਦਿਸਿ ਸਾਖ ਹਰੀ ਹਰੀਆਵਲ, ਸਹਜਿ ਪਕੈ ਸੋ ਮੀਠਾ ॥
ਨਾਨਕ ਅਸੁਨਿ ਮਿਲਹੁ ਪਿਆਰੇ,
ਸਤਿਗੁਰ ਭਏ ਬਸੀਠਾ ॥੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਅਸੁਨਿ—ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ। ਪਿਰਾ—ਹੇ ਪਤੀ! ਸਾਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ। ਝੂਰਿ—ਝੂਰ ਕੇ, ਹਾਹੁਕੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ। ਤਾ—ਤਦੋਂ ਹੀ। ਪ੍ਰਭ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਮੇਲੇ—ਮੇਲੇਂ, ਜੇ ਤੂੰ ਆਪ ਮਿਲਾਏਂ। ਦੂਜੈ ਭਾਇ—ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਖੁਈ—ਖੁੰਝ ਗਈ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਈ। ਵਿਗੁਤੀ—ਖ਼ੁਆਰ ਹੋਈ। ਮੁਤੀ—ਛੱਡੀ ਹੋਈ, ਛੁੱਟੜ। ਪਿਰ—ਹੇ ਪਤੀ! ਕੁਕਹ ਕਾਹ—ਪਿਲਛੀ ਤੇ ਕਾਹੀ [*ਨੋਟ :* ਅੱਸੂ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ-ਕੰਢੇ ਉੱਗੀ ਹੋਈ ਪਿਲਛੀ ਤੇ ਕਾਹੀ ਨੂੰ ਬੂਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਲਛੀ ਤੇ ਕਾਹੀ ਦਾ ਫੁੱਲਣਾ ਬੁਢੇਪੇ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਕੇ ਉਦਾਸੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ]। ਆਗੈ—ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਗਈ ਹੈ। ਘਾਮ—ਤਪਸ਼, ਘੁੰਮਾ, ਗਰਮੀ (ਭਾਵ, ਸਰੀਰਕ ਨਿੱਘ, ਤਾਕਤ)। ਪਿਛੈ—ਉਸ ਘਾਮ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ। ਜਾਡਾ—ਸਿਆਲ (ਭਾਵ, ਕਮਜ਼ੋਰੀ)। ਸਹਜਿ—ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ। ਬਸੀਠਾ—ਵਕੀਲ, ਵਿਚੋਲਾ।

ਅਰਥ : (ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਘੁੰਮੇ ਤੇ ਤ੍ਰਾਟਕੇ ਲੰਘਣ 'ਤੇ) ਅੱਸੂ (ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਰੁੱਤ) ਵਿਚ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਕਾਮਾਦਿਕ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵੇਖ ਲਏ ਹਨ, ਉਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ) ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ! ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸ, (ਤੈਥੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ) ਮੈਂ ਹਾਹੁਕੇ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਰਹੀ ਹਾਂ; ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਮੈਂ ਔਝੜੇ ਪਈ ਹੋਈ ਹਾਂ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੈਨੂੰ ਤਦੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕੀਦਾ ਹੈ ਜੇ ਤੂੰ ਆਪ ਮਿਲਾਏਂ।

(ਜਦੋਂ ਤੋਂ) ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਝੂਠੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਮੈਂ ਖ਼ੁਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਤਦੋਂ ਤੋਂ, ਹੇ ਪਤੀ! ਤੈਥੋਂ ਵਿਛੜੀ ਹੋਈ ਹਾਂ। ਪਿਲਛੀ ਤੇ ਕਾਹੀ (ਦੇ ਸਫ਼ੈਦ ਬੂਰ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਕੇਸ) ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, (ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ) ਨਿੱਘ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ (ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ), ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਸਰੀਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਘਬਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇ ਤਕ ਤੇਰਾ ਦੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ)। (ਕਾਹੀ ਪਿਲਛੀ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਮਨ ਡੋਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ) ਹਰ ਪਾਸੇ (ਬਨਸਪਤੀ ਦੀਆਂ) ਹਰੀਆਂ ਸਾਖਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ (ਇਹ ਧੀਰਜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ) ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ (ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ) ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਮਿਠਾਸ (ਖ਼ੁਸ਼ੀ) ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਅੱਸੂ (ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਰੁੱਤ) ਵਿਚ ਤੂੰ ਭੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰ (ਤੇ ਆਖ—) ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ! (ਮਿਹਰ ਕਰ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ।੧੧।

ਭਾਵ : ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਝੂਠੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਅਡੋਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਤਕਿ ਕਿਰਤੁ ਪਇਆ, ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਇਆ॥
ਦੀਪਕੁ ਸਹਜਿ ਬਲੈ, ਤਤਿ ਜਲਾਇਆ॥
ਦੀਪਕ ਰਸ ਤੇਲੋ ਧਨ ਪਿਰ ਮੇਲੋ, ਧਨ ਓਮਾਹੈ ਸਰਸੀ॥
ਅਵਗਣ ਮਾਰੀ ਮਰੈ, ਨ ਸੀਝੈ, ਗੁਣਿ ਮਾਰੀ ਤਾ ਮਰਸੀ॥
ਨਾਮੁ ਭਗਤਿ ਦੇ ਨਿਜ ਘਰਿ ਬੈਠੇ, ਅਜਹੁ ਤਿਨਾੜੀ ਆਸਾ॥
ਨਾਨਕ ਮਿਲਹੁ ਕਪਟ ਦਰ ਖੋਲਹੁ,
ਏਕ ਘੜੀ ਖਟ ਮਾਸਾ॥੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਕਤਕਿ—ਕੱਤਕ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ ਮੁੰਜੀ ਮਕੱਈ ਆਦਿਕ ਸਾਵਣੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਕੱਟ ਕੇ ਘਰ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)। ਕਿਰਤੁ—ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ। ਪਇਆ—ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ—ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ। ਪ੍ਰਭ ਭਾਇਆ—ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੀਪਕੁ—ਦੀਵਾ। (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਚਾਨਣ ਦਾ ਦੀਵਾ)। ਸਹਜਿ—ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਵਿਚ। ਬਲੈ—ਜਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤਤਿ—ਤੱਤ ਨੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਨੇ। ਜਲਾਇਆ—ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੀਪਕ ਰਸ ਤੇਲੋ—ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦੇ ਅਨੰਦ ਦਾ ਤੇਲ। ਧਨ—ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਓਮਾਹੈ—ਉਮਾਹ ਵਿਚ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ। ਸਰਸੀ—ਸ-ਰਸੀ, ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਹੈ। ਮਾਰੀ—ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ। ਮਰੈ—ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੀਝੈ—ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਣਿ—ਗੁਣ ਨੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੇ। ਮਾਰੀ—ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਮਰਸੀ—ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬਚੀ ਰਹੇਗੀ। ਦੇ—ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਘਰਿ—ਘਰ ਵਿਚ। ਨਿਜ ਘਰਿ—ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ

ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ। ਤਿਨਾੜੀ—ਉਹਨਾਂ ਦੀ। ਨਾਨਕ—ਹੇ ਨਾਨਕ! ਕਪਟ—ਕਿਵਾੜ। ਕਪਟ ਦਰ—ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਕਿਵਾੜ। ਦਰ—ਦਰਵਾਜ਼ਾ। ਖਟੁ ਮਾਸਾ—ਛੇ ਮਹੀਨੇ।

ਅਰਥ : ਹੇ ਭਾਈ! (ਜਿਵੇਂ) ਕੱਤਕ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮੁੰਜੀ ਮਕੱਈ ਆਦਿਕ ਸਾਵਣੀ ਦੇ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ) ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ (ਮਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਭਾਈ! (ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਭਲੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਆਤਮਕ ਅਡੋਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਚਾਨਣ ਦਾ) ਦੀਵਾ ਜਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, (ਇਹ ਦੀਵਾ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਨੇ ਜਗਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਚਾਨਣ ਦੇ ਅਨੰਦ ਦਾ (ਮਾਨੋ, ਦੀਵੇ ਵਿਚ) ਤੇਲ ਬਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਹੈ।

(ਹੇ ਭਾਈ! ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ) ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ, ਉਹ ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਗਈ, ਉਹ (ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ) ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੇ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ) ਮਾਰਿਆ, ਉਹ ਹੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬਚੀ ਰਹੇਗੀ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਉਹ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲ ਭਟਕਣ ਦੇ ਥਾਂ) ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਸਦਾ ਹੀ (ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਦੀ) ਤਾਂਘ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਉਹ ਸਦਾ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ—ਹੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ!) ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ, (ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਪਾਣ ਵਾਲੇ) ਕਿਵਾੜ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਹ, (ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ) ਇਕ ਘੜੀ (ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ) ਛੇ ਮਹੀਨੇ (ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਜਾਪਦਾ) ਹੈ।੧੨।

ਭਾਵ : ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਚਾਨਣ ਦਾ, ਮਾਨੋ, ਦੀਵਾ ਜਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਇਕ ਘੜੀ-ਪਲ

ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਭੀ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਮੰਘਰ ਮਾਹੁ ਭਲਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ॥
ਗੁਣਵੰਤੀ ਗੁਣ ਰਵੈ, ਮੈ ਪਿਰੁ ਨਿਹਚਲੁ ਭਾਵਏ॥
ਨਿਹਚਲੁ ਚਤੁਰੁ ਸੁਜਾਣੁ ਬਿਧਾਤਾ,
ਚੰਚਲੁ ਜਗਤੁ ਸਬਾਇਆ॥
ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਗੁਣ ਅੰਕਿ ਸਮਾਣੇ,
ਪ੍ਰਭ ਭਾਣੇ ਤਾ ਭਾਇਆ॥
ਗੀਤ ਨਾਦ ਕਵਿਤ ਕਵੇ ਸੁਣਿ, ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਦੁਖੁ ਭਾਗੈ॥
ਨਾਨਕ ਸਾਧਨ ਨਾਹ ਪਿਆਰੀ,
ਅਭ ਭਗਤੀ ਪਿਰ ਆਗੈ॥੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਗੁਣ—ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਅੰਕਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਹਰਿ ਸਮਾਵਏ—ਪ੍ਰਭੂ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਗੁਣ ਰਵੈ—ਜੋ (ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਚੇਤੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੈ ਪਿਰੁ—ਮੇਰਾ ਪਤੀ, ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ। ਨਿਹਚਲੁ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਭਾਵਏ—(ਉਸ ਨੂੰ) ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਬਿਧਾਤਾ—ਸਿਰਜਣਹਾਰ। ਚੰਚਲੁ—ਨਾਸਵੰਤ। ਸਬਾਇਆ—ਸਾਰਾ। ਗਿਆਨੁ—ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ। ਧਿਆਨੁ—ਸੁਰਤ ਦਾ ਟਿਕਾਉ। ਗੁਣ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ। ਪ੍ਰਭ ਭਾਣੈ—ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੋਈ। ਤਾ—ਤਦੋਂ। ਗੀਤ ਨਾਦ ਕਵਿਤ ਕਵੇ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਗੀਤ ਬਾਣੀ ਕਾਵਿ। ਸੁਣਿ—ਸੁਣ ਕੇ। ਨਾਮਿ—ਨਾਮ ਵਿਚ (ਜੁੜਿਆਂ)। ਨਾਹ ਪਿਆਰੀ—ਖਸਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ। ਅਭ—ਹਿਰਦਾ। ਨਾਹ—ਨਾਥ, ਖਸਮ। ਅਭ ਭਗਤੀ—ਦਿਲੀ ਪਿਆਰ।

ਅਰਥ : ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਆ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੱਘਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਤਾਂ ਨਾਸਵੰਤ ਹੈ, ਇਕ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੀ, ਜੋ ਚਤੁਰ ਹੈ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਹੈ, ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਪਿਆਰਾ

ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਉਸ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਚੇਤੇ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਵਸਦੇ ਹਨ; ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਗੀਤ ਬਾਣੀ ਕਾਵਿ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ (ਜੁੜ ਕੇ) ਉਸ ਦਾ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਦਿਲੀ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅੱਗੇ (ਭੇਟ) ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।੧੩।

ਭਾਵ : ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਪੱਕੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗੰਢ ਬੱਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਗਤ ਦਾ ਕੋਈ ਭੀ ਦੁੱਖ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਪੋਖਿ ਤੁਖਾਰੁ ਪੜੈ, ਵਣੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਰਸੁ ਸੋਖੈ॥
ਆਵਤ ਕੀ ਨਾਹੀ, ਮਨਿ ਤਨਿ ਵਸਹਿ ਮੁਖੇ॥
ਮਨਿ ਤਨਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਜਗਜੀਵਨੁ,
ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਰੰਗੁ ਮਾਣੀ॥
ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ ਸੇਤਜ ਉਤਭੁਜ, ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ॥
ਦਰਸਨੁ ਦੇਹੁ ਦਇਆਪਤਿ ਦਾਤੇ,
ਗਤਿ ਪਾਵਉ ਮਤਿ ਦੇਹੋ॥
ਨਾਨਕ ਰੰਗਿ ਰਵੈ ਰਸਿ ਰਸੀਆ,
ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਨੇਹੋ॥੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਪੋਖਿ—ਪੋਹ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਤੁਖਾਰੁ—ਕੱਕਰ, ਕੋਰਾ। ਰਸੁ—ਨਮੀ। ਸੋਖੈ—ਸੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਵਸਹਿ—ਤੂੰ ਵੱਸਦਾ। ਮੁਖੇ—ਮੁਖਿ, ਮੁਖ ਵਿਚ। ਜਗਜੀਵਨੁ—ਜਗਤ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਜਗਤ ਦਾ ਆਸਰਾ। ਮਾਣੀ—ਮਾਣੈ, ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਅੰਡਜ—ਅੰਡੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ। ਜੇਰਜ—ਜਿਓਰ ਤੋਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ। ਸੇਤਜ—ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ। ਉਤਭੁਜ—ਧਰਤੀ

ਵਿਚੋਂ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ। ਘਟਿ ਘਟਿ—ਹਰੇਕ ਘਟ ਵਿਚ। ਗਤਿ—ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ। ਪਾਵਉ—ਪਾਵਉਂ, ਮੈਂ ਪਾ ਲਵਾਂ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵਾਂ। ਮਤਿ—ਅਕਲ। ਰੰਗਿ—ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਰਸਿ—ਰਸ ਨਾਲ, ਅਨੰਦ ਨਾਲ। ਰਸੀਆ—ਪ੍ਰੇਮੀ। ਸਨੇਹੋ—ਪਿਆਰ।

ਅਰਥ : ਪੋਹ (ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ ਕੱਕਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਣ ਨੂੰ, ਘਾਹ ਨੂੰ (ਹਰੇਕ ਘਾਹ-ਬੂਟ ਦੇ) ਰਸ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਇਆਂ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਰਾਪਨ ਜ਼ੋਰ ਪਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਸੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ)। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੂੰ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ, ਤਨ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਵੱਸਦਾ ? (ਤਾਕਿ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਰੁੱਖਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ)।

ਜਿਸ ਜੀਵ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ, ਤਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਆਸਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਚਹੁੰਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ, ਹਰੇਕ ਘਟ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਈ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਦਿਆਲ ਦਾਤਾਰ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ, ਮੈਨੂੰ (ਚੰਗੀ) ਅਕਲ ਦੇ, (ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਮੈਂ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਾਂ (ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਵੇਖ ਸਕਾਂ)!

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ (ਜੁੜ ਕੇ) ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ।੧੪।

ਭਾਵ : ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਇਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਰਾ-ਪਨ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੋਰਾਪਨ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਸੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਮਾਘਿ ਪੁਨੀਤ ਭਈ ਤੀਰਥੁ ਅੰਤਰਿ ਜਾਨਿਆ ॥
ਸਾਜਨ ਸਹਜਿ ਮਿਲੇ ਗੁਣ ਗਹਿ ਅੰਕਿ ਸਮਾਨਿਆ ॥
ਪ੍ਰੀਤਮ ਗੁਣ ਅੰਕੇ ਸੁਣਿ ਪ੍ਰਭ ਬੰਕੇ, ਤੁਧੁ ਭਾਵਾ ਸਰਿ ਨਾਵਾ ॥
ਗੰਗ ਜਮੁਨ ਤਹ ਬੇਣੀ ਸੰਗਮ, ਸਾਤ ਸਮੁੰਦ ਸਮਾਵਾ ॥

ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਪੂਜਾ, ਪਰਮੇਸੁਰ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਏਕੋ ਜਾਤਾ॥
ਨਾਨਕ ਮਾਘਿ ਮਹਾ ਰਸ ਹਰਿ ਜਪਿ,
ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਤਾ॥੧੫॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਮਾਘਿ—ਮਾਘ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਪੁਨੀਤ—ਪਵਿੱਤਰ। ਤੀਰਥੁ—ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ, (ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ) ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਦੀ ਆਦਿਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇ। ਅੰਤਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਜਾਨਿਆ—ਪਛਾਣ ਲਿਆ, ਲੱਭ ਲਿਆ। ਸਹਜਿ—ਸਹਿਜ ਵਿਚ, ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ। ਗਹਿ—ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ। ਅੰਕੇ—ਅੰਕ ਵਿਚ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਸੁਣਿ—(ਤੇਰੇ ਗੁਣ) ਸੁਣ ਕੇ। ਬੰਕੇ—ਸੋਹਣੇ। ਸਰਿ—ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ, ਤੀਰਥ ਉਤੇ। ਨਾਵਾ—ਨ੍ਹਾਵਾਂ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਤਹ—ਉਸ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ। ਬੇਣੀ ਸੰਗਮ—ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ, ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਤਿੰਨਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ-ਅਸਥਾਨ। ਜਪਿ—ਜਪ ਕੇ। ਜਾਤਾ—ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲਈ।

ਅਰਥ : ਮਾਘ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ (ਲੋਕ ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਦਿਕ ਤੀਰਥ ਉਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ) ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਤੀਰਥ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜਿੰਦ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਜੀਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਜਣ-ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਸੋਹਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ! ਜੇ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ, ਤੇਰੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਸੁਣ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਣ ਲਗ ਪਵਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੀਰਥ ਉਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲਿਆ (ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ)। ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨਤਾ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਹੀ ਗੰਗਾ ਜਮਨਾ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਤਿੰਨਾਂ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ-ਥਾਂ ਹੈ, ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਸੱਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਸਮਾਏ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।

ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹਰੇਕ ਜੁਗ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲਈ, ਉਸ ਨੇ (ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ) ਸਾਰੇ ਪੁੰਨ ਕਰਮ, ਦਾਨ ਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਮ ਕਰ ਲਏ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ (ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿਕ ਦੇ ਥਾਂ)

ਜਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ ਦਾ ਮਹਾ ਰਸ ਪੀ ਲਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਅਠਾਹਠ ਹੀ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।੧੫।

ਭਾਵ : ਮਾਘੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲੋਕ ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਦਿਕ ਤੀਰਥ ਉਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਣੀ ਹੀ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ.।

ਫਲਗੁਨਿ ਮਨਿ ਰਹਸੀ ਪ੍ਰੇਮੁ ਸੁਭਾਇਆ ॥
ਅਨਦਿਨੁ ਰਹਸੁ ਭਇਆ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ ॥
ਮਨ ਮੋਹੁ ਚੁਕਾਇਆ ਜਾ ਤਿਸੁ ਭਾਇਆ,
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਘਰਿ ਆਓ ॥
ਬਹੁਤੇ ਵੇਸ ਕਰੀ ਪਿਰ ਬਾਝਹੁ, ਮਹਲੀ ਲਹਾ ਨ ਥਾਓ ॥
ਹਾਰ ਡੋਰ ਰਸ ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ, ਪਿਰਿ ਲੋੜੀ ਸੀਗਾਰੀ ॥
ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਲਈ ਗੁਰਿ ਅਪਣੈ,
ਘਰਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਨਾਰੀ ॥੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਰਹਸੀ—ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਈ, ਖਿੜ ਪਈ। ਸੁਭਾਇਆ—ਚੰਗਾ ਲਗਾ। ਅਨਦਿਨੁ—ਹਰ ਰੋਜ਼। ਰਹਸੁ—ਖਿੜਾਉ, ਅਨੰਦ। ਆਪੁ—ਆਪਾ-ਭਾਵ। ਮਨ ਮੋਹੁ—ਮਨ ਦਾ ਮੋਹ, ਮਨ (ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਇਆ) ਦਾ ਮੋਹ। ਤਿਸੁ—ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ। ਆਓ—ਆਗਮਨ, ਨਿਵਾਸ। ਘਰਿ—ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ। ਕਰੀ—ਕਰੀਂ, ਮੈਂ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਮਹਲੀ—ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ। ਲਹਾ ਨ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਦੀ। ਥਾਓ—ਥਾਉਂ, ਥਾਂ। ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ—ਪਾਟ ਪਟ-ਅੰਬਰ, ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕਪੜੇ। ਪਿਰਿ—ਪਿਰ ਨੇ। ਲੋੜੀ—ਲੋੜ ਲਈ, ਪਸੰਦ ਕਰ ਲਈ। ਗੁਰਿ ਅਪਣੈ—ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਘਰਿ—ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ। ਵਰੁ—ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ।

ਅਰਥ : (ਸਿਆਲੀ ਰੁੱਤ ਦੀ ਕਰੜੀ ਸਰਦੀ ਪਿਛੋਂ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ 'ਤੇ) ਫੱਗਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ (ਲੋਕ ਹੋਲੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ) ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮਿੱਠਾ ਲੱਗਾ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਸਲ ਅਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਖਿੜਾਉ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਪਰ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਗਵਾਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਹੈ) ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਮੁਕਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਭੀ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਬਥੇਰੇ (ਧਾਰਮਿਕ) ਸ਼ਿੰਗਾਰ (ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ) ਕੀਤੇ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਪਸੰਦ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰਾਂ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ ਗਈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਆਪਣੇ ਨਾਲ) ਮਿਲਾ ਲਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਖਸਮ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਿਆ।੧੬।

ਭਾਵ : ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ-ਵਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰੇ।

ਬੇ ਦਸ ਮਾਹ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ ਭਲੇ॥
ਘੜੀ ਮੂਰਤ ਪਲ, ਸਾਚੇ ਆਏ ਸਹਜਿ ਮਿਲੇ॥
ਪ੍ਰਭ ਮਿਲੇ ਪਿਆਰੇ ਕਾਰਜ ਸਾਰੇ, ਕਰਤਾ ਸਭ ਬਿਧਿ ਜਾਣੈ॥
ਜਿਨਿ ਸੀਗਾਰੀ ਤਿਸਹਿ ਪਿਆਰੀ, ਮੇਲੁ ਭਇਆ ਰੰਗੁ ਮਾਣੈ॥
ਘਰਿ ਸੇਜ ਸੁਹਾਵੀ ਜਾ ਪਿਰਿ ਰਾਵੀ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੋ॥
ਨਾਨਕ ਅਹਿ ਨਿਸਿ ਰਾਵੈ ਪ੍ਰੀਤਮੁ,
ਹਰਿ ਵਰੁ ਥਿਰੁ ਸੋਹਾਗੋ॥੧੭॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਬੇ—ਦੋ। ਬੇ ਦਸ—ਦੋ ਤੇ ਦਸ, ਬਾਰ੍ਹਾਂ। ਬੇ ਦਸ ਮਾਹ—ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਹੀਨੇ। ਰੁਤੀ—ਰੁੱਤੀਂ। ਥਿਤੀ—ਥਿੱਤਾਂ (ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਵਧਣ ਘਟਣ ਨਾਲ ਏਕਮ ਦੂਜ ਤੀਜ਼ ਆਦਿਕ)। ਵਾਰ—ਦਿਨ। ਭਲੇ—ਸੁਲੱਖਣੇ, ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ, ਚੰਗੇ। ਮੂਰਤ—ਮੁਹੂਰਤ। ਸਾਚੇ—ਸਦਾ-ਥਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ (ਆਦਰ ਵਾਸਤੇ

ਬਹੁ-ਵਚਨ)। ਆਏ—ਆਇ, ਆ ਕੇ। ਸਹਜਿ—ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਅਡੋਲ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਸਾਰੇ—ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ, ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਬਿਧਿ—ਢੰਗ, ਜੁਗਤਿ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ। ਸੀਗਾਰੀ—ਸਵਾਰ ਦਿੱਤੀ, ਮਨ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਤਿਸਹਿ—ਉਸੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੂੰ। ਰੰਗੁ—ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ। ਘਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਪਿਰਿ—ਪਿਰ ਨੇ। ਰਾਵੀ—ਮਿਲਾ ਲਈ। ਮਸਤਕਿ—ਮੱਥੇ ਉਤੇ। ਅਹਿ—ਦਿਨ। ਨਿਸਿ—ਰਾਤ। ਥਿਰੁ—ਸਦਾ ਕਾਇਮ। ਸੋਹਾਗੋ—ਚੰਗੇ ਭਾਗ।

ਅਰਥ : ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅਡੋਲ ਹੋਏ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆ ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਹੀਨੇ, ਸਾਰੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ, ਸਾਰੀਆਂ ਥਿੱਤਾਂ, ਸਾਰੇ ਦਿਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਘੜੀਆਂ, ਸਾਰੇ ਮੁਹੂਰਤ ਤੇ ਪਲ ਸੁਲੱਖਣੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ (ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਗਰਾਂਦ ਮੱਸਿਆ ਆਦਿਕ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ)।

(ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਮਹੂਰਤ ਨਹੀਂ ਭਾਲਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਜਦੋਂ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਏ (ਭਾਵ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ) ਸਭ ਕੰਮ ਰਾਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਰਤਾਰ ਹੀ (ਜੀਵ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਦੇਣ ਦੀਆਂ) ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਧੀਆਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। (ਪਰ ਇਹ ਸਿਦਕ-ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਆਤਮਕ ਸੂਹਜ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨਾ ਹੈ। (ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ) ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਦਾ ਲੇਖ ਉਘੜਿਆ, (ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ) ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਹਿਰਦਾ-ਸੇਜ ਸੁੰਦਰ ਹੋ ਗਈ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਉਸ ਸੁਭਾਗ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਿਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਉਸ ਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੁਹਾਗ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੧੭।੧।

ਭਾਵ : ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਗਰਾਂਦ ਮੱਸਿਆ ਆਦਿਕ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਮੁਹੂਰਤ ਨਹੀਂ ਭਾਲਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆਂ ਸਭ ਕੰਮ ਰਾਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ਰਚਿਤ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ

(ੳ) ਪਉੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ

(ਅ) ਪਦ-ਅਰਥ ਤੇ ਅਰਥ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਂਝ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੪

ਪਉੜੀ-ਵਾਰ ਭਾਵ

੧. ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਕਾਮਾਦਿਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਬਲਦੀ ਭੱਠੀ ਸਮਾਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

੨. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੀਊਂਦਾ ਜਾਣੋ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

੩. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਕਰਮ ਇਥੇ ਕਰੀਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦੁਖੀ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਚੁਫੇਰੇ ਦੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਕੁਦਰਤ ਭੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਗੋਂ, ਵੱਢ ਵੱਢ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

੪. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਧਨ ਸਦਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਖੱਟਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

੫. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾ ਕੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਭਾਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖ਼ੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੀਆਂ ਆਸਾਂ ਭੀ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ। ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ

ਦੀ ਯਾਦ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਬੀਤਦੀ ਹੈ।

੬. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪਿਆਰ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਹੋਛੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਦਾਤਿ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਹੈ।

੭. ਜਿਵੇਂ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਬੀਜੀਏ ਉਹੀ ਫ਼ਸਲ ਵੱਢ ਸਕੀਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਮਨੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਨਾਸਵੰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਪਿਆਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਥ ਭੀ ਆਖ਼ਰ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਖੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੀ ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਹੈ, ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ।

੮. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ, ਸੁਖ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਹ ਦਾਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਿਆਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚੋਂ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਮੇਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਦਾ ਉਸ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ—ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲਾਈ ਰੱਖ।

੯. ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਖੁੰਝਿਆਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ-ਕਲੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਲੰਮੇ ਵਿਛੋੜੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਈਦੀ ਹੈ ਉਹ ਭੀ ਆਖ਼ਰ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤਦੋਂ ਦੁਖੀ ਜੀਵ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਮਿਲਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

੧੦. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਤਨ ਮਨ ਸਦਾ ਖਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਖੱਟਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸਦਾ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ, ਕਾਮਾਦਿਕ ਕਈ ਵੈਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਘੇਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

੧੧. ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪੈ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਸਲ ਕਮਾਈ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਆਰਥ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਦਰ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗੇ ਦੀ ਫਿਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਭੀ ਲਾਜ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ, ਉਸ ਉਤੇ ਮਾਇਆ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੀ।

੧੨. ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਮਝੋ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ ਆਦਿਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਕਾਰ ਦਾ ਉਹ ਦਬੇਲ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਸ ਰਾਹੇ ਤੁਰ ਕੇ ਉਹ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਖੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

੧੩. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਨਾ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਵਿੱਥ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਨੰਦ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ ਉਸ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਲੋਕ ਵੀ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸੰਵਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਸੌਖਾ ਹੀ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੧੪. ਜਿਹੜਾ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਭੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਭੀ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਭਾਣੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਹੀਨੇ

ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਦਿਨ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸੰਗਰਾਂਦ ਆਦਿਕ ਦੀ ਉਚੇਚੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਮੁਹੂਰਤ ਭਾਲਣ ਦੀ ਭੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਵੇਲੇ, ਹਰ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ : ਸਾਰਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਲਿਖ ਕੇ ਅਖ਼ੀਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਹ ਚਿਤਾਵਨੀ ਕਰਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। ਸੰਗਰਾਂਦ ਮੱਸਿਆ ਆਦਿਕ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਉਚੇਚੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੪

ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਕਿਰਤਿ ਕਰਮ ਕੇ ਵੀਛੁੜੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਮੇਲਹੁ ਰਾਮ॥
ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹਦਿਸ ਭ੍ਰਮੇ, ਥਕਿ ਆਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਾਮ॥
ਧੇਨੁ ਦੁਧੈ ਤੇ ਬਾਹਰੀ, ਕਿਤੈ ਨ ਆਵੈ ਕਾਮ॥
ਜਲ ਬਿਨੁ ਸਾਖ ਕੁਮਲਾਵਤੀ, ਉਪਜਹਿ ਨਾਹੀ ਦਾਮ॥
ਹਰਿ ਨਾਹ ਨ ਮਿਲੀਐ ਸਾਜਨੈ, ਕਤ ਪਾਈਐ ਬਿਸਰਾਮ॥
ਜਿਤੁ ਘਰਿ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਨ ਪ੍ਰਗਟਈ, ਭਠਿ ਨਗਰ ਸੇ ਗ੍ਰਾਮ॥
ਸ੍ਰਬ ਸੀਗਾਰ ਤੰਬੋਲ ਰਸ, ਸਣੁ ਦੇਹੀ ਸਭ ਖਾਮ॥
ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਕੰਤ ਵਿਹੂਣੀਆ, ਮੀਤ ਸਜਣ ਸਭਿ ਜਾਮ॥
ਨਾਨਕ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀਆ, ਕਰ ਕਿਰਪਾ ਦੀਜੈ ਨਾਮੁ॥
ਹਰਿ ਮੇਲਹੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਗਿ ਪ੍ਰਭ, ਜਿਸ ਕਾ ਨਿਹਚਲ ਧਾਮ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਕਿਰਤਿ—(कृति) ਕਮਾਈ (Performance)। ਕੇ—ਅਨੁਸਾਰ। ਰਾਮ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਕੁੰਟ—ਕੂਟ, ਪਾਸਾ। ਦਹਦਿਸ—ਦਸ ਪਾਸੇ (ਉੱਤਰ, ਪੱਛਮ, ਦੱਖਣ, ਪੂਰਬ, ਚਾਰ ਨੁੱਕਰਾਂ, ਉੱਪਰਲਾ ਪਾਸਾ, ਹੇਠਲਾ ਪਾਸਾ)। ਸਾਮ—ਸਰਨ। ਧੇਨੁ—ਗਾਂ। ਬਾਹਰੀ—ਬਿਨਾ। ਸਾਖ—ਖੇਤੀ, ਫ਼ਸਲ। ਦਾਮ—ਪੈਸੇ, ਧਨ। ਨਾਹ—(ਨਾਥ) ਖਸਮ। ਕਤ—ਕਿਵੇਂ, ਕਿਥੇ? ਬਿਸਰਾਮ—ਸੁਖ। ਜਿਤੁ—ਜਿਸ ਵਿਚ। ਜਿਤੁ ਘਰਿ—ਜਿਸ (ਹਿਰਦੇ-) ਘਰ ਵਿਚ। ਭਠਿ—ਤਪਦੀ ਭੱਠੀ। ਸੇ—ਵਰਗੇ। ਗ੍ਰਾਮ—ਪਿੰਡ। ਸ੍ਰਬ—ਸਾਰੇ। ਤੰਬੋਲ—ਪਾਨ ਦੇ ਬੀੜੇ। ਸਣੁ—ਸਣੇ, ਸਮੇਤ। ਦੇਹੀ—ਸਰੀਰ। ਖਾਮ—ਕੱਚੇ, ਨਾਸਵੰਤ, ਵਿਅਰਥ। ਸਭਿ—ਸਾਰੇ। ਜਾਮ—ਜਮ, ਜਿੰਦ ਦੇ ਵੈਰੀ। ਸੰਗਿ—(ਆਪਣੇ) ਨਾਲ। ਧਾਮ—ਟਿਕਾਣਾ।

ਅਰਥ : ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਅਸੀ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਅਨੁਸਾਰ (ਤੈਥੋਂ) ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ (ਤੈਨੂੰ ਵਿਸਾਰੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ), ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵੋ। (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ, ਚੁਫੇਰੇ ਹਰ ਪਾਸੇ (ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤ੍ਰ) ਭਟਕਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਥੱਕ ਕੇ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਆਏ ਹਾਂ।

(ਜਿਵੇਂ) ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਗਾਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, (ਜਿਵੇਂ) ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਖੇਤੀ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਫ਼ਸਲ ਨਹੀਂ ਪੱਕਦੀ, ਤੇ ਉਸ ਖੇਤੀ ਵਿਚੋਂ) ਧਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ (ਤਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਸੱਜਣ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਸੁਖ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। (ਸੁਖ ਮਿਲੇ ਭੀ ਕਿਵੇਂ ?) ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਪਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਆ ਨਾ ਵੱਸੇ, ਉਸ ਦੇ ਭਾ ਦੇ (ਵੱਸਦੇ) ਪਿੰਡ ਤੇ ਸ਼ਹਰ ਤਪਦੀ ਭੱਠੀ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਪਾਨਾਂ ਦੇ ਬੀੜੇ ਤੇ ਹੋਰ ਰਸ (ਆਪਣੇ) ਸਰੀਰ ਸਮੇਤ ਹੀ ਵਿਅਰਥ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ, (ਤਿਵੇਂ) ਮਾਲਕ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ (ਦੀ ਯਾਦ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਾਰੇ ਸੱਜਣ ਮਿੱਤਰ ਜਿੰਦ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹੋ ਢੁਕਦੇ ਹਨ।

(ਤਾਹੀਏਂ) ਨਾਨਕ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ!) ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਬਖ਼ਸ਼। ਹੇ ਹਰੀ! ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ (ਮੈਨੂੰ) ਜੋੜੀ ਰੱਖ, (ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ-ਪਰਨੇ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ) ਇਕ ਤੇਰਾ ਘਰ ਸਦਾ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।੧।

ਚੇਤਿ ਗੋਵਿੰਦੁ ਅਰਾਧੀਐ, ਹੋਵੈ ਅਨੰਦੁ ਘਣਾ ॥
ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਪਾਈਐ, ਰਸਨਾ ਨਾਮੁ ਭਣਾ ॥
ਜਿਨਿ ਪਾਇਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ, ਆਏ ਤਿਸਹਿ ਗਣਾ ॥
ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਜੀਵਣਾ, ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਜਣਾ ॥
ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿਆ, ਰਵਿਆ ਵਿਚਿ ਵਣਾ ॥
ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਈ, ਕਿਤੜਾ ਦੁਖੁ ਗਣਾ ॥
ਜਿਨੀ ਰਾਵਿਆ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ, ਤਿੰਨਾ ਭਾਗੁ ਮਣਾ ॥
ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕੰਉ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ, ਨਾਨਕ ਪਿਆਸ ਮਨਾ ॥
ਚੇਤਿ ਮਿਲਾਏ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ, ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਇ ਲਗਾ ॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਚੇਤਿ—ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ। ਘਣਾ—ਬਹੁਤ। ਮਿਲਿ—ਮਿਲ ਕੇ। ਰਸਨਾ—ਜੀਭ। ਭਣਾ—ਉਚਾਰਨ। ਜਿਨਿ—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ। ਤਿਸਹਿ—ਉਸੇ ਨੂੰ। ਆਏ ਗਣਾ—ਆਇਆ ਸਮਝੋ। ਜਣਾ—ਜਾਣੋ। ਮਹੀਅਲਿ—ਮਹੀ ਤਲਿ; ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਲ ਉਤੇ, ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ, ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ। ਮਣਾ—ਮਣਾ-ਮੂੰਹੀਂ, ਬਹੁਤ। ਕੰਉ—ਨੂੰ। ਮਨਾ—ਮਨਿ, ਮਨ ਵਿਚ। ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਇ—ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੈਰੀਂ। ਲਗਾ—ਲੱਗਾਂ, ਮੈਂ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ।

ਅਰਥ : ਚੇਤ ਵਿਚ (ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖਿੜੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਮਨ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਿਮਰੀਏ (ਤਾਂ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਬਹੁਤ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੀਭ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਦਾਤਿ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆ ਜਾਣੋ (ਉਸੇ ਦਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਸਮਝੋ) ਜਿਸ ਨੇ (ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ) ਆਪਣੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਕ ਖਿਨ-ਮਾਤ੍ਰ ਸਮਾ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਭੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਅਰਥ ਬੀਤਦੀ ਜਾਣੋ।

ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ, ਧਰਤੀ ਵਿਚ, ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ, ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਜੇ ਐਸਾ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾ ਵੱਸੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦਾ (ਮਾਨਸਕ) ਦੁੱਖ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। (ਪਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਉਸ (ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ) ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਦਾ ਮਨ (ਭੀ) ਹਰੀ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂਘਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਰੀ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕਰਾ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਾਂਗਾ।੨।

ਵੈਸਾਖਿ ਧੀਰਨਿ ਕਿਉ ਵਾਢੀਆ, ਜਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਛੋਹੁ ॥
ਹਰਿ ਸਾਜਨੁ ਪੁਰਖੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੈ, ਲਗੀ ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ ॥
ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਨ ਸੰਗਿ ਧਨਾ, ਹਰਿ ਅਵਿਨਾਸੀ ਓਹੁ ॥
ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ, ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥

ਇਕਸੁ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ, ਅਗੈ ਲਈਅਹਿ ਖੋਹਿ ॥
ਦਯੁ ਵਿਸਾਰਿ ਵਿਗੁਚਣਾ, ਪ੍ਰਭ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥
ਪ੍ਰੀਤਮ ਚਰਣੀ ਜੋ ਲਗੇ, ਤਿਨ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਸੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਕੀ ਪ੍ਰਭ ਬੇਨਤੀ, ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਹੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ॥
ਵੈਸਾਖੁ ਸੁਹਾਵਾ ਤਾਂ ਲਗੈ, ਜਾ ਸੰਤੁ ਭੇਟੈ ਹਰਿ ਸੋਇ ॥੩॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਵੈਸਾਖਿ—ਵੈਸਾਖ ਵਿਚ। ਕਿਉ ਧੀਰਨਿ—ਕਿਵੇਂ ਧੀਰਜ ਕਰਨ ? ਵਾਢੀਆ—ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਬਿਛੋਹੁ- ਵਿਛੋੜਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਛੋਹੁ—ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ। ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ—ਧੋਹ-ਰੂਪ ਮਾਇਆ, ਮਨ-ਮੋਹਣੀ ਮਾਇਆ। ਕਲਤ੍ਰ—ਇਸਤ੍ਰੀ। ਪਲਚਿ—ਫਸ ਕੇ, ਉਲਝ ਕੇ। ਸਗਲੀ—ਸਾਰੀ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ)। ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ—ਧੰਧੇ ਦਾ ਮੋਹ। ਖੋਹਿ ਲਈਅਹਿ—ਖੋਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਗੈ—ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ। ਦਯੁ—ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ। ਵਿਗੁਚਣਾ—ਖ਼ੁਆਰ ਹੋਈਦਾ ਹੈ। ਸੋਇ—ਸੋਭਾ। ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ—(ਪਰ੍ਯਾਪ੍ਤਿੰ—To One's heart's content) ਜਿਸ ਨਾਲ (ਮੇਰੇ) ਦਿਲ ਦੀ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਏ। ਸੰਤੁ ਹਰਿ- ਹਰੀ-ਸੰਤ। ਭੇਟੈ—ਮਿਲ ਪਏ।

ਅਰਥ : (ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਹਰੇਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਰਦ ਵਾਸਤੇ ਰੀਝਾਂ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ) ਵੈਸਾਖ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਕਿਵੇਂ ਖਲੋਵੇ ਜੋ ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ (ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ) ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਕਿਵੇਂ ਆਵੇ ਜਿਸ ਨੂੰ) ਸਜਣ-ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਮਨਮੋਹਣੀ ਮਾਇਆ ਚੰਬੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ?

ਨਾ ਪੁੱਤਰ, ਨਾ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਨਾ ਧਨ, ਕੋਈ ਭੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਭਦਾ, ਇਕ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਅਸਲ ਸਾਥੀ ਹੈ। ਨਾਸਵੰਤ ਧੰਧੇ ਦਾ ਮੋਹ (ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਹੀ) ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਫਸ ਕੇ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਹੀ (ਆਤਮਕ ਮੌਤੇ) ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਕਰਮ ਇਥੇ ਕਰੀਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੋਹ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ, ਉਹ ਉੱਚੇ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੇ)।

ਪਿਆਰ-ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਖ਼ੁਆਰੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ

ਬਿਨਾ ਜਿੰਦ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ (ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ) ਭਲੀ ਸੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! (ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ) ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਦਿਲ-ਰੱਜਵਾਂ ਮਿਲਾਪ ਨਸੀਬ ਹੋਵੇ। (ਰੁੱਤ ਫਿਰਨ ਨਾਲ ਚੁਫੇਰੇ ਬਨਸਪਤੀ ਪਈ ਸੁਹਾਵਣੀ ਹੋ ਜਾਏ, ਪਰ) ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਵੈਸਾਖ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸੋਹਣਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਹਰੀ-ਸੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਏ।੩।

ਹਰਿ ਜੇਠਿ ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ, ਜਿਸੁ ਅਗੈ ਸਭਿ ਨਿਵੰਨਿ ॥
ਹਰਿ ਸਜਣ ਦਾਵਣਿ ਲਗਿਆ, ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਈ ਬੰਨਿ ॥
ਮਾਣਕ ਮੋਤੀ ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ, ਉਨ ਲਗੈ ਨਾਹੀ ਸੰਨਿ ॥
ਰੰਗ ਸਭੇ ਨਾਰਾਇਣੈ, ਜੇਤੇ ਮਨਿ ਭਾਵੰਨਿ ॥
ਜੋ ਹਰਿ ਲੋੜੇ ਸੋ ਕਰੇ, ਸੋਈ ਜੀਅ ਕਰੰਨਿ ॥
ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ, ਸੇਈ ਕਹੀਅਹਿ ਧੰਨਿ ॥
ਆਪਣ ਲੀਆ ਜੇ ਮਿਲੈ, ਵਿਛੁੜਿ ਕਿਉ ਰੋਵੰਨਿ ॥
ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਪਰਾਪਤੇ, ਨਾਨਕ ਰੰਗ ਮਾਣੰਨਿ ॥
ਹਰਿ ਜੇਠੁ ਰੰਗੀਲਾ ਤਿਸੁ ਧਣੀ, ਜਿਸ ਕੈ ਭਾਗੁ ਮਥੰਨਿ ॥੪॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਜੇਠਿ—ਜੇਠ ਵਿਚ। ਹਰਿ ਜੁੜੰਦਾ ਲੋੜੀਐ—ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਭਿ—ਸਾਰੇ ਜੀਵ। ਨਿਵੰਨਿ—ਨਿਊਂਦੇ ਹਨ। ਸਜਣ ਦਾਵਣਿ—ਸੱਜਣ ਦੇ ਦਾਮਨ ਵਿਚ, ਪੱਲੇ ਵਿਚ। ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਈ ਬੰਨਿ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਕਿਸੇ ਜਮ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਗੇ ਲਾ ਲਏ। ਰੰਗ ਜੇਤੇ—ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਰੰਗ ਹਨ। ਨਾਰਾਇਣੈ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ। ਭਾਵੰਨਿ—ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਕਰੰਨਿ—ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭਿ—ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ। ਕਹੀਅਹਿ—ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਛੁੜਿ—ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ। ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ—ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਾਥ। ਤਿਸੁ—ਉਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੂੰ। ਜਿਸ ਕੈ ਮਥੰਨਿ—ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ।

ਅਰਥ : ਜਿਸ ਹਰੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਸਿਰ ਨਿਵਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਠ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਹਰੀ-ਸਜਣ ਦੇ

ਲੜ ਲੱਗੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ (ਜਮ-ਆਦਿਕ) ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਏ (ਭਾਵ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਿਆਂ ਜਮਾਂ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ)। (ਲੋਕ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਆਦਿਕ ਕੀਮਤੀ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੌੜ-ਭਜ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸ ਧਨ ਦੇ ਚੋਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਭੀ ਤੌਖਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਆਦਿਕ ਐਸਾ ਕੀਮਤੀ ਧਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੁਰਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਕੌਤਕ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ (ਨਾਮ-ਧਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। (ਇਹ ਭੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜੀਵ ਉਹੀ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ (ਆਪਣੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦਾਤਿ ਦੇ ਕੇ) ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। (ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ) ਜੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਜੀਵ ਉਸ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜ ਕੇ ਦੁਖੀ ਕਿਉਂ ਹੋਣ ? ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਅਨੰਦ (ਉਹੀ ਬੰਦੇ) ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਾਥ ਮਿਲ ਜਾਏ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਭਾਗ ਜਾਗੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਠ-ਮਹੀਨਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਾਲਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।੪।

ਆਸਾੜੁ ਤਪੰਦਾ ਤਿਸੁ ਲਗੈ, ਹਰਿ ਨਾਹੁ ਨ ਜਿੰਨਾ ਪਾਸਿ ॥
ਜਗ ਜੀਵਨ ਪੁਰਖੁ ਤਿਆਗਿ ਕੈ, ਮਾਣਸ ਸੰਦੀ ਆਸ ॥
ਦੁਯੈ ਭਾਇ ਵਿਗੁਚੀਐ, ਗਲਿ ਪਈਸੁ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ ॥
ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਮਥੈ ਜੋ ਲਿਖਿਆਸੁ ॥
ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਣੀ ਪਛੁਤਾਣੀ, ਉਠਿ ਚਲੀ ਗਈ ਨਿਰਾਸ ॥
ਜਿਨ ਕੌ ਸਾਧੂ ਭੇਟੀਐ, ਸੋ ਦਰਗਹ ਹੋਇ ਖਲਾਸੁ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਆਪਣੀ, ਤੇਰੇ ਦਰਸਨ ਹੋਇ ਪਿਆਸ ॥
ਪ੍ਰਭ ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਦੂਜਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਨਾਨਕ ਕੀ ਅਰਦਾਸਿ ॥
ਆਸਾੜੁ ਸੁਹੰਦਾ ਤਿਸੁ ਲਗੈ,
ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਹਰਿ ਚਰਣ ਨਿਵਾਸ ॥੫॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਨਾਹੁ—ਖਸਮ। ਜਗ ਜੀਵਨ ਪੁਰਖੁ—ਜਗਤ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਪ੍ਰਭੂ। ਮੰਦੀ—ਦੀ। ਦੂਜੈ ਭਾਇ—(ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ) ਦੂਜੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਵਿਗੁਚੀਐ—ਖ਼ੁਆਰ ਹੋਈਦਾ ਹੈ। ਗਲਿ—ਗਲ ਵਿਚ। ਲੁਣੈ—ਵੱਢਦਾ ਹੈ। ਮਥੈ—ਮੱਥੇ ਉਤੇ। ਰੈਣਿ—ਰਾਤ, ਉਮਰ। ਕੌ—ਨੂੰ। ਭੇਟੀਐ—ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਸ—ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਵਾਲੀ। ਸਾਧੂ—ਗੁਰੂ। ਖਲਾਸੁ—ਸੁਰਖ਼ਰੂ, ਆਦਰ-ਜੋਗ। ਪ੍ਰਭ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਹੋਇ—ਬਣੀ ਰਹੇ। ਜਿਸੁ ਮਨਿ—ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ।

ਅਰਥ : ਹਾੜ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਉਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਤਪਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, (ਉਹ ਬੰਦੇ ਹਾੜ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਾਂਗ ਤਪਦੇ-ਕਲਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਹੀਂ ਵੱਸਦਾ, ਜਿਹੜੇ ਜਗਤ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦਾ ਆਸਰਾ) ਛੱਡ ਕੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

(ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਿਹਾਂ ਖ਼ੁਆਰ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, (ਜੋ ਭੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਹਾਰਾ ਤੱਕਦਾ ਹੈ) ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਜਮ ਦੀ ਫਾਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ (ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਦਾ ਸਹਿਮ ਵਿਚ ਬੀਤਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੀ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ) ਮਨੁੱਖ ਜੇਹਾ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਹੈ (ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜਾ ਲੇਖ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਉਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਜਗਜੀਵਨ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਨ ਵਾਲੀ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ) ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਛਤਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜਗਤ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਆਦਰ ਮਾਣ ਪਾਂਦੇ ਹਨ)।

ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! (ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ) ਨਾਨਕ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ—ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰ, (ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ) ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਬਣੀ ਰਹੇ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੈਥੋਂ ਬਿਨਾ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਸਰਾ ਪਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਬਣਿਆ ਰਹੇ, ਉਸ ਨੂੰ (ਤਪਦਾ) ਹਾੜ (ਭੀ) ਸੁਹਾਵਣਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੁਖ-ਕਲੇਸ਼ ਭੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ)।੫।

ਸਾਵਣਿ ਸਰਸੀ ਕਾਮਣੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਉ ਪਿਆਰੁ ॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਤਾ ਸਚ ਰੰਗਿ, ਇਕੋ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ॥
ਬਿਖਿਆ ਰੰਗ ਕੂੜਾਵਿਆ, ਦਿਸਨਿ ਸਭੇ ਛਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੂੰਦ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਪੀਵਣਹਾਰੁ ॥
ਵਣੁ ਤਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ, ਸੰਮ੍ਰਥ ਪੁਰਖੁ ਅਪਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਨੋ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ, ਕਰਮਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥
ਜਿਨੀ ਸਖੀਏ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ, ਹੰਉ ਤਿਨ ਕੈ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰ ॥
ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜੀ ਮਇਆ ਕਰਿ, ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰੁ ॥
ਸਾਵਣੁ ਤਿਨਾ ਸੁਹਾਗਣੀ, ਜਿਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਰਿ ਹਾਰੁ ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਸਾਵਣਿ—ਸਾਵਣ ਵਿਚ। ਸਰਸੀ—ਸ-ਰਸੀ, ਰਸ ਵਾਲੀ, ਹਰਿਆਵਲੀ। ਕਾਮਣੀ—ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ਸਚ ਰੰਗਿ—ਸੱਚੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਅਧਾਰੁ—ਆਸਰਾ। ਬਿਖਿਆ ਰੰਗ—ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗ। ਦਿਸਨਿ—ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। ਛਾਰੁ—ਸੁਆਹ। ਸਾਧੂ—ਗੁਰੂ। ਪੀਵਣਹਾਰੁ—ਪੀਣ ਜੋਗਾ। ਤਿਣੁ—ਘਾਹ। ਮਉਲਿਆ—ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ। ਕਰਮਿ—ਮਿਹਰ ਨਾਲ। ਮਇਆ—ਦਇਆ। ਸਬਦਿ—ਸਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ। ਉਰਿ—ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ।

ਅਰਥ : (ਜਿਵੇਂ ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਨਾਲ ਬਨਸਪਤੀ ਹਰਿਆਵਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਉਹ) ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਹਰਿਆਵਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, (ਭਾਵ, ਉਸ ਜੀਵ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਖਿੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ) ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ, ਉਸ ਦਾ ਤਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ (ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ) ਆਸਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਾਸਵੰਤ ਕੌਤਕ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੁਆਹ (ਨਿਕੰਮੇ) ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। (ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਵਰਖਾ ਦੀ ਬੂੰਦ ਸੋਹਣੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ) ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਬੂੰਦ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਪੀਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਹੈ)।

ਜਿਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਜਗਤ (ਬਨਸਪਤੀ ਆਦਿ) ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਹੈ, ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭੀ ਤਾਂਘਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਹਾਂ, ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਤੇ ਆਖ—) ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰ; ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰਾਹੀਂ (ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ) ਸਵਾਰਨ ਜੋਗਾ ਹੈਂ।

ਸਾਵਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ (ਜੀਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਵਾਸਤੇ (ਖੇੜਾ ਤੇ ਠੰਢ ਲਿਆਣ ਵਾਲਾ) ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ (-ਰੂਪ ਗਲ) ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ (-ਰੂਪ) ਹਾਰ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।੬।

ਭਾਦੁਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀਆ, ਦੂਜੈ ਲਗਾ ਹੇਤੁ॥
ਲਖ ਸੀਗਾਰ ਬਣਾਇਆ, ਕਾਰਜਿ ਨਾਹੀ ਕੇਤੁ॥
ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਦੇਹ ਬਿਨਸਸੀ, ਤਿਤੁ ਵੇਲੈ ਕਹਸਨਿ ਪ੍ਰੇਤੁ॥
ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਨਿ ਦੂਤ ਜਮ, ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਨੀ ਭੇਤੁ॥
ਛਡਿ ਖੜੋਤੇ ਖਿਨੈ ਮਾਹਿ, ਜਿਨ ਸਿਉ ਲਗਾ ਹੇਤੁ॥
ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੇ, ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਆ ਸੇਤੁ॥
ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ, ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ॥
ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਗਤੀ, ਚਰਣ ਬੋਹਿਥ ਪ੍ਰਭ ਦੇਤੁ॥
ਸੇ ਭਾਦੁਇ ਨਰਕ ਨ ਪਾਈਅਹਿ,
ਗੁਰੁ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਤੁ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਭਾਦੁਇ—ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ। ਭਰਮਿ—ਭਟਕਣਾ ਵਿਚ। ਭੁਲਾਣੀਆ—ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੇਤੁ—ਹਿਤੁ, ਪਿਆਰ। ਕੇਤੁ ਕਾਰਜਿ—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ। ਜਿਤੁ—ਜਿਸ ਵਿਚ। ਦਿਨਿ—ਦਿਨ ਵਿਚ। ਦੇਹ—ਸਰੀਰ। ਕਹਸਨਿ—ਆਖਣਗੇ। ਬਿਨਸਸੀ—ਬਿਨਸੇਗੀ। ਪ੍ਰੇਤੁ—ਗੁਜ਼ਰ ਚੁਕਿਆ, ਅਪਵਿੱਤਰ। ਪਕੜਿ—ਫੜ ਕੇ। ਨ ਦੇਨੀ—ਨ ਦੇਨਿ, ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ।

ਸਿਆਹਹੁ—ਕਾਲੇ (ਰੰਗ) ਤੋਂ। ਸੇਤੁ—ਚਿੱਟਾ। ਕਪੇ—ਕੱਪੀਦਾ ਹੈ। ਲੁਣੈ—ਵੱਢਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੁ—ਪੈਲੀ। ਸੰਦੜਾ—ਦਾ। ਬੋਹਿਥ—ਜਹਾਜ਼। ਨ ਪਾਇਅਹਿ—ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਹੇਤੁ—ਹਿਤੂ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

ਅਰਥ : (ਜਿਵੇਂ) ਭਾਦਰੋਂ (ਦੇ ਤ੍ਰਾਟਕੇ ਤੇ ਘੁੰਮੇ) ਵਿਚ (ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ) ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭਟਕਣਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਲੱਖਾਂ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਨਾਸ ਹੋਵੇਗਾ (ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਮਰ ਜਾਇਗਾ) ਉਸ ਵੇਲੇ (ਸਾਰੇ ਸਾਕ-ਅੰਗ) ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਥ ਅਪਵਿੱਤਰ ਪਈ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਬਾਹਰ ਲੈ ਚਲੋ)। ਜਮਦੂਤ (ਜਿੰਦ ਨੂੰ) ਫੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ (ਇਹ) ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ (ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਚੱਲੇ ਹਾਂ)। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ (ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੜਾ) ਪਿਆਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

(ਮੌਤ ਆਈ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ) ਬੜਾ ਪਛਤਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਘਬਰਾਹਟ ਨਾਲ ਇਕ ਰੰਗ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਇਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ਇਹ ਸਰੀਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖੇਤ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਵਿਚ ਬੀਜਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਫ਼ਸਲ ਵੱਢਦਾ ਹੈ (ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ਤੇ ਹਿਤੂ ਗੁਰੂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ, (ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ) ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ-ਰੂਪ ਜਹਾਜ਼ (ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾ) ਦੇਂਦਾ ਹੈ।੭।

ਅਸੁਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਉਮਾਹੜਾ, ਕਿਉ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਜਾਇ ॥
ਮਨਿ ਤਨਿ ਪਿਆਸ ਦਰਸਨ ਘਣੀ, ਕੋਈ ਆਣਿ ਮਿਲਾਵੈ ਮਾਇ ॥
ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ, ਹਉ ਤਿਨ ਕੈ ਲਾਗਾ ਪਾਇ ॥
ਵਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ, ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥

ਜਿੰਨ੍ਹੀ ਚਾਖਿਆ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸੁ, ਸੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਰਹੇ ਆਘਾਇ ॥
ਆਪੁ ਤਿਆਗਿ ਬਿਨਤੀ ਕਰਹਿ, ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭੂ ਲੜਿ ਲਾਇ ॥
ਜੋ ਹਰਿ ਕੰਤਿ ਮਿਲਾਈਆ, ਸਿ ਵਿਛੁੜਿ ਕਤਹਿ ਨ ਜਾਇ ॥
ਪ੍ਰਭ ਵਿਣੁ ਦੂਜਾ ਕੋ ਨਹੀ, ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸਰਣਾਇ ॥
ਅਸੂ ਸੁਖੀ ਵਸੰਦੀਆ, ਜਿਨਾ ਮਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਅਸੁਨਿ—ਅੱਸੂ ਵਿਚ। ਉਮਾਹੜਾ—ਉਛਾਲਾ। ਜਾਇ—ਜਾਂ ਕੇ। ਕਿਉ—ਕਿਵੇਂ ? ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਮਨਿ—ਮਨ ਵਿਚ। ਤਨਿ—ਸਰੀਰ ਵਿਚ। ਘਣੀ—ਬਹੁਤ। ਆਣਿ—ਲਿਆ ਕੇ। ਮਾਇ—ਹੇ ਮਾਂ। ਹਉ—ਮੈਂ। ਤਿਨ ਕੈ ਪਾਇ—ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀਂ। ਜਾਇ—ਥਾਂ। ਰਸੁ—ਸੁਆਦ, ਅਨੰਦ। ਰਹੇ ਆਘਾਇ—ਰੱਜ ਗਏ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਆਪੁ—ਆਪਾ-ਭਾਵ ! ਲੜਿ—ਲੜ ਵਿਚ, ਪੱਲੇ। ਕੰਤਿ—ਕੰਤ ਨੇ। ਕਤਹਿ—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ। ਮਇਆ—ਮਿਹਰ।

ਅਰਥ : ਹੇ ਮਾਂ ! (ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਘੁੰਮੇ ਤੇ ਤ੍ਰਾਟਕੇ ਲੰਘਣ ਪਿਛੋਂ) ਅੱਸੂ (ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ) ਰੁੱਤ ਵਿਚ (ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੇ) ਪਿਆਰ ਦਾ ਉਛਾਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਮਨ ਤੜਪਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਤਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬੜੀ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, (ਚਿੱਤ ਲੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਕੋਈ (ਉਸ ਪਤੀ ਨੂੰ) ਲਿਆ ਕੇ ਮੇਲ ਕਰਾ ਦੇਵੇ। (ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿ) ਸੰਤ ਜਨ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗੀ ਹਾਂ। (ਹੇ ਮਾਂ!) ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ, (ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਦੀ) ਹੋਰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਵਡ-ਭਾਗੀਆਂ) ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੁਆਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਚੱਖ ਲਿਆ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੁਆਦ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ) ਉਹ ਰੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਆਪਾ-ਭਾਵ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਸਦਾ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲਾਈ ਰੱਖ।

ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਖਸਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ (ਉਸ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚੋਂ) ਵਿਛੁੜ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, (ਕਿਉਂਕਿ)

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ ਵਾਸਤੇ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਨ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਸੂ (ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਰੁੱਤ) ਵਿਚ ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।੮।

ਕਤਿਕਿ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ, ਦੋਸੁ ਨ ਕਾਹੂ ਜੋਗੁ॥
ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ, ਵਿਆਪਨਿ੍ ਸਭੇ ਰੋਗ॥
ਵੇਮੁਖ ਹੋਏ ਰਾਮ ਤੇ, ਲਗਨਿ੍ ਜਨਮ ਵਿਜੋਗ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਉੜੇ ਹੋਇ ਗਏ, ਜਿਤੜੇ ਮਾਇਆ ਭੋਗ॥
ਵਿਚੁ ਨ ਕੋਈ ਕਰਿ ਸਕੈ, ਕਿਸ ਥੈ ਰੋਵਹਿ ਰੋਜ॥
ਕੀਤਾ ਕਿਛੂ ਨ ਹੋਵਈ, ਲਿਖਿਆ ਧੁਰਿ ਸੰਜੋਗ॥
ਵਡਭਾਗੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲੈ, ਤਾਂ ਉਤਰਹਿ ਸਭਿ ਬਿਓਗ॥
ਨਾਨਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਰਾਖਿ ਲੇਹਿ, ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦੀ ਮੋਚ॥
ਕਤਿਕਿ ਹੋਵੈ ਸਾਧ ਸੰਗੁ, ਬਿਨਸਹਿ ਸਭੇ ਸੋਚ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਕਤਿਕਿ—ਕੱਤਕ (ਦੀ ਠੰਢੀ ਬਹਾਰ) ਵਿਚ। ਕਾਹੂ ਜੋਗੁ—ਕਿਸੇ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੱਥੇ। ਵਿਆਪਨਿ੍—ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਮ ਤੇ—ਰੱਬ ਤੋਂ। ਲਗਨਿ੍—ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਨਮ ਵਿਜੋਗ—ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ, ਲੰਮੇ ਵਿਛੋੜੇ। ਮਾਇਆ ਭੋਗ—ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਐਸ਼। ਵਿਚੁ—ਵਿਚੋਲਾ-ਪਨ। ਕਿਸ ਥੈ—(ਹੋਰ) ਕਿਸ ਕੋਲ ? ਰੋਜ—ਨਿਤ, ਹਰ ਰੋਜ਼। ਕੀਤਾ—ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ। ਧੁਰਿ—ਧੁਰ ਤੋਂ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ। ਸਭਿ—ਸਾਰੇ। ਬਿਓਗ—ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁੱਖ। ਕਉ—ਨੂੰ। ਪ੍ਰਭ—ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਬੰਦੀ ਮੋਚ—ਹੇ ਕੈਦ ਤੋਂ ਛੁਡਾਣ ਵਾਲੇ! ਬਿਨਸਹਿ—ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋਚ—ਫ਼ਿਕਰ।

ਅਰਥ : ਕੱਤਕ (ਦੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਰੁੱਤ) ਵਿਚ (ਭੀ ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ) ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ (ਦੀ ਯਾਦ) ਤੋਂ ਖੁੰਝਿਆਂ (ਦੁਨੀਆ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਇਸ ਜਨਮ)

ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਦੀ ਯਾਦ) ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜੀ ਰੱਖਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਫਿਰ) ਲੰਮੇ ਵਿਛੋੜੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ (ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਭੀ) ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, (ਉਸ ਦੁਖੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ) ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਭੀ ਨਿੱਤ ਰੋਣੇ ਰੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, (ਕਿਉਂਕਿ ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਹੈ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ) ਕੋਈ ਵਿਚੋਲਾ-ਪਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਦੁਖੀ ਜੀਵ ਦੀ ਆਪਣੀ) ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, (ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਧੁਰੋਂ ਹੀ ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਬਿਧ ਆ ਬਣਦੀ ਹੈ। (ਹਾਂ !) ਜੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ (ਆਪ) ਆ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਵਿਛੋੜੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(ਨਾਨਕ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ) ਹੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕ ! ਨਾਨਕ ਨੂੰ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ) ਬਚਾ ਲੈ।

ਕੱਤਕ (ਦੀ ਸੁਆਦਲੀ ਰੁੱਤ) ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ (ਵਿਛੋੜੇ ਵਾਲੇ) ਸਾਰੇ ਚਿੰਤਾ-ਝੋਰੇ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।੯।

ਮੰਘਿਰਿ ਮਾਹਿ ਸੁਹੰਦੀਆ, ਹਰਿ ਪਿਰ ਸੰਗਿ ਬੈਠੜੀਆਹ ॥
ਤਿਨ੍ ਕੀ ਸੋਭਾ ਕਿਆ ਗਣੀ, ਜਿ ਸਾਹਿਬਿ ਮੇਲੜੀਆਹ ॥
ਤਨੁ ਮਨੁ ਮਉਲਿਆ ਰਾਮ ਸਿਉ, ਸੰਗਿ ਸਾਧ ਸਹੇਲੜੀਆਹ ॥
ਸਾਧ ਜਨਾ ਤੇ ਬਾਹਰੀ, ਸੇ ਰਹਨਿ ਇਕੇਲੜੀਆਹ ॥
ਤਿਨ੍ ਦੁਖੁ ਨ ਕਬਹੂ ਉਤਰੈ, ਸੇ ਜਮ ਕੈ ਵਸਿ ਪੜੀਆਹ ॥
ਜਿਨੀ ਰਾਵਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ, ਸੇ ਦਿਸਨਿ ਨਿਤ ਖੜੀਆਹ ॥
ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ ਹਰਿ, ਕੰਠਿ ਤਿਨਾ ਜੜੀਆਹ ॥
ਨਾਨਕੁ ਬਾਂਛੈ ਧੂੜਿ ਤਿਨ੍, ਪ੍ਰਭ ਸਰਣੀ ਦਰਿ ਪੜੀਆਹ ॥
ਮੰਘਿਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਆਰਾਧਣਾ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੜੀਆਹ ॥੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਮੰਘਿਰਿ—ਮੱਘਰ ਵਿਚ। ਮਾਹਿ—ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ। ਪਿਰ ਸੰਗਿ—ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ। ਕਿਆ ਗਣੀ—ਮੈਂ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ? ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਿ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ। ਸਾਹਿਬਿ—ਸਾਹਿਬ ਨੇ। ਰਾਮ ਸਿਉ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ। ਸਾਧ ਸਹੇਲੜੀਆਹ ਸੰਗਿ—ਸਤ-ਸੰਗੀਆਂ ਨਾਲ। ਬਾਹਰੀ—ਬਿਨਾ।

ਤੇ—ਤੋਂ। ਦਿਸਨਿ—ਦਿੱਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੜੀਆਹ—ਸਾਵਧਾਨ, ਸੁਚੇਤ। ਕੰਠਿ—ਗਲ ਵਿਚ (ਭਾਵ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ)। ਬਾਂਛੈ—ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਦਰਿ—ਦਰ ਉਤੇ। ਬਹੁੜਿ—ਮੁੜ, ਫਿਰ।

ਅਰਥ : ਮੱਘਰ (ਦੇ ਠੰਢੇ-ਮਿੱਠੇ) ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਤ-ਸੰਗੀ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਲ (ਚਿੱਤ ਜੋੜ ਕੇ) ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸਦਾ ਖਿੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਤਸੰਗੀਆਂ (ਦੀ ਸੰਗਤਿ) ਤੋਂ ਵਾਂਝੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਇਕੱਲੀਆਂ (ਛੁੱਟੜ) ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਸੜੇ ਹੋਏ ਤਿਲਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਨਿਖਸਮਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਕੱਲੀ ਨਿਖਸਮੀ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਮਾਦਿਕ ਕਈ ਵੈਰੀ ਆ ਕੇ ਘੇਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ) ਉਹਨਾਂ ਦਾ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ) ਦੁੱਖ ਕਦੇ ਲਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਾਥ ਮਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਹ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵਲੋਂ) ਸਦਾ ਸੁਚੇਤ ਦਿੱਸਦੀਆਂ ਹਨ। (ਵਿਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਚੋਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਨੁਵਾਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਰ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੱਘਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮੁੜ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੇੜ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ।੧੦।

ਪੋਖਿ ਤੁਖਾਰੁ ਨ ਵਿਆਪਈ, ਕੰਠਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਨਾਹੁ ॥
ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ, ਦਰਸਨਿ ਲਗੜਾ ਸਾਹੁ ॥
ਓਟ ਗੋਵਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ, ਸੇਵਾ ਸੁਆਮੀ ਲਾਹੁ ॥
ਬਿਖਿਆ ਪੋਹਿ ਨ ਸਕਈ, ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਗੁਣ ਗਾਹੁ ॥

ਜਹ ਤੇ ਉਪਜੀ ਤਹ ਮਿਲੀ, ਸਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਮਾਹੁ ॥
ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੀਨੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਵਿਛੁੜੀਆਹੁ ॥
ਬਾਰਿ ਜਾਉ ਲਖ ਬੇਰੀਆ, ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਅਗਮ ਅਗਾਹੁ ॥
ਸਰਮ ਪਈ ਨਾਰਾਇਣੈ, ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਪਈਆਹੁ ॥
ਪੋਖੁ ਸੁੋਹੰਦਾ ਸਰਬ ਸੁਖ, ਜਿਸੁ ਬਖਸੇ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ॥੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਪੋਖਿ—ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ। ਤੁਖਾਰੁ—ਕੱਕਰ, ਕੋਰਾ। ਨ ਵਿਆਪਈ—ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ। ਕੰਠਿ—ਗਲ ਵਿਚ, ਗਲ ਨਾਲ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ)। ਨਾਹੁ—ਨਾਥ, ਖਸਮ, ਪਤੀ। ਬੇਧਿਆ—ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ—ਚਰਨ-ਅਰਬਿੰਦ, ਚਰਨ ਕਮਲ। ਦਰਸਨਿ—ਦੀਦਾਰ ਵਿਚ। ਸਾਹੁ—ਇਕ ਇਕ ਸਾਹ, ਬ੍ਰਿਤੀ। ਲਾਹੁ—ਲਾਭ। ਬਿਖਿਆ—ਮਾਇਆ। ਸਾਧੂ—ਗੁਰੂ। ਗੁਣ ਗਾਹੁ—ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ, ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ। ਜਹ ਤੇ—ਜਿਸ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ। ਸਮਾਹੁ—ਲਿਵ। ਕਰੁ—ਹੱਥ। ਗਹਿ—ਫੜ ਕੇ। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ—ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨੇ। ਬਾਰਿ ਜਾਉ—ਮੈਂ ਵਾਰਨੇ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਬੇਰੀਆ—ਵਾਰੀ। ਅਗਮ—ਅਪਹੁੰਚ। ਅਗਾਹੁ—ਅਗਾਧ, ਡੂੰਘੇ ਜਿਗਰੇ ਵਾਲਾ। ਸਰਮ—ਲਾਜ। ਸਰਮ ਪਈ—ਇੱਜ਼ਤ ਰਖਣੀ ਪਈ। ਦਰਿ—ਦਰ ਉੱਤੇ। ਸੁੋਹੰਦਾ—[ਅਸਲ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਸੋਹੰਦਾ' ਹੈ, ਪਾਠ 'ਸੁਹੰਦਾ' ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ 'ਸ' ਦੇ ਨਾਲ (ੋ) ਅਤੇ (ੁ) ਦੋਵੇਂ ਲਗਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ।] ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ : ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਗਲ ਨਾਲ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਕਰ (ਮਨ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ, ਕੋਰਾਪਨ) ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, (ਕਿਉਂਕਿ) ਉਸ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿੱਝਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਲਾਭ ਖੱਟਿਆ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਪੋਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਲਾਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਉਹ ਜੁੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਲਿਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ

ਨੇ (ਉਸ ਦਾ) ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ (ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ) ਜੋੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੁੜ (ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ) ਵਿਛੜਦੀ ਨਹੀਂ। (ਪਰ) ਉਹ ਸੱਜਣ-ਪ੍ਰਭੂ ਬੜਾ ਅਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਲਖ ਲਖ ਵਾਰੀ ਕੁਰਬਾਨ ਹਾਂ! ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਉਹ ਬੜਾ ਦਿਆਲ ਹੈ) ਦਰ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖਣੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਹ ਬੇਪਰਵਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੋਹ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।੧੧।

ਮਾਘਿ ਮਜਨੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂਆ, ਧੂੜੀ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨੁ ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਸੁਣਿ, ਸਭਨਾ ਨੋ ਕਰਿ ਦਾਨੁ ॥
ਜਨਮ ਕਰਮ ਮਲੁ ਉਤਰੈ, ਮਨ ਤੇ ਜਾਇ ਗੁਮਾਨੁ ॥
ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ, ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਸੁਆਨੁ ॥
ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ, ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ ॥
ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ, ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ ॥
ਜਿਸ ਨੋ ਦੇਵੈ ਦਇਆ ਕਰਿ, ਸੋਈ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਨੁ ॥
ਜਿਨਾ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ, ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਨੁ ॥
ਮਾਘਿ ਸੁਚੇ ਸੇ ਕਾਂਢੀਅਹਿ, ਜਿਨ ਪੂਰਾ ਗੁਰੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ ॥੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਮਾਘ—ਮਾਘ ਨਖਿਅਤ੍ਰ ਵਾਲੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦਾ ਮਹੀਨਾ। ਮਾਘਿ—ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ। [ਨੋਟ: ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬੜਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਹਿੰਦੂ ਸੱਜਣ ਮਾਘੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਯਾਗ ਤੀਰਥ 'ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਪੁੰਨ-ਕਰਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ]। ਮਜਨੁ—ਚੁੱਭੀ। ਦਾਨੁ—ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਨ। ਜਨਮ ਕਰਮ ਮਲੁ—ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ। ਗੁਮਾਨੁ—ਅਹੰਕਾਰ। ਕਾਮਿ—ਕਾਮ ਵਿਚ। ਕਰੋਧਿ—ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ। ਮੋਹੀਐ—ਠੱਗੇ ਜਾਈਦਾ। ਸੁਆਨੁ—ਕੁੱਤਾ। ਮਾਰਗਿ—ਰਸਤੇ ਉਤੇ। ਉਸਤਤਿ—ਸੋਭਾ। ਅਠਸਠਿ—ਅਠਾਹਠ। ਪਰਵਾਨੁ—ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ (ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ)। ਕਰਿ—ਕਰ ਕੇ। ਸੁਜਾਨੁ—ਸਿਆਣਾ। ਕਾਂਢੀਅਹਿ—ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ : ਮਾਘ ਵਿਚ (ਮਾਘੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲੋਕ ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਦਿਕ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਪੁੰਨ-ਕਰਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤੂੰ ਹੇ ਭਾਈ!) ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ (ਬੈਠ, ਇਹੀ ਹੈ, ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ) ਇਸ਼ਨਾਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ (ਨਿਮ੍ਰਤਾ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰ, ਉਥੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਸੁਣ, ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਵੰਡ, (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ (ਤੇਰੇ ਮਨ ਤੋਂ) ਲਹਿ ਜਾਏਗੀ, ਤੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਅਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

(ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਨਾਲ) ਕਾਮ ਵਿਚ, ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸੀਦਾ, ਲੋਭ-ਕੁੱਤਾ ਭੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਲੋਭ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਮਨੁੱਖ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਦਰ ਦਰ 'ਤੇ ਭਟਕਦਾ ਹੈ)। ਇਸ ਸੱਚੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੁਰਿਆਂ ਜਗਤ ਭੀ ਸੋਭਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸਾਰੇ ਪੁੰਨ-ਕਰਮ, ਜੀਵਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨੀ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੋਈ ਹੈ (ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ (ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤਿ) ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਾਲਾ) ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਆਖ—) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਹਾਂ। ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਸੁੱਚੇ ਬੰਦੇ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਇਆਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤਿ ਦੇਂਦਾ ਹੈ)।੧੨।

ਫਲਗੁਣਿ ਅਨੰਦ ਉਪਾਰਜਨਾ, ਹਰਿ ਸਜਣ ਪ੍ਰਗਟੇ ਆਇ ॥
ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਰਾਮ ਕੇ, ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਦੀਆ ਮਿਲਾਇ ॥
ਸੇਜ ਸੁਹਾਵੀ, ਸਰਬ ਸੁਖ, ਹੁਣਿ ਦੁਖਾ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥
ਇਛ ਪੁੰਨੀ ਵਡਭਾਗਣੀ, ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
ਮਿਲਿ ਸਹੀਆ ਮੰਗਲੁ ਗਾਵਹੀ, ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਅਲਾਇ ॥
ਹਰਿ ਜੇਹਾ ਅਵਰੁ ਨ ਦਿਸਈ, ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਲਵੈ ਨ ਲਾਇ ॥

ਹਲਤੁ ਪਲਤੁ ਸਵਾਰਿਓਨੁ, ਨਿਹਚਲ ਦਿਤੀਅਨੁ ਜਾਇ ॥
ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਰਖਿਅਨੁ, ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੈ ਧਾਇ ॥
ਜਿਹਵਾ ਏਕ, ਅਨੇਕ ਗੁਣ, ਤਰੇ ਨਾਨਕ ਚਰਣੀ ਪਾਇ ॥
ਫਲਗੁਣਿ ਨਿਤ ਸਲਾਹੀਐ, ਜਿਸ ਨੋ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ ॥੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਫਲਗੁਣਿ—ਫੱਗਣ (ਮਹੀਨੇ) ਵਿਚ। ਉਪਾਰਜਨਾ—ਉਪਜ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼। ਰਾਮ ਕੇ ਸਹਾਈ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਸੇਜ—ਹਿਰਦਾ। ਜਾਇ—ਥਾਂ। ਵਰੁ—ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ। ਗਾਵਹੀ—ਗਾਵਹਿ, ਗਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਗਲੁ—ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦਾ ਗੀਤ, ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗੀਤ, ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ। ਅਲਾਇ—ਉਚਾਰ ਕੇ, ਅਲਾਪ ਕੇ। ਦਿਸਈ—ਦਿੱਸਦਾ। ਲਵੈ—ਨੇੜੇ। [ਲਵੈ ਲਾਉਣੇ—ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ, ਇਰਦ-ਗਿਰਦ।] ਲਵੈ ਨ ਲਾਇ—ਲਵੈ ਲਾਉਣੇ ਨਹੀਂ, ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ। ਹਲਤੁ—(अत्र) ਇਹ ਲੋਕ। ਪਲਤੁ—(परत्र) ਪਰਲੋਕ। ਸਵਾਰਿਓਨੁ—ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਸਵਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਤੀਅਨੁ—ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਦਿਤੀ। ਜਾਇ—ਥਾਂ। ਤੇ—ਤੋਂ। ਰਖਿਅਨੁ—ਉਸ (ਹਰੀ) ਨੇ ਰੱਖ ਲਏ। ਧਾਇ—ਧਾਈ, ਭਟਕਣਾ। ਪਾਇ—ਪੈ ਕੇ। ਤਿਲੁ—ਰਤਾ ਭੀ। ਤਮਾਇ—ਤਮ੍ਹਾ, ਲਾਲਚ।

ਅਰਥ : (ਸਿਆਲੀ ਰੁੱਤ ਦੀ ਕਰੜੀ ਸਰਦੀ ਪਿਛੋਂ ਬਹਾਰ ਫਿਰਨ 'ਤੇ ਫੱਗਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਹੋਲੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ) ਫੱਗਣ ਵਿਚ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਜਣ-ਹਰੀ ਪਰਤੱਖ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਤ-ਜਨ ਮਿਹਰ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਿਰਦਾ-ਸੇਜ ਸੁੰਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਦੁੱਖਾਂ ਲਈ (ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਕਿਤੇ ਰਤਾ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਡ-ਭਾਗਣ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਖਸਮ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਤਸੰਗੀ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਗੀਤ ਅਲਾਪ ਕੇ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਸ ਦੀ

ਬਰਾਬਰੀ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦਿੱਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ (ਉਹਨਾਂ ਸਤ-ਸੰਗੀਆਂ ਦਾ) ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਸਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਵ-ਲੀਨਤਾ ਵਾਲੀ) ਐਸੀ ਥਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ ਡੋਲਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ) ਰੱਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਆਖ—) ਸਾਡੀ ਇਕ ਜੀਭ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਗੁਣ ਹਨ, (ਅਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰ) ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਉਸ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹਨ (ਉਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕਦੇ ਹਨ) ਉਹ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ) ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਫੱਗਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ (ਹੋਲੀਆਂ ਆਦਿਕ ਵਿਚੋਂ ਅਨੰਦ ਲੱਭਣ ਦੇ ਥਾਂ) ਸਦਾ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ (ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਾਣ ਦਾ) ਰਤਾ ਭਰ ਭੀ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਹੀ ਭਲਾ ਹੈ)।੧੩।

ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ॥
ਹਰਿ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਆਰਾਧਿਆ, ਦਰਗਹ ਸਚਿ ਖਰੇ॥
ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਨਿਧਿ ਚਰਣ ਹਰਿ, ਭਉਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਤਰੇ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਤਿਨ ਪਾਈਆ, ਬਿਖਿਆ ਨਾਹਿ ਜਰੇ॥
ਕੂੜ ਗਏ, ਦੁਬਿਧਾ ਨਸੀ, ਪੂਰਨ ਸਚਿ ਭਰੇ॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪ੍ਰਭੁ ਸੇਵਦੇ, ਮਨ ਅੰਦਰਿ ਏਕੁ ਧਰੇ॥
ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ, ਜਿਸ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ॥
ਨਾਨਕੁ ਮੰਗੈ ਦਰਸ ਦਾਨੁ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਹੁ ਹਰੇ॥੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਜਿਨਿ—ਜਿਸ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ। ਸਰੇ—ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖਰੇ—ਸੁਰਖ਼ਰੂ। ਦਰਗਹ ਸਚਿ—ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ। ਨਿਧਿ—ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ। ਭਉਜਲੁ—ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ। ਬਿਖਮੁ—ਔਖਾ। ਤਿਨ—ਉਹਨਾਂ (ਬੰਦਿਆਂ) ਨੇ। ਬਿਖਿਆ—ਮਾਇਆ। ਜਰੇ—ਸੜਦੇ। ਕੂੜ—ਵਿਅਰਥ ਝੂਠੇ

ਲਾਲਚ। ਦੁਬਿਧਾ—ਦੁਚਿੱਤਾ-ਪਨ, ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ। ਸਚਿ—ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ। ਭਰੇ—ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਧਰੇ—ਧਰਿ, ਧਰ ਕੇ। ਮਾਹ—ਮਹੀਨੇ। ਦਿਵਸ—ਦਿਹਾੜੇ। ਮੂਰਤ—ਮੁਹੂਰਤ। ਜਿਨ ਕਉ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ। ਹਰੇ—ਹੇ ਹਰੀ!

ਅਰਥ : ਜਿਸ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ, ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਾਧਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸੁਰਖ਼ਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, (ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਚਰਨੀਂ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਉਹ) ਔਖੇ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ (ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ) ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ-ਅੱਗ ਵਿਚ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਅਰਥ ਝੂਠੇ ਲਾਲਚ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਹਰੀ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕੋ ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਸਾ ਕੇ ਸਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਦੇਂਦਾ ਹੈ) ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਮਹੀਨੇ, ਸਾਰੇ ਦਿਹਾੜੇ, ਸਾਰੇ ਮੁਹੂਰਤ ਸੁਲੱਖਣੇ ਹਨ (ਸੰਗਰਾਂਦ ਆਦਿਕ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ)। ਹੇ ਹਰੀ! (ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ) ਮਿਹਰ ਕਰ, ਮੈਂ ਨਾਨਕ (ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੋਂ ਤੇਰੇ) ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।੧੪।

o

ਅੰਤਿਕਾ—ੳ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਤੋਂ ੧੫੯੬ ਤਕ (ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਤੋਂ ੧੫੦੪)

ਪਿੰਡ—ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਵਸਾਈ ਹੋਈ ਤਲਵੰਡੀ।

ਪਿਤਾ—ਬਾਬਾ ਕਾਲੂ ਜੀ (ਉਥੋਂ ਦੇ ਪਟਵਾਰੀ ਸਨ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਜਾਮਾਰਾਇ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ)।

ਜਨਮ-ਥਿਤ—੨੦ ਵੈਸਾਖ, (ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩) ਸੰਮਤ ੧੫੨੬। ਈਸਵੀ ਸੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ੧੫ ਅਪਰੈਲ ੧੪੬੯।

ਹੋਰ ਕੋਈ ਭਰਾ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਭੈਣ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ੫ ਸਾਲ ਵੱਡੀ, ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੰਮਤ ੧੫੩੪ (ਸੰਨ ੧੪੭੭) ਵਿਚ ਭਾਈ ਜੈਰਾਮ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੋਧੀ ਪਾਸ ਕਾਰਗਾਰ ਸਨ।

ਉਮਰ ੭ ਸਾਲ—ਪਾਂਧੇ ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਏ। ਉਮਰ ੯ ਸਾਲ—ਮਾਪੇ ਜਨੇਊ ਪੁਆਣ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੀ ਭੁਇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭੀ ਮਾਲਕੀ ਸੀ, ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਹੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਆਦਿਕ।

ਉਮਰ ੧੬ ਸਾਲ—ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਬਾਬਾ ਮੂਲਾ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਨਾਲ ਕੁੜਮਾਈ ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੧, ਸੰਮਤ ੧੫੪੨ (੫ ਵੈਸਾਖ ੧੫੪੨, ੧ ਅਪਰੈਲ ੧੪੮੫), ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ।

ਤਲਵੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਝਗੜੇ-ਝੰਬੇਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਇਕਲ-ਵਾਂਜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਥੇ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸਾਧੂ ਲੋਕ

ਆ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਖੇਤੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ ਦੀ ਤਰਸ-ਯੋਗ ਹਾਲਤ ਸੁਣਦੇ, ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਤੇ ਉਦਾਸ ਜਾਪਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ੨੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ਇਕ ਵੇਰ ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੀ, ਤਦੋਂ ਵੈਦ ਦੀ ਸਾਖੀ। ਸੰਨ ੧੪੮੯।

ਬਾਬਾ ਸਿਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੫੫੪ (ਸੰਨ ੧੪੯੭)।

ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੫੫੭ (ਸੰਨ ੧੫੦੦)।

ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਿਰੀ ਵਾਹੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਪਾਰ ਆਦਿਕ ਭੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤਲਵੰਡੀ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਸਿਰਫ਼ ੩ ਨਗਰ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਵਣਜ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ—ਚੂਹੜਕਾਣਾ, ਸੈਦਪੁਰ (ਐਮਨਾਬਾਦ), ਲਾਹੌਰ।

੩੪ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ਸੰਮਤ ੧੫੬੦ (ਸੰਨ ੧੫੦੩), ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਭੇਜਿਆ। ਤਦੋਂ ਕਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਰਕਮ ਦੀ ਰਸਦ ਲੈ ਕੇ ਭੁੱਖੇ ਲੋੜਵੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਗਤ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਅੰਨ ਖਵਾ ਆਏ। ਇਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਖਰਾ ਸੌਦਾ'।

ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੫੬੧ (ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੦੪) ਉਮਰ ਪੈਂਤੀ ਸਾਲ ਸਾਢੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ—ਭਾਈ ਜੈਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਸੰਨ ੧੫੦੪ ਤੋਂ ੧੫੦੭

ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੫੬੧ (ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੦੪) ਤੋਂ ਭਾਦਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੫੬੪ ਤਕ—ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੇ।

ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਮੋਦੀ ਬਣੇ। ਅਜਿਹੀ ਥਾਈਂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਚੱਲਣੀ ਆਮ ਗੱਲ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਦਾ ਹੈ,

"ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਿਸੀ ਦੀ ਦਮੜੀ ਨਾ ਰਾਖੇ। ਬੜੀ ਸੋਭਾ ਹੋਈ। ਜਿਤਨੀ ਰਈਅਤ ਸਭ ਦੁਆਈਂ ਲਗੀ ਦੇਵਣ।"

ਪਿੰਡ ਮੈਲਸੀਹਾਂ (ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ) ਦਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਭਗੀਰਥ (ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਰਗਾ-ਪੂਜ) ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ। ਕੁਝ ਸਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਰਚ 'ਤੇ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਮਿਗ੍ਰੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਲਿਆਉਣ ਸਮੇ ਭਾਈ ਭਗੀਰਥ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਉਥੋਂ ਦਾ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਮਨਸੁਖ ਭੀ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਸੰਗਲਾਦੀਪ ਵਿਚ ਇਸੇ ਮਨਸੁਖ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਵਨਾਭ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਦਲਿਆ ਸੀ।

੨੧ ਭਾਦਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੫੬੪ (੨੦ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੫੦੭) ਸਾਖੀ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਦੀ। ਕਿਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ 'ਧਿਆਨ' ਧਰ ਕੇ 'ਜਲਤੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ' ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਵੇਖਿਓ ਨੇ ਕਿ ਸਾਰੀ 'ਲੁਕਾਈ ਹੈ ਹੈ' ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤੋ ਨੇ ਕਿ ਆਪਣਾ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੨੩ ਭਾਦਰੋਂ (੨੨ ਅਗਸਤ) ਨਵਾਬ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼।

ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੋਦੀਖ਼ਾਨਾ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਰ-ਦੁਰੇਡੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਈਮਾਨਦਾਰ ਤੇ ਖ਼ਲਕਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੋਦੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵਰਜਿਆ; ਪਰ ਜੋ ਫ਼ੈਸਲਾ ਇਤਨੀ ਲੰਮੀ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਵਾਬ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਮੋਦੀਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰ-ਕਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਮੂਲਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਤੇ: "ਚੜਿਆ ਸੋਧਣ ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ"।

ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ

ਭਾਦਰੋਂ ੧੫੬੪ ਤੋਂ ੧੫੭੨ (੮ ਸਾਲ)

(ਸੰਨ ੧੫੦੭ ਤੋਂ ੧੫੧੫)

ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥਾਂ ਵਲ :

ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਤੀਰਥੀਂ, ਤੀਰਥ ਪੁਰਬੁ ਸਭੇ ਫਿਰਿ ਦੇਖੇ ॥੨੫॥੧॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ "ਭੇਖੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਪਾਈਐ"। ਨਿਵ ਚੱਲਣ ਦੀ, ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਤੇ ਆਖਿਆ "ਤਾ ਕਿਛੁ ਘਾਲ ਪਵੈ ਦਰਿ ਲੇਖੈ।"

ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਤਲਵੰਡੀ ਆਏ, ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਮੰਤਵ ਦੱਸਣ ਲਈ। ਲਾਹੌਰ, ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਦਾ ਸਰਾਧ, ਧੁਜਾਂ ਤੇ ਸੂਈ ਦੀ ਸਾਖੀ। ਇੱਥੋਂ ਐਮਨਾਬਾਦ—ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਤੇ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੀ ਸਾਖੀ। ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਪੁਰਬ ਸਮੇ ਹਰਿਦੁਆਰ ਅੱਪੜੇ—ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ : ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ, ਵੈਸ਼ਨਵ ਸਾਧੂ ਦਾ ਚੌਕਾ। ਨਾਨਕ ਮਤਾ—ਕੰਨ-ਪਾਟੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ। ਅਜੁੱਧਿਆ, ਪਿਰਾਗ, ਬਨਾਰਸ—ਪੰਡਤ ਚਤੁਰਦਾਸ ਨੂੰ "ਸਾਲਗਰਾਮ ਬਿਪ ਪੂਜਿ ਮਨਾਵਹੁ...." ਗਇਆ—"ਦੀਵਾ ਮੇਰਾ ਏਕੁ ਨਾਮੁ....."। ਪਟਨਾ—ਸਾਲਿਸ ਰਾਇ ਜੌਹਰੀ ਤੇ ਅਧਰਕਾ, ੪ ਮਹੀਨੇ ਇੱਥੇ ਰਹੇ, ਇਥੋਂ ਗੋਰਖਪੁਰ ਭੀ ਗਏ।

ਆਸਾਮ (ਧਨਪੁਰ) ਨੂਰਸਾਹ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਜਾਦੂ ਟੂਣੇ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ। ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਜਗਨ ਨਾਥ ਪੁਰੀ—"ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ....."।

ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਰਾਮੇਸ਼ਵਰ ਤੀਰਥ। ਠੱਗਾਂ ਤੇ ਮਾਣਸ-ਖਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਵ੍ਹਾਹ, ਕੌਡਾ। ਸੰਗਲਾਦੀਪ ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਵਨਾਭ। ਪੱਛਮੀ ਕੰਢਾ, ਸੋਮਨਾਥ, ਦੁਆਰਕਾ।

ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮੰਦਰ 'ਓਅੰਕਾਰ', ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਮੰਦਰ। ਰਿਆਸਤ ਬੀਕਾਨੇਰ, ਅਨਭੀ ਸਰੇਵੜਾ। "ਸਿਰੁ ਖੋਹਾਹਿ ਪੀਅਹਿ...."। ਭਗਤ ਧੰਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਪੁਸ਼ਕਰ ਤੀਰਥ। ਮਥੁਰਾ "ਸੋਈ ਚੰਦੁ ਚੜਹਿ ਸੇ ਤਾਰੇ"। ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ—"ਵਾਇਨਿ ਚੇਲੇ...."। ਦਿੱਲੀ, ਪਾਨੀਪਤ। ਕੁਰਖੇਤ੍ਰ, ਪੰਡਿਤ ਨਾਨੂ ਨਾਲ ਮਾਸ 'ਤੇ ਚਰਚਾ।

ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਤਲਵੰਡੀ, ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ।

ਪੱਖੋ ਕੇ ਰੰਧਾਵੇ (ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ) ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਏ। ਕ੍ਰੋੜੀ ਮਲ ਦੀ ਸਾਖੀ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਸਾਇਆ ੧੩ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੫੭੩ (ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੫੧੬), ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਥੇ ਲੈ ਆਂਦਾ, ਆਪ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਇੱਥੇ ਰਹੇ।

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ

ਸੰਮਤ ੧੫੭੪ ਤੋਂ ੧੫੭੫ ਤਕ (ਇਕ ਸਾਲ)

(ਸੰਨ ੧੫੧੭ ਤੋਂ ੧੫੧੮)

ਉੱਤਰਖੰਡ, ਸਿੱਧਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਮਠਾਂ ਵੱਲ। ਕਰਤਾਰਪੁਰੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਮੁੜ ਇੱਥੇ ਹੀ ਵਾਪਸ।

ਫਿਰਿ ਜਾ ਚੜ੍ਹੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰ, ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਈ॥੨੮॥੧॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਪਸਰੂਰ, ਐਮਨਾਬਾਦ। ਸਿਆਲਕੋਟ—ਸਾਖੀ ਹਮਜ਼ਾ, ਗੌਂਸ। ਜੰਮੂ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾਸ ਤੇ ਕਮਾਲ। ਕਸ਼ਮੀਰ, ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ, ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਇੱਥੋਂ ਵਾਪਸ ਸਿਆਲਕੋਟ—ਮੂਲੇ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੭੫ (ਸੰਨ ੧੫੧੮) ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ।

ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ

ਸੰਮਤ ੧੫੭੫ ਤੋਂ ੧੫੭੮ ਤਕ (੩ ਸਾਲ)

(ਸੰਨ ੧੫੧੮ ਤੋਂ ੧੫੨੧)

ਪੱਛਮ ਦੇਸ ਵਲ ਕਰਤਾਰਪੁਰੋਂ ਚੱਲੇ :

ਬਾਬਾ ਫਿਰਿ ਮਕੇ ਗਇਆ, ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ ਬਨਵਾਲੀ॥੩੨॥੧॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਪਾਕ ਪਟਨ—ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ, ਜੋ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਯਾਰ੍ਹਵੇਂ ਥਾਂ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਤੁਲੰਭਾ—ਸੱਜਣ ਠੱਗ "ਉਜਲ ਕੈਹਾ ਚਿਲਕਣਾ..."।

ਹਾਜੀਆਂ ਨਾਲ ਮੱਕੇ—ਜੀਊਣ ਹਾਜੀ ਨੇ ਪੈਰੋਂ ਘਸੀਟਿਆ, ਰੁਕਨ ਦੀਨ ਨਾਲ ਬਹਿਸ, ਉਸ ਨੂੰ ਖੜਾਂਵ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦਿੱਤੀ। ਮਦੀਨਾ।

ਬਗਦਾਦ :

ਬਾਬਾ ਗਇਆ ਬਗਦਾਦ ਨੂੰ, ਬਾਹਰਿ ਜਾਇ ਕੀਆ ਅਸਥਾਨਾ॥
ਇਕ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪ, ਦੂਜਾ ਰਬਾਬੀ ਮਰਦਾਨਾ॥੩੫॥੧॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਰਾਗ ਨੂੰ ਹਰਾਮ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ, ਸੱਤ ਜ਼ਿਮੀ ਅਸਮਾਨ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ "ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ" ਦੱਸੇ।

ਬਲਖ਼, ਕਾਬਲ, ਪਿਸ਼ੌਰ, (ਗੋਰਖ ਹੱਟੜੀ)। ਹਸਨ-ਅਬਦਾਲ—ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੀ ਸਾਖੀ। ਭੇਰਾ—ਸ਼ਹੁ ਸੋਹਾਗਣ ਦੀ ਸਾਖੀ। ਡਿੰਗਾ—ਇਕ ਜੋਗੀ ਦਾ ਚਲੀਹਾ।

ਐਮਨਾਬਾਦ (ਸੰਨ ੧੫੨੧) ਬਾਬਰ ਦਾ ਹਮਲਾ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਪਸ ਆਏ।

ਉਦਾਸੀਆਂ ਖ਼ਤਮ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਰਹੇ ੧੮ ਸਾਲ

ਸੰਮਤ ੧੫੭੮ ਤੋਂ ੧੫੯੬

(ਸੰਨ ੧੫੨੧ ਤੋਂ ੧੫੩੯)

ਮਲ੍ਹਾਰ ਤੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ। ਰਮਦਾਸ ਦਾ ਬਾਲਕ ਬੂੜਾ (ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ) ਸਰਨ।

ਬਾਬਾ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੫੮੯ (ਸੰਨ ੧੫੩੨) ਵਿਚ ਸਰਨ ਆਏ।

ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਜਪੁ ਜੀ, ਓਅੰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖੀ। ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਬਾਰਹਮਾਹ ਲਿਖਿਆ।

ਫੱਗਣ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬ (ਮਾਰਚ ੧੫੩੯) ਅਚੱਲ ਵਟਾਲੇ, ਸ਼ਿਵਰਾਤ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ—ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ, 'ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ' ਕੀਤੀ। ਮੁਲਤਾਨ। ਵਾਪਸ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆਏ।

ਬਾਣੀ 'ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ' ਲਿਖੀ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬ (੨ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬, ੨ ਸਤੰਬਰ ੧੫੩੯)।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੫੯੬ (੭ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬, ੭ ਸਤੰਬਰ ੧੫੩੯)।

ਕੁੱਲ ਉਮਰ ੭੦ ਸਾਲ ੪ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ੧੯ ਦਿਨ।

ਅੰਤਿਕਾ—ਅ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

(੧) ਜਨਮ ਥਿਤ—ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੭, ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ੧੬੨੦, ੧੯ ਵੈਸਾਖ (੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੫੬੩), ਤਦੋਂ ਅਕਬਰ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ।

ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ—ਗੋਇੰਦਵਾਲ। ਇਥੇ ੧੧ ਸਾਲ ਰਹੇ, ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧੫ ਸੰਮਤ ੧੬੩੧ ਤਕ, ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ।

(੨) ੧੧ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ 'ਚੱਕ ਗੁਰੂ' ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਗਏ।

ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ—ਸਾਵਣ ੧੬੩੮ (ਜੁਲਾਈ ੧੫੮੧) ਵਿਚ, ਤਦੋਂ ਉਮਰ ੧੮ ਸਾਲ। ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ, ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੩ ਸੰਮਤ ੧੬੩੮ (੧ ਸਤੰਬਰ ੧੫੮੧)

ਰਸਮ ਦਸਤਾਰਬੰਦੀ ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧੪, ੧੬੩੮। ਭੱਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਇਸ ਸਮੇ ਏਥੇ ਆਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ।

(੩) ਅਸੂ ਸੰਮਤ ੧੬੩੮ (ਸਤੰਬਰ ੧੫੮੧) ਵਿਚ ਵਾਪਸ 'ਚੱਕ ਗੁਰੂ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ); ਇਥੇ ਰਹੇ ੧੬੩੮ ਤੋਂ ੧੬੪੬ ਤਕ, ੮ ਸਾਲ। ਇਥੇ:

(ੳ) ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ (ਵੱਡੇ ਭਾਈ) ਵਲੋਂ ਵਿਰੋਧਤਾ।

(ਅ) ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਸਾਖੀ।

(ੲ) 'ਹਰਿ ਮੰਦਰ' ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫, ਸੰਮਤ ੧੬੪੫ (ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੮੮) ਤਦੋਂ ਉਮਰ ਸਾਢੇ ਪੰਜੀ ਸਾਲ।

(ਸ) ਸ਼ਾਦੀ ਸੰਮਤ ੧੬੪੬ ਵਿਚ, ਪਿੰਡ 'ਮਊ' ਪਰਗਣਾ ਫ਼ਿਲੌਰ।

(੪) ਮਾਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ—ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੬੪੭ (ਸੰਨ ੧੫੯੦) ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਪਾਸੇ—ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਸਾਇਆ। ਖਡੂਰ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਸਰਹਾਲੀ, ਖ਼ਾਨਪੁਰ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ।

ਬਿਆਸਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ—ਸੰਨ ੧੫੯੩ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਸਾਇਆ, ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰਵਰੀਏ ਲੋਕ ਸਿਖ ਬਣੇ।

ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ—ਵਡਾਲੀ, (ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ੨੧ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੬੫੨, ਹਾੜ ਵਦੀ ੧, ੧੯ ਜੂਨ ੧੫੯੫) ਸਖ਼ਤ ਔੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਨੇਕਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੂਹ ਲਵਾਏ। ਛੇ-ਹਰਟਾ।

ਲਾਹੌਰ ੮ ਮਹੀਨੇ। ਕਾਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੀਮਾਰੀਆਂ, ਸ਼ਹਿਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਅਤੁੱਟ ਸੇਵਾ। ਅਕਬਰ ਭੀ ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਾਲ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਅਗਾਂਹ ਰਾਵੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਦਰ, ਜੰਬਰ, ਚੂਨੀਆ, ਬਹੜਵਾਲ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ-ਦੀ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ ਸੰਨ ੧੫੯੮ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ। ਅਕਬਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ 'ਤੇ ਇਥੇ ਮਿਲਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਮਾਫ਼ ਕਰਾਇਆ।

ਪਹਾੜ ਪਾਸੇ—ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਥੋੜਾ ਸਮਾ ਠਹਿਰ ਕੇ ਸਹਸਰਾ, ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਕਲਾਨੌਰ, ਬਾਹਠ ਆਦਿਕ ਪਿੰਡਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਸੰਨ ੧੬੦੧ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—ਸੰਨ ੧੬੦੧ ਤੋਂ ੧੬੦੬ ਤਕ।

(ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੀਤਲਾ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ (ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੦੪) ਨੂੰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗ੍ਰੰਥੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ।

ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮੌਤ ੨੭ ਮੱਘਰ ੧੬੬੨ (ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੦੫)।

(੫) ਅਕਬਰ ਦੀ ਮੌਤ ੧੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੦੫। ਜਹਾਂਗੀਰ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਖ਼ੁਸਰੋ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੦੬।

ਖ਼ੁਸਰੋ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਰਸਤੇ ਲਾਹੌਰ। ਅਗਾਂਹ ਚਿਨਾਬ ਦੇ

ਕੰਢੇ ਸੋਧਰੇ ਪਾਸ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ। ੧ ਮਈ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣ ਕੇ ਲਾਹੌਰ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਕਤਲ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਬਾਗ਼ੀ ਖ਼ੁਸਰੋ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਵਲੋਂ ਰਾਜ-ਧ੍ਰੋਹ ਦਾ ਦੂਸ਼ਣ। ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਯਾਸਾ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੰਡ ਦਿਤਾ ਜਾਏ।

ਉਬਲਦੀ ਦੇਗ, ਤੱਤੀ ਰੇਤ, ਤੱਤੀ ਲੋਹ, ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਛਾਲੇ ਛਾਲੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਦੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ। ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚੌਥ ਸੰਮਤ ੧੬੬੩, ਹਾੜ ਦੀ ਪਹਿਲੀ (੩੦ ਮਈ ਸੰਨ ੧੬੦੬) ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।

o